

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IX. évfolyam
1999/2.

A TARTALOMBÓL

A NATO jugoszláviai akciója

A hadtudomány helyzete...

A hadügyi forradalomról

Válságövezetek kutatása

Katonaföldrajz mint tudomány

A harcászati repülők kiképzése

A fegyverek hatékonyságvizsgálata

Gondolatok a közbiztonságról

Atomerőművek: Mohi, Paks

Hozzászólás Gyarmati I. cikkéhez

A társaság rendezvényei

E számunk a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg.

A tanulmányok szerzői

- Dr. Ács Tibor* nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Dr. Bimbó József* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Csabai György* alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Cserjési Ferenc* százados,
ZMNE hallgató
- Dr. Deák Mihály* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Frigyesi Ferenc* okl. gépészmérnök,
Radioaktív Hulladékokat Kez. Kft.
- Dr. Hajma Lajos* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Héjja István* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Kozma Endre* nyá. ezredes,
egyetemi doktor
- Dr. Mészáros Margit*, PhD
BJKMF főiskolai docens
- Nick Ferenc* alezredes,
HVK Tud. szerv. ov.-helyettes
- Dr. Ormai Péter* okl. vegyészmérnök, univ.
Radioaktív Hulladék Kez. Kft.
- Dr. Pataky Iván* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Pirityi Sándor*,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Solymosi József* mk. ezredes,
ZMNE egyetemi docens,
a hadtudomány doktora
- Dr. Szabó A. Ferenc*
a történelemtudomány kandidátusa
- Dr. Szabó Gyula* r. alezredes, PhD
- Török Lajos* alezredes,
HM OTF osztályvezető-helyettes
- Dr. Ungvár Gyula* nyá. vezérőrnagy,
a hadtudomány doktora
- Varga Ferenc* ezredes,
MH LEVK repülőbizt. főnök,
doktorandusz
- Dr. Vincze Árpád*
ZMNE egyetemi docens, PhD
- A társasági élet rovatot összeállította:
*Felházi Sándor, Horváth István,
Mátyás Mihály, Nagy László,
Ványa László, Zimits Rezső*

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Béres Endre,
Bertalan György,
Fülöp Imre,
Gáspár Tibor,
Turák János,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot
gondozta és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IX. évfolyam

2. szám

1999. június

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Pirityi Sándor Világrendváltás új erődoktrínákkal 3

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

A Hadtudományi Bizottság jelentése

A hazai hadtudomány változásainak,
helyzetének és fejlődésének jellemzői 15

Hajma Lajos A hadügy forradalmának fontosabb jellemzői 28

Héjja István Válságok, válságkörzetek hadtudományi kutatása .. 38

Kozma Endre Quo vadis, katonaföldrajz? 44

Ungvár Gyula A fegyverek hatékonyságának és
gazdaságosságának összefüggései 50

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Varga Ferenc A harcászati repülők kiképzéséről 61

Cserjési Ferenc Egy NATO-gyakorlat tapasztalatairól 68

RENDVÉDELEM

Szabó Gyula Gondolatok a közbiztonságról és
a rendőrség helyzetéről 71

Tájékoztató a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály új kiadványairól	76
---	----

FÓRUM

Török Lajos	A hadtudomány művelésének helyzete és eredményei 1998-ban	77
Csabai György	A jövő hadviselésének néhány kérdése	80
Bimbó József	Gondolatok „A haderőreform jövője...” című cikkhez	84
Pataky Iván	A moha atomerőmű biztonsági kérdéseinek mérlegelése	89
Solymosi József, Vincze Árpád, Frigyesi Ferenc, Ormai Péter	Radioaktív hulladékok kezelése és végleges elhelyezése	96

SZEMLE

Nick Ferenc	Tudományos konferencia a vezérkarnál	104
Mátyás Mihály	A védelemgazdasági konferenciáról	105
Szabó A. Ferenc	Világpolitika a hidegháború után	106
Deák Mihály	Közérzetünk időskori éveinkben	111
Mészáros Margit	A 21. század európai biztonsági modellje felé	117

TÁRSASÁGI ÉLET

Zimits Rezső	A rendkívüli közgyűlésről	122
Horváth István	A doktoranduszok fóruma	124
Ványa László	Országos elektronikai hadviselési konferencia a jövőről	125
Felházi Sándor	A tüzérszakosztály ülése	126
Nagy László	Váltás a Hadtudományi Társaság titkárságának élén	127
	Kegyelettel adózunk	128

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bíraltatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Pirityi Sándor

Világrendváltás új erődoktrínákkal

Miután Keleten és Nyugaton is akadtak, akik időszerűnek tartották leporolni az „igazságos háborúk” elméletét, a nemzetközi jog és a politikatudomány, az államtan és a hadtudomány ismét foglalkozhat az általános erőszakelmélettel, ezen belül a nemzetközi erőszakítélet megváltozott vagy legalábbis változó feltételrendszerével.

Egy évtizeddel a hidegháború korán túlreklámozott befejeződése után Jugoszlávia és a NATO konfliktusa Magyarország közvetlen szomszédságában egyirányú légi-hadjáratba torkollott. Nem teljesült az a remény, hogy az észak-atlanti szövetség már washingtoni csúcstalálkozásán győzelemről számolhat be, és a hadműveletek befejezését közölheti. A világsajtó szerint a jubileumi összefüvetelen a „fő vendég” a Belgrád elleni megüzenetlen háború volt, *Washingtonban és a Balkánon elhantolták a második világháború utáni világrendet, végeztek Jaltával és Potsdammal*, sőt, esetleg abban is egyetérthettek, hogy Koszovóban csak katonacsizmák menthetik meg a helyzetet.

Clinton elnök azt mondta, hogy *a cselekvés veszélye sokkal kisebb, mint a tétlenségé*, egy német tábornok azt mondta, hogy katonáinak lelkiismereti döntést kell hozniuk, tilos jogellenes parancsot végrehajtani. Ha a NATO nemcsak a hidegháborúban aratott győzelmet, hanem immár az ENSZ fölött is diadalmaskodott, akkor – fogalmazódott meg a kérdés –: *milyen lesz az új nemzetközi jogrend, melyek lesznek ezután az államok feletti kényszerítés mechanizmusai*.

E sorok papírra vetésekor, a balkáni légicsapások hetedik hetében még semmi sem dőlt el, csak az a felismerés érlelődik, hogy a biztonságelméleti és biztonságpolitikai vizsgálódás ismét indokolt, a kialakult helyzet értelmezése általános, ámbár korai, de jogos igény.

A NATO jugoszláviai akciója – BT mandátum nélkül

1999 tavaszán úgy vetődött fel a kérdés, hogy a NATO-csapások Jugoszlávia szuverenitását megsértő, nemzetközi jogilag megtiltott erőszak-alkalmazást, netán agressziót jelentenek-e, vagy azok igazolhatók a nemzetközi közösség által vállalt alapvető értékek érvényesítésével, voltaképpen a többféle jogrendfelfogás közül melyiknek van létjogosultsága.

Az ENSZ-alapokmány 1945-ben egyebek között azáltal hozott a nemzetközi viszonyokban forradalmi változást, hogy *civilizálta azt a nemzetközi jogot*, amely addig

a háború viselésének jogát az állami szuverenitás magától értetődő tartozékának minősítette. Túl a fegyveres erő alkalmazhatóságának 1945-ben szabatosan körülírt, minimálisra csökkentett esetein, a nemzetközi jog azóta bekövetkezett fejlődése „forgalomba hozott” olyan további, kényszerítő rendszabályokat és lehetőségeket, amelyek például a népirtás tilalmával, az emberiség elleni bűncselekményekért, az emberiség jog, sőt az emberi jogok megsértéséért való felelősséggel kapcsolatosak. Bizonyos jogsértések egyre inkább az államok közösségének egészére, valamennyi tagjára nézve sérelemnek minősülnek.

Az ENSZ-alapokmány annak idején rögzítette a Biztonsági Tanács feladat- és hatáskörét, határozathozatali eljárását. Az Egyesült Nemzetek a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra ruházta, elismerve, hogy „a Biztonsági Tanács e felelősségből folyó kötelességeinek teljesítésekor az ő nevükben jár el” (24. cikk). A Biztonsági Tanácsnak határozatait „tagjainak az összes állandó tagok egybevágó szavazatait magában foglaló kilenc igenlő szavazatával kell hoznia.” Fél évszázadon keresztül a „nagyhatalmak kötelező egyhangúságának elve”, vagyis a BT öt állandó tagjának egyetértése szavatolta, hogy a testület, ha eljár, valóban az összes ENSZ-tagállamok nevében járhatson el. (Természetesen nem „vétőjogról” volt és van szó, mert az azt jelenti, hogy valaki egy, már meghozott határozat hatálybalépését megakadályozhatja, érvényesítését felfüggesztheti.)

Az elmúlt évtizedekben mind többször előfordult, hogy egyesek kikeltek az ENSZ-alapokmány „rideg értelmezése” ellen, mondván, hogy egy-egy nagyhatalom (BT állandó tag) ellenszavazata nem béníthatja meg a szervezetet, a Biztonsági Tanács tehetetlensége nem ítélteti arra a nemzetközi közösséget, hogy elfogadja a nemzetközi rendszer alapértékei elleni olyan súlyos vétségeket, mint a polgári lakosok tömeges lemészárlása, elűldözése vagy a kínvallatás. A modern nemzetközi jog nem fogadhatja el, úgymond, hogy egy állami terrorrendszer „megússza” ilyen cselekmények elkövetését, hogy egy vagy két „vétőjoggal” rendelkező baráti állam a Biztonsági Tanácsban megghiúsítsa a beavatkozást. Megindult tehát a töprengés – az ENSZ-alapokmány módosítása helyett – a Biztonsági Tanács megkerülésére, olyan helyzetek óvatos, majd bátrabb körülírására, amelyekben korlátozott mértékben jogosnak minősülhet az „emberiség jog beavatkozása”.

Nagyfokú egyetértés van abban, hogy a NATO felelősei a legjobb szándékkal döntöttek a koszovói konfliktus megoldásának katonai eszközökkel való kikényszerítése mellett. De kétségtelen, hogy minden cselekvést „gyümölcsei”, konkrét hatásai alapján kell megítélni. A brit külügyminiszter – akit egyébként „koszovói keresztesvitéznek” titulálnak – hasztalan hangoztatja, hogy a NATO-nak nem volt más választása, a koszovói albánok végül is egy leírhatatlan mértékű tömegkatasztrófa áldozatai lettek. Elhangzik, hogy azok a koszovói százezrek, akiknek ma nincs fedél a fejük fölött, a NATO beavatkozása előtt nem voltak menekültek.

Az a háború, amely nem éri el a célját, rossz háború – mondja egy régi bölcsesség. A NATO-akció célja azoknak a szerb erőknek a kiiktatása volt, amelyek etnikai tisztogatást akartak. Két hónappal az akció megkezdése után annak mérlege olyan, hogy nagyjából éppen ez ellenkező célt érték el. Most már különösen nem kell katonai szakismeret egy olyan megállapításhoz, hogy a katonai győzelemhez a szárazföldi megszállás elengedhetetlen.

Nagy tekintélyű nyugati katonák, katonapolitikai szakértők és szakírok hasz-

nos adalékokat szolgáltatottak a közelmúltban a Jugoszlávia körül támadt helyzet megértéséhez. Legyen szabad ezek közül néhányat megemlíteni.

„Amikor az eszközök megölik a célt” címen polemikus hangvételű cikkel jelentkezett Jean Cot francia hadseregtábornok, aktív korában a francia 1. hadsereg, majd az UNPROFOR (United Nations Protection Force), az ENSZ 1992-ben felállított jugoszláviai oltalmazó erői parancsnoka.

„A rambouillet-i és párizsi tárgyalások kudarcra után a NATO döntést hozott – ráadásul az ENSZ Biztonsági Tanácsának hozzájárulása nélkül – légierő felhasználásáról Szerbia egész területe ellen. A művelet célja egy olyan megállapodás rákényszerítése Milosevicre, amelyet nem hajlandó aláírni.

Ez a döntés világosnak tűnhet, ha elfelejtik megemlíteni, hogy a támadások megkezdése előtt el kellett távolítani az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) mintegy 1300 megfigyelőjét, valamint a nem kormányjellegű szervezetek Koszovóban levő majdnem összes képviselőjét...” – emlékeztet a francia tábornok a Le Monde hasábjain, majd felteszi szónoki kéréseit:

„Meddig sújt le a NATO légi furkósbotja, ha Milosevics nem adja be a derekát? Milyen szinten eresztik le vaskarjukat az amerikai repülőtérből, akiknek az agyműködését nagyon jól ismerem? Meddig csinálják azt Pristinával és Belgráddal, amit 1945-ben Drezdával és Lipcsével műveltek?”

Jean Cot lesújtó fejtegetéseit a következő sorokkal zárja:

„Franciaország nincs egyedül Európában. Ki fogja követni, ha holnap egy európai megoldást javasol a koszovói válságra? Az én válaszem: Franciaország történelme során túl sokszor vált úttörővé Európában. Miért ne hallathatná erőteljesen hangját ma, hogy kikerüljünk abból a kátyúból, amelybe belesüppedtünk? De Gaulle megtette ezt 1966-ban, egészen másfajta körülmények között, de olyan okokból, amelyek nem voltak keményebbek, mint amelyek ma egy más út felé mutatnak.”¹

Azok egyébként, akik kétségbe vonják, hogy az EBESZ koszovói küldetése kudarcot vallott, egyrészt felteszik a kérdést, hogy miért az EBESZ-megfigyelők visszavonása után kezdődött meg az újabb, nagyarányú elüldözési hullám, másrészt megkérdezik, hogy egy NATO-megoldással szemben miért nem kapott elsőbbséget egy kibővített EBESZ-misszió keresztül megvalósuló „politikai, európai megoldás”. Miért nem az ENSZ szerepelt a rambouillet-i megállapodás végrehajtásának lehetséges felügyelőjeként, amikor a jugoszláv elutasítás magva éppen a NATO-csapatok átlomásoztatásának kérdése volt?

Nyugat-Európa – mutatnak rá a NATO-akció kritikussai – célirányosan a „Koszovó-megállapodás vagy NATO-bombázás” tárgyalási alternatíváit hangoztatta, amiből csak „katonai logika” következhetett, és ettől nem is szabadultak, sőt éppen kezdett formálódni „egy katonai világrend, túl az ENSZ-en és a nemzetközi jogon”. A NATO-bevetés – amely többnyire önhatalmú, felhatalmazás és mandátum nélküli NATO-háborúnak minősül – szerintük tudatosan szakít a nemzetközi joggal és veszélyezteti az európai „békerendet”.

A vélemény megfogalmazói Európa szemére hányják, hogy éveken keresztül könnyösen „kivárt” a koszovói kérdésben és nem támogatta, nem erősítette politikailag az erőszakmentes ellenzékét Koszovóban, holott az erőszak eszkalációja – a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UCK) részéről is – régóta látható volt. Kép-

mutatás – állítják – a NATO-műveletet tömegkatasztrófa megakadályozásával indokolni, amikor éppen ennek a műveletnek a következtében indult be teljes erővel a szerbek elűldözési háborúja és éppen a koszovói albánok lettek ennek az előre látható eszkalációnak az áldozatai.

Marie-France Garaud, Georges Pompidou francia elnök egykori főtanácsadója így jellemezte a megindított NATO-műveleteket: „Első ízben fordult elő, hogy egy szuverén államra, Szerbiára saját területén mértek katonai csapást anélkül, hogy az megsértette volna egy másik állam jogait vagy határait. A NATO, az Egyesült Államok fegyveres karja első ízben megy bele egy konfliktusba az Egyesült Nemzetek mandátuma nélkül. Első ízben hirdetnek háborút a 'beavatkozási jog' nevében, mégpedig éppen Európában. Ez a művelet nemcsak jogilag megalapozatlan, hanem olyan abszurd is, amilyen veszélyes.”

A ma is magas állami tisztséget betöltő Garaud emlékeztet arra, hogy Rambouillet-ban ünnepélyesen megerősítették Szerbia Koszovóra vonatkozó szuverenitását és a szerbek elfogadták annak az autonómiának a visszaadását, amelyet még Tito ítelt meg Koszovónak, de amelyet 1989-ben megvont Milosevics, mivel a koszovóiak fellázadtak. „A NATO most csak azért bombázza Belgrádot és Pristinát, mert Szerbia nem fogadja el területén rendőri feladatokra hivatott külföldi csapatok jelenlétét, mégpedig meghatározatlan időre szóló jelenlétét, mindenki tudja ugyanis, hogy ha a koszovóiak egyszer szert tettek autonómiára, függetlenséget követelnek.”²

A tárgyilagosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy az atlanti elkötelezettségtől Párizs és különösen a hadügy irányítása osztotta a NATO-álláspontot. Alain Richard francia védelmi miniszter 1999. március 24-én kijelentette: a NATO-fellépéshez megfelelő nemzetközi jogi alap az ENSZ BT egyhangúlag elfogadott 1199. és 1203. számú határozata, amelyek a koszovói lakosságot érintő minden katonai és rendőrségi akció azonnali leállításhoz szükséges eszközöket és módokat irányozzák elő, s követelik az elnyomáshoz felhasznált biztonsági erők kivonását. „A visszatartásra az egyetlen lehetőség a cselekvés” – vonta le a következtetést a védelmi tárca vezetője.

A svájci Neue Zürcher Zeitung a jugoszláviai NATO-akció kapcsán április közepén vitaoldalt szentelt a konfliktus előzményeinek és helyt adott a következő érvelésnek:

1. Az ENSZ alapokmánya 2. cikkében tiltja egy szuverén állam megtámadását, amely nem követ el agressziót egy másik szuverén állam ellen. Jugoszlávia nem támadta meg egyetlen szomszédját sem. Az a tény, hogy nem sújtott le Albániára, amely az UCK kiképzési és utánpótlási bázisául szolgál, önmagáért beszél. Az pedig, hogy Oroszország és Kína biztos szavazata miatt (a nyugati hatalmak) nem kockáztatták meg a BT-döntést, csak aláhúzza, hogy ebben az esetben törvénytelenül jártak el.
2. A NATO-szerződés védelmi szervezetként határozza meg az észak-atlanti szövetséget, és erő alkalmazását csak akkor helyezi kilátásba, ha támadás éri valamelyik tagállamot. Erről nincs szó.
3. Rambouillet-ban nem volt aláírható szerződés. Míg az albán küldöttség a szerződést, nyilván az új megszerkesztésben, megelőzően megvitathatta (egy nappal a második forduló előtt közölte a Koha Ditore), a szerb küldöttségnek reggel 9 órakor adták át, azzal a megjegyzéssel, hogy az aláírás 15 óra-

kor esedékes. Ez a bécsi Convention on the Law of Treaties (Egyezmény a nemzetközi szerződések jogáról) 51. és 52. cikkébe ütköző vétség, e cikkek ugyanis tiltják államoknak nyomással vagy erőszakkal szerződéskötésre vagy engedménytételre való kényszerítését. A két küldöttség találkozójára nem került sor.

4. Jugoszlávia területi integritását kifejezetten nem szavatolták. *A rambouillet-i tervezet tehát ellentmondásba került az 1975-ös helsinki záróokmánnyal, amely garantálta az európai államhatárokat.*
5. A NATO nem hivatkozhat egyoldalúan a népirtásról szóló 1948-as egyezményre, vagy az ENSZ-alapokmány elfogadása óta továbbfejlesztett más emberiességi elvekre, és nem rendelhet el támadást. *Erre egyedül a Biztonsági Tanácsnak van joga.*
6. *Az első csapások időpontjában nem volt népirtás.* 1998 áprilisában, amikor az amerikai kongresszusban az első vádak hangot kaptak, a két oldalon összesen 80 halott volt. A Holbrooke-megállapodást követően ehhez további mintegy 300 járult, nagyrészt szerb rendőrök és polgári személyek.
7. *A szerbek Krajinából való elűldözésével a NATO erkölcsileg minden igényjogosultságát elvesztette.* ENSZ-határozatok figyelmen kívül hagyásával felfegyverzték Horvátországot és akkor sem léptek közbe, amikor egy MiG-21-es tűz alá vette a menekültoszlopot. A kiinduló helyzet nagyon is összehasonlítható: egy elnyomott kisebbség fegyverrel keresi a felszabadulást. Jugoszlávia egyébként csekély támogatással több mint 600 000 nyilvántartott menekültnek ad szállást, tehát többnek, mint bármely más balkáni ország.³

Mellékesen ide kívánczik, hogy a Koszovói Felszabadítási Hadsereg, a már többször említett UCK törzsfőnöke Agim Ceku, a horvát hadsereg volt vezérkari törzstisztje, ő felelős a koszovói albán műveletekért.

Oroszországot és Kínát – mindkét hatalom meg volt győződve arról, hogy az Egyesült Államok és a NATO balkáni politikáját messze a térségen túlnyúló érdekek határozzák meg – nem érte váratlanul a légicsapások megkezdése, mégis igen szendélyesen reagáltak.

A NATO légicsapásainak elindításakor a Biztonsági Tanács soros elnöke a Kínai Népköztársaság képviselője volt, aki az ENSZ nevében volt kénytelen politikai értékelést adni a fejleményekről. Kijelentette, hogy ami saját országát illeti, elvi álláspontot vall: a koszovói kérdés Jugoszlávia belügye és Kína a szövetség bármilyen katonai akcióját a nemzetközi jog megsértésének, egy szuverén állam elleni agresszióknak fogja tekinteni.⁴

Peking „hegemoniaellenes” vonalából, valamint a belgrádi nagykövetségét ért támadásból adódóan továbbra is szélsőséges minősítéseket használt, de az orosz vezetés sem fukarkodott elítélő állásfoglalásokban.

A hivatalos Moszkva kezdettől fogva és következetesen agresszióknak nevezte a NATO Jugoszlávia elleni katonai akcióját. Igor Ivanov orosz külügyminiszter úgy fogalmazott márciusban: a NATO vezetői fölött a hágai Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek kell ítélkeznie, nemhogy ők legyenek a békeateremtők Koszovóban...

Március 24-én Oroszország kérésére New Yorkban összeült az ENSZ Biztonsági Tanácsa. Moszkva állandó ENSZ-képviselője, Szergej Lavrov nagykövet, köve-

telve a Jugoszlávia elleni légitámadások azonnal beszüntetését, kijelentette: a NATO-nak nem lenne szabad elfelejtenie, hogy tagállamai szintén ENSZ-tagok, és hogy az ENSZ alapokmánya minden regionális szervezettel szemben elsőbbséget biztosít a világszervezetnek a nemzetközi békét és biztonságot célzó erőfeszítések vonatkozásában.

Mihail Gorbacsov volt szovjet államfő a Jugoszlávia elleni légitámadások megindítása napján rádiónyilatkozatban hangoztatta: ilyesmire nem kerülhetett volna sor, ha nem bomlott volna fel annak idején a Szovjetunió. Elfogadhatatlannak nevezte az amerikaiak tárgyalási módszereit, hiszen Holbrooke az ultimátumok nyelvén beszélt Belgrádban, így küldetése eleve kudarcra volt ítélve. A fejlemények így a „legrosszabb időket” jósolták nemcsak a Balkánnak, hanem az egész világnak – figyelmeztetett a volt szovjet elnök.

Orosz részről nem voltak hajlandók a bekövetkezett helyzetet a második világháború utáni nemzetközi intézményrendszer tökéletlenségével magyarázni, sokkal inkább arra céloztak, hogy *Nyugat célirányosan járatta le az ENSZ Biztonsági Tanácsát, értékelte le szerepét*, amelyet hatékony ellensúlyként töltött be a különböző erőközpontok között.

Megkapták minősítésüket a koszovói albánok is, akik folyamatosan összeütközéseket provokáltak, és közismert módon nem autonómiára, hanem különválásra és függetlenségre törekedtek, szeparatisták, sőt ami még rosszabb, terroristák lettek. Nyugat pedig ugyanolyan kesztyűs kézzel bánt velük, mint a csecsen terroristákkal. Ugyanez a kettős mércével mérés érvényesült a török–kurd konfliktus esetében is.

Amikor Oroszország távolmaradt a washingtoni NATO-összejöveteltől, Moszkvában ismételten arra emlékeztettek, hogy az atlanti szövetség a Jugoszlávia elleni katonai akcióval csapást mért az ENSZ rendszerére s egyben az európai kollektív biztonsági rendszer kialakításában való együttműködésre is, ezért Oroszországnak nincs más választása, mint befagyasztani a kapcsolatokat a NATO-val.

Volt persze utalás az orosz sajtóban a koszovói fejlemények oroszországi belpolitikai kihatásaira is.

Ilja Milstein a többnyelvű moszkvai politikai hetilap, a *Novoje Vremja* hasábjain egyszerűen „mocskos eseménynek” nevezte Jugoszlávia bombázását, megállapítva, hogy *a NATO vezetőinek nincs válaszuk a jogi kérdésekre, még kevésbé az erkölcsi-ekre*. „A koszovói albánok hosszú nemzedékekre megmaradnak a szerbek hálás emlékezetében” – írta, kitérve az oroszországi mellékhatásokra:

„Jugoszlávia bombázása káprázatos, választások előtti ajándék az orosz kommunistáknak az észak-atlanti szövetségtől. A háború teljesen jelentéktelen politikai hatékonyságát tekintve pedig – felbecsülhetetlen értékű ajándék. Milosevicsre nézve az eredménye személyes hatalmának a megerősödése lesz. Oroszország számára a következmény hatalomváltás lehet. Törvényes, demokratikus hatalomváltás békes jelszavak alatt...”⁵

Moszkvában egyébként 1999 elején jelent meg Jurij Zsdánov Kényszerítő intézkedések a nemzetközi jogban című könyve, amely vizsgálja a regionális szervezetek, így a NATO béketeremtő tevékenységének jogosultságát, súlyosan elmarasztalja a tömböt mind az ENSZ-alapokmány VIII. fejezete, mind saját alapító okmánya, az 1949-es washingtoni szerződés megsértésében.

A nemzetközi jog és az emberiességi beavatkozás

A NATO jugoszláviai katonai fellépése felvetett olyan kérdéseket is, hogy *a nemzetközi jogot a demokratikus jogállami politika utolsó eszközeként a háborúnak kell-e előrevinnie*, hogy milyen megítélés alá esnek az ENSZ-alapokmánnal formailag ellentétes új, nemzetközi jogi aktusok, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatait feleslegessé tehetik-e a világszervezet „szellemiségének” megfelelő akciók, hogy mit jelent, vagy jelent-e még valamit napjainkban a „nemzetközi jogi stabilitás”.

A német Frankfurter Allgemeine Zeitung – kifejtve, hogy Jugoszlávia bombázásának egyetlen törvényes alapja lehet a népirtás megakadályozása, s hogy kizárólag ez a cél indokolhatja nemcsak erkölcsileg és politikailag, hanem nemzetközi jogilag is a NATO katonai csapásait – az emberi jogok, a nemzetközi jog és az önrendelkezési jog egymáshoz való viszonyát a következőképpen elemezte.

Az ENSZ-alapokmány a Biztonsági Tanács erőmonopóliumára alapozódik és tiltja idegen államok területi integritásának vagy politikai függetlenségének megsértését. Az Egyesült Nemzetek célja mindenestre *„az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletbentartásának előmozdítása és támogatása”* is. Az emberi jogok – mutat rá Reinhard Müller, a FAZ cikkírója – a második világháború óta mind fontosabbak lettek, megsértésük többé nem az államok kizárólagos belügye. Nincs is ellentét az emberi jogok és a nemzetközi jog között. Az emberi jogi szabályozások – nemzetközi szerződések formájában és szokásjogként – szilárd alkotóelemei a nemzetközi jognak. Ha az államok közössége nem tud minden súlyosabb vétségnél közös cselekvésre összeszedelődzkődni vagy politikai okokból kettős mércével mér, ez semmiképpen sem jelenti, hogy az elüldözés és a népirtás tilalma érvénytelen. *Ha egy népet valaki el akar törölni, akkor megszegi a kényszerítő jogot és bünt követ el „erga omnes” jelleggel, vagyis a világ valamennyi államával szemben.*

Megengedhető katonai támadás népirtás megakadályozására az ENSZ Biztonsági Tanácsának mandátuma nélkül – állítja Reinhard Müller – akkor is, ha hiányzik a kifejezett meghatalmazás. Mivel azonban fennáll a szükséghelyzeti segítségnyújtást jelentő emberiességi beavatkozással való visszaélés veszélye, *az ilyen beavatkozásnak mindenestre arányosnak kell lennie.* Indokolni csak azt kell, hogy az intézkedés kizárólag a kitűzött célt szolgálja. Ha a NATO azt hangoztatta, hogy hamarosan szinte minden albánt elűznek Koszovóból, felvetődik a kérdés, meddig lesz a szerb hátországgra mért csapássorozat alkalmas eszköz arra, hogy a folytatódó öldöklésnek és elüldözésnek hatékonyan és a lehető leggyorsabban véget lehessen vetni. Ha a népirtás megakadályozása a levegőből nem lehetséges, akkor nemzetközi jogilag *indokolható lesz-e földi csapatok bevetése?* A katonai nyomásgyakorlást be kell szüntetni, mielőtt célját elérte. Milosevics „általános meggyengítése” vagy egy olyan szándék, hogy valamilyen szerződés aláírására rábírájk, nem indokolhatja erőszak alkalmazását.

Ami a népek és nemzetek önrendelkezési jogát illeti, az nem csak az államalkotó népeket és az egykori gyarmatokat illeti meg. Az ENSZ-közgyűlés Friendly-Relations nyilatkozata, amely az államok baráti kapcsolatait és együttműködését szabályozó nemzetközi jogi elvekről szól, kimondja ugyan, hogy *„minden állam köteles tartózkodni bármely olyan cselekménytől, amely valamely más állam vagy*

ország területi épségének vagy nemzeti egységének részleges vagy teljes megsértésére irányul”, vagyis az *önrendelkezési jog nem jelent bátorítást szuverén államok területi épségének megsértésére*, ez azonban csak olyan államokra érvényes, amelyek az önrendelkezési jog alapelvéhez tartják magukat és olyan kormányuk van, amely az egész népességet megkülönböztetés nélkül képviseli. Kivételes esetekben jog formálható egy államszövetségből való elszakadásra, ha egy nép olyan elnyomás alá kerül, amely a politikai részvétel minden lehetőségétől megfosztja és az alapvető emberi jogokat megsérti.

A cikk tesz még egy utalást arra, hogy az ENSZ Közgyűlésének az a határozata, amely az agresszió fogalmának meghatározását adja, az önrendelkezésért vívott harcot kivonja az erőszaktilétel általános tilalma alól.⁶

A német nagypolgári lap érthetően nem tért ki arra, hogy miként vélekedik az emberi jogokról, a beavatkozásról, az önrendelkezésről a világ legalább másfélszáz gyengébben fejlett állama, és milyen szándékok vezérlik olykor e jogok hirdetőit és mit mutattak ebben a vonatkozásban az utolsó évtizedek tapasztalatai.

Az emberi jogok túlhajtása az évszázad utolsó évtizedeiben rendszerek bomlasztásának, az önrendelkezési jog egyoldalú bátorítása államképletek szétdarabolásának eszköze lett azzal a hátsó felismeréssel, hogy *egy gazdag rendszer könnyen előteremtheti a megfelelő anyagi kereteket az emberi jogok érvényesítéséhez, egy jómódú államban halványabb érdekek fűződnek például a nemzetiségi önrendelkezéshez, mint egy szegény ország marakodó társadalmában.*

A NATO–ENSZ viszony, OUT OF AREA műveletek

Amikor a béke- és konfliktuskutatók ráirányítják a figyelmet egy gyorsan kibontakozó folyamatra, nevezetesen arra, hogy bizonyos nagyhatalmak katonai cselekvéshez folyamodnak állítólagos közös ügy érdekében, de az ENSZ Biztonsági Tanácsának okmányyszerű mandátuma nélkül, az Irak ellen 1998. decemberi amerikai–angol légicsapások mellett mérföldkőként emlegetik az Észak-atlanti Tanács 1998. október 12-i ülését. Akkor ismerkedett meg a világ az „activation order” kifejezéssel, amely egyhangúlag elfogadott önmeghatalmazást, egyben felkészülési utasítást is jelentett a NATO számára: Koszovó kapcsán alkalmazhat légierőt Jugoszlávia ellen.

A döntést felfűtött vita előzte meg a szövetségben, ennek során az Egyesült Államok és Nagy-Britannia állhatatosan követelte: *fokozni kell a nyomást Belgrádra, hogy tegyen eleget a Biztonsági Tanács 1998. március 23-án kelt 1160., és 1998. szeptember 23-án kelt 1199. számú határozataiban foglalt elvárásoknak.* A múlt év szeptemberi BT-határozat felhívta a feleket a koszovói ellenségeskedés beszüntetésére, sürgette a jugoszláv különleges karhatalmi erők visszavonását a térségből, a jugoszláv reguláris hadsereg ottani egységeinek visszatérését laktanyáikba, egyben szorgalmazta tárgyalások felújítását a konfliktus tartós rendezése céljából. Az 1199. számú határozat azonban – a norvég Espen Barth Eide találó megfogalmazása szerint – „hirtelen megállt”, amikor felhatalmazást kellett volna adnia erő alkalmazására a határozat végrehajtásának biztosítása céljából.

1998 októberében egy másik angolszász kísérlet is volt egy kényszerítő BT-határozat kieszközlésére, de miután megjósolhatóvá vált az orosz és a kínai ellensza-

vázat, a „minden szükséges eszközzel” szövegrész még a szavazásra bocsátás előtt kikerült a határozatból. Ily módon az 1998. október 24-én elfogadott 1203. számú BT-határozat az erő alkalmazása kérdésében nem ment túl közvetlen elődjén. A fejlemény megmutatta, hogy ENSZ-felhatalmazás nem remélhető kényszerítő intézkedésekre, így az ilyen irányú próbálkozások leálltak.

A NATO gondot fordított arra, hogy az „activation order” kifejezetten utaljon az 1199. számú BT-határozatnak Jugoszláviával szemben megfogalmazott követelésére, de természetesen nem támaszkodhatott egy „minden szükséges eszközzel” kitételre azok miatt a NATO-n belüli nézetkülönbségek miatt, amelyeket 1998 októberében a Herald Tribune vagy a The Guardian a közvélemény elé tárt. A szövetségben hangadó tagállamok mindazonáltal hivatkoztak valamiféle ENSZ-mandátumra, hiszen a koszovói tárggyú BT-határozatok ismételten megállapították: a kialakult helyzet veszélyezteti a nemzetközi békét és biztonságot. Maga az amerikai külügyminiszter, Madeleine Albright 1998. október 8-i brüsszeli sajtóértekezletén nagyjából úgy érvelt, hogy a nemzetközi jog egyéb forrásai, így a genfi konvenciók, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a népirtás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény, „alternatív legitimációs alapot” nyújtanak egy Koszovóval kapcsolatos lehetséges NATO-akcióhoz.

Slobodan Milosevics jugoszláv elnök és az amerikai Richard Holbrooke alku-dozásai és részmegállapodásai módot adtak a NATO-műveletek halogatására. Elemzők mindmáig nem tudnak választ adni arra, hogy Koszovó miért lett vízválasztó abban a vonatkozásban, miszerint a NATO katonailag korábban mindig ENSZ-keretek között járt el és egyszerre érettnek látta az időt szakítania ezzel a gyakorlattal. Az sem lett egyértelmű – még magában a NATO-ban sem –, hogy van-e a szövetségnek valamilyen általános jogosultsága az emberi jogok tiszteletben tartásának felügye-létére saját „felelősségi területén” kívül.

Számos európai kormány persze – mint az oslói Nemzetközi Békekutató Intézet vizsgálódásai kimutatták⁷ – a koszovói esetben a kivétel lehetőségét fedezte fel az alól az általános szabály alól, hogy a nem önvédelmi rendeltetésű műveletekhez ENSZ-felhatalmazás szükséges. Koszovó „különleges eset” – mondogatták, hozzátéve, hogy a tartományban folyó polgárháború nyomán sürgős emberiességi beavatko-zásra van szükség, mások úgy érveltek, hogy a NATO amúgy is ott van már a tér-ségben, az ottani konfliktusok amúgy sem szigetelhetők el egymástól.

Vezető amerikai tisztségviselők ehhez annyit tettek hozzá, hogy egy ilyesféle el-járásmód fokozatosan szokványossá válva elfogadottá válhat Washington számára, amely képessé akarja tenni a NATO-t szabadabb cselekvésre.

A már említett Espen Barth Eide, aki egyébként a Norvég Külügyi Intézet ENSZ-programigazgatója, már jóval a washingtoni jubileumi NATO-csúcs előtt ér-zékelte, hogy „a változás szelei fújnak”, és gyűjtötte az előjeleket. Felhívta a figyel-met például a Jane's Defence Weekly 1998. november 18-i számára, amely különös-nek tartotta, hogy az „activation order” kiadására vonatkozó döntés akkor született meg, amikor világosság vált, hogy egy nap múlva megállapodás kerül aláírásra Belgrádban. A hetilap azt gyanította, hogy a koszovói ügyön túlmutató célokról van szó.

Ugyancsak 1998 novemberében a NATO parlamenti testülete, az Észak-atlanti Közgyűlés elfogadott néhány javaslatot egy amerikai szenátor, William Roth jelen-tése alapján, aki amellettszállt síkra, hogy elvként intézményesíteni kell: az ENSZ

Biztonsági Tanácsának felhatalmazása a jövőben nem lesz szükséges a „felelősségi területen kívüli” („out of area”) NATO-akciókhoz.

Espen Barth Eide arra hívja fel a figyelmet, hogy Európa mellett, amely a világ intézményekben leggazdagabb térsége, másutt is észlelhető a béke- és biztonsági erőfeszítések decentralizációjának irányzata, így Afrikában a legutóbbi években regionális és szubregionális szervezetek BT-felhatalmazás nélkül is bevonásra kerültek bizonyos „kényszerítő műveletekbe”.

A 90-es évek első felét általában a Biztonsági Tanács fokozott béketeremtő-békefenntartó tevékenysége jellemezte. ENSZ-akciók színhelye volt Namíbia, Kambodzsa, Szomália, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Mozambik, Angola és néhány más ország. Az évtized második felében kevesebb új ENSZ-műveletre került sor, de több felhatalmazást kaptak reionális szervezetek, szövetségek, sőt egyedi államok is (a Független Államok Közössége a Kaukázus térségében, a NATO Bosznia-Hercegovinában, Olaszország több szövetségesével Albániában az „Alba” művelet keretében, az EBESZ Koszovóban – NATO támogatással).

Hellyel-közzel hangot kapott az aggodalom amiatt, hogy a kollektív mandátum nélküli „emberiességi beavatkozások” nem teremtenek-e önigazolási precedenseket. Minden beavatkozó hoz fel érveket, de *ki vonja meg a határokat a törvényes és a törvénytelen műveletek között*, ha azok nem nyugszanak közösen egyeztetett hivatalos elveken és döntéshozatali eljárásokon. Ezek a kérdések lényegében megválaszolatlanok maradtak a NATO 1999. áprilisi washingtoni csúcsertekezletén és utána is.

Április 21-i szenátusi meghallgatásán az amerikai védelmi minisztérium nemzetközi biztonsági ügyekben illetékes államtitkára, Franklin Kramer kijelentette: *„Szilárd véleményünk, hogy nemzetközi jogi értelemben a NATO erőfeszítéseivel mandátumot vagy felhatalmazást adó BT-határozatok nem szükségesek*, és amint a koszovói helyzet mutatta, a szövetségben széleskörűen osztják ezt a nézetet. A NATO műveletei összhangban álltak és maradnak az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel – ez a tétel tükröződött a washingtoni szerződésben is. Az Egyesült Államok nem fog elfogadni az új stratégiai koncepcióban egyetlen olyan kitétele sem, amely egy NATO-fellépéshez megkövetelné az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatát.”

Ezek után az elfogadott új stratégiai koncepció 11. pontjában leszögezte: *„Célja és alapvető biztonsági feladatai teljesítésében a szövetség továbbra is tiszteletben tartja mások törvényes biztonsági érdekeit, és keresni fogja a viták békés megoldását, ahogy azt az ENSZ alapokmánya előírja.”* Előzőleg szerepel az okmányban a NATO-t illetően az a megfogalmazás, hogy *„a washingtoni szerződés és az ENSZ alapokmánya iránt elkötelezett nemzetek szövetsége”* (10. pont), majd a következő egyértelmű megállapítás: *„Az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa elsődlegesen felelős a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért és mint ilyen, döntő szerepet játszik az euroatlanti térség biztonságának és stabilitásának előmozdításában.”* A „koncepció” egy helyen tesz utalást a NATO cselekvési szabadságára.

* * *

Az Egyesült Nemzetek Szervezetét és annak Biztonsági Tanácsát már számos alkalommal „temették”. Jelenleg a koszovói háború áldozataiként szerepelnek, mellőzve, megalázva egy olyan konfliktus kapcsán, amelynek politikai kezelését jó ideje

az összekötő vagy kontaktsoport, katonai kezelését utóbb a NATO ragadta magához. A jogi háttér tisztázódik vagy nem, de a „politikai marginalizálódás”, a „félretétel” kétségtelen.

Lezárulni látszik az ENSZ egy korszaka, amely a 80-as évek végén kezdődött, amikor Mihail Gorbacsov szovjet elnök ráhangolódott a „nemzetközi közösségre”, a Biztonsági Tanács öt állandó tagja az iraki kérdésben összhangra jutott, ami oly ritkán fordult elő a hidegháború négy évtizedében: a Biztonsági Tanácsot sorozatosan kárhoztatták tétlenségre olyan megfontolások, amelyeknek semmi közük nem volt a napirenden szereplő ügyszhoz.

De míg 1995-ben 80 000 kék sisakos vett részt az ENSZ békefenntartó műveleiben, számuk négy év alatt 12 000-re csökkent. Moszkva – legalábbis a Nyugat szerint – rájött, hogy birodalmának elvesztése, gazdaságának szétzilálódása, hadseregének demoralizálódása után nagyhatalmi státuszának megőrzésére az atomfegyveren kívül egy eszköze maradt: ellenszavazat a Biztonsági Tanácsban, a terület döntéshozatali képességének állandó tagként való kézben tartása.

Közben feltörő hatalmak – Németország, Japán, India, Brazília és mások – gazdasági, politikai és demográfiai súlyuk alapján kezdtek ugyancsak állandó tagságra törekedni az ENSZ Biztonsági Tanácsában, kiváltva olyan szomszédai ellenkezését, mint Olaszország, Argentína, Mexikó vagy Pakisztán.

Egy hónappal a jubileumi NATO-csúcsértekezlet előtt *Koszovó kettős precedens lett*: egyrészt az ENSZ-mandátum nélküli légitápasok vonatkozásában, másrészt pedig azért, mert Washington tüntető magatartása mögé felzárkóztak NATO-szövetségesei. Egyesek ugyan szerettek volna kivételt látni az esetben, de észre kellett venniök, hogy e gyakorlat állandósítása már csak egyetlen lépés, amelyet az Egyesült Államok szívesen megtesz.

Tekintélyes szakembereknek az a meggyőződése egyébként, hogy *a nemzetközi jogot hozzá kell idomítani a megváltozott adottságokhoz*, általában nem vált ki ellenzést. Tény, hogy a nemzetközi jog érvényesíthetősége nagyobb mértékben függ az elfogadottságtól és az elfogadhatóságtól, mint a belső jogé. Veszélyes volna azonban minden tényszerű fejleményre a nemzetközi jog módosításával reagálni. Fél évszázada senki nem kockáztatja meg hozzányúlui az ENSZ alapokmányához, vagy az Észak-atlanti Szerződéshez, pedig mindkettő bővelkedik anakronizmusokban. A gyakori módosítgatás veszélyeztetné a jobbiztonságot és teret nyitna hatalompolitikai törekvések számára. És itt kapnak különleges jelentőséget az úgynevezett emberiességi beavatkozások feltételei. Amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsa cselekvőképételenné válik – gyakorlatilag csak ilyen alkalmakkor vetődik fel az „emberiességi beavatkozás” megengedhetősége –, rendszerint nem akad olyan szerv, amelynek legitimitása minden kétség fölött állna.

Nyilvánvaló, hogy például Kína vagy Oroszország belátható időn belül nem fogja az Észak-atlanti Tanács döntéseit legitim határozatoknak tekinteni, bár a jugoszláviai konfliktus kapcsán a NATO-n kívül álló számos (nyugati) ország azokat legitimnek fogadta el. Ha ily módon meghatározott államok időszerűségi okokból és erkölcsileg is meggyőzően követelik a Jugoszlávia elleni NATO-támadás jogi megengedhetőségét és ezt tételesen is állítják, ezt csak annak tudatában tehetik, hogy ezáltal szükségképpen gyengül a nemzetközi jogi normák érvényesítési ereje és sérül

a jogbiztonság – figyelmeztetnek jobbra a nemzetközi jog konzervatívabb művelői, mindjárt elgondolkodva a helytelen irányú fejlődés gátak között tartásán.

Bármennyire humánus végső rendeltetésében egy „emberiességi beavatkozás”, vérontással, pusztítással jár, nem beszélve a nemzetközi rend „elvadulásáról”. Ezért a nemzetközi jog néhány elv erejéig szabályozni igyekszik ezt a „nyitást”, és óvatosan megfogalmaz néhány korlátozó feltételt:

- a fegyveres beavatkozást csak a nemzetközi közösség alapvető értékeinek érintettsége indokolhatja;
- a beavatkozásról „legitim” szervnek kell döntenie, államok kollektív eljárása jogosabb, mint az egyéni, nagyhatalmi akciók, politikailag reprezentatív szervezetek döntése nagyobb súlyú, mint szakosított szervezetek vagy katonai-politikai szövetségek döntése;
- a beavatkozó államoknak általános megítélés szerint jogállamoknak kell lenniük;
- a beavatkozás nem sértheti az arányosság elvét, csak az összes diplomáciai és politikai eszköz kimerülése után kerülhet rá sor, és a kényszerítésnek véget kell vetni, mielőtt a tárgyalásos politikai rendezés esélyei ténylegesek;
- a beavatkozásnak nem szabad nagyobb értékeket veszélyeztetnie, mint amilyenek a megvédendő értékek;
- a beavatkozás nem lehet kizárólag nemzeti érdekeknek alárendelt büntetőintézkedés, állami presztízszakció vagy pusztán magántulajdon védelmét célzó közbelépés.

1999. május

JEGYZETEK

1. Le Monde, 1999. március 27.
2. Le Monde, ugyanott
3. Neue Zürcher Zeitung, 1999. április 17/18.
4. Krasznaja Zvezda, 1999. március 25.
5. Novoje Vremja, N° 13/99.
6. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1999. április 9.
7. Lásd a Security Dialogue (Oslo) 1999. márciusi számát.

A hazai hadtudomány változásainak, helyzetének és fejlődésének jellemzői

Közismert, hogy a Magyar Tudományos Akadémián az ún. diszciplinaviták keretében folyik a tudományágak múltjának, jelenének és jövőjének felmérése. Ennek során készült el az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága megbízása alapján A hazai hadtudomány változásainak, helyzetének és fejlődésének jellemzői című, összefoglaló vitaindító tanulmány. A vitaindítóhoz folyóiratunk hasábjain minden érdeklődő hozzáférhet, tanulmányozhatja azt. A tanulmány remélhetőleg olyan vitát vált ki a hadtudomány művelői és alkalmazói körében, amely előre viszi a diszciplinánk fejlődésének ügyét.

Röviden néhány utalás azokról az előzményekről, amelyek meghatározták az összeállítás körülményeit és elkészítését.

Diszciplinánk művelői jól tudják, hogy a magyar társadalom sorsfordító éveket él meg. Átalakultak a tudomány társadalmi körülményei és a tudományművelés feltételei. Ez megkövetelte, hogy az egyes kutatási területek, szakmák felmérjék nemzetközi és hazai helyzetünket, megfogalmazzák reális tennivalóikat. E folyamatok történéseit tükrözik a megindult diszciplinaviták. Erről már olvashattak a Magyar Tudomány, az Akadémia és más tudományos folyóiratokban.

A hazai tudomány sorsát befolyásoló folyamatok legfontosabb akadémiai állomásairól néhány szóban a következőket kell elmondani:

– Az Akadémia elnöksége 1996. október 31-i állásfoglalása alapján az MTA 1996. december 12-i közgyűlése elfogad-

ta a tudománypolitikai viták akadémiai tervét (lásd: Magyar Tudomány, 1997. 5. szám).

– Az Országgyűlés 1996. december 17-i határozata kimondta: szükségesnek látja, hogy „a magyar tudomány helyzetét és lehetőségeit rögzítő részletes elemzés készüljön el.” Ennek előkészítésére az Országgyűlés felkérte az MTA elnökét (lásd részletesen: Akadémia, 1997. 1. szám).

– Az MTA elnöke által írott vitaindítót a Tudománypolitikai Kollégium 1998 márciusában tűzte napirendre. A szöveget az OTKA, majd az OMF elnöksége és 1998. május 26-i ülésén az MTA elnöksége is megvitatta.

– Az MTA 1997. decemberi közgyűlése elfogadta egy háromkötetes helyzetkép elkészítésének tervét *Tudomány és tudománypolitika az ezredforduló Magyarországn* címmel. Az első kötet a Tudománypolitika, a második kötet a Tuda-

mány címet viseli, amely az ún. diszciplínávitákat ad közre, míg a harmadik kötet címe: *A hazai kutatóbázis katasztere*. A 2000 augusztusára megjelenő három-kötetes mű számot vet a hazai tudományos kutatás helyzetével.

– Az első kötet, I. Tudománypolitika – vitaindítója *Glatz Ferenc: Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországon* – 1998 októberében megjelent, és novemberben a tíz tudománypolitikai szakértői bizottság vitái is megindultak (lásd: Akadémia, 1998. 4. szám).

– A diszciplínáviták is megkezdődtek, melynek során az MTA vezetői kollégiuma 1998. március 4-i és április 22-i ülésén, az MTA elnöksége március 10-i ülésén állást foglalt a lehetséges diszciplínáviták rendjéről (lásd részletesen: Akadémia, 1998. 3. szám).

– A teljesség igénye nélkül felvázolt előzmények után kapta meg az MTA Hadtudományi Bizottsága az MTA IX. Osztály 1998. november 10-i és december 17-i kérését, mely szerint az MTA 1999. évi májusi közgyűlés áttekinti a magyar tudomány legfontosabb ágai helyzetének alakulását az utolsó tíz évben. Az áttekintés foglalkozni kíván az adott tudományág mai megítélhető hazai perspektívájával is. Ezért felkérték a Hadtudományi Bizottságot, hogy a saját belátása szerinti munkamegosztásban és módszerrel készítse el a hadtudományra vonatkozó elemzését és a bizottság által megvitatott összefoglalót küldje meg 1999. február 28-áig az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának.

Az MTA Hadtudományi Bizottsága 1998. december 8-i ülésén létrehozta az ún. diszciplína munkabizottságot, és megbízta az összefoglaló (áttekintés) elkészítésével. Levélben felkérte a hadtudomány művelésében és felhasználásában érdekelt szerveket, intézményeket, hogy

szakterületükről olyan értékelő áttekintést állítsanak össze, amely elősegítheti egy olyan tanulmány elkészítését, mely világos képet adhat a hadtudomány helyzetéről, diszciplináris problémáiról és az időszerű feladatokról.

A munkabizottság által elkészített tudományági helyzetelemzést a Hadtudományi Bizottság 1999. február 24-i ülésén megvitatta és bizonyos változtatások után megküldte az MTA IX. Osztály elnökének.

A következő oldalakon közreadjuk a HB által elfogadott és az MTA-nak megküldött összefoglalót, amely képet ad az elmúlt évtizedben a magyarországi hadtudomány változásairól és helyzetének alakulásáról, diszciplinánk eredményeiről és gondjairól, valamint fejlődésének problémáiról és jellemzőiről.

Meg kívánjuk említeni, hogy a diszciplinánkat elemző tanulmány összeállításánál arra nem volt lehetőség, hogy a különböző részanyagokban kifejtett sajátos vagy egyedi nézeteket is beépítsük az összefoglalóba. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy az összefoglaló áttekintés nem az *orákulum* igényével készült, hisz abban készítői kiemelik legfőbb cél: vitára, eszmecserére való ösztönzés a hazai hadtudomány fejlődéséről, szerepéről. Kíváncsú lenne, hogy minél több hadtudományi kutató ragadjon tollat a diszciplinánkról folyó vita továbbvitelére, kiszélesítésére, mivel ez lehetővé tenné új tények és elvek feltárását, a helyzetfelmérés teljesebbé tételét. Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága és diszcipliná munkabizottsága ezért adja közre teljes terjedelmében az összefoglaló tanulmányt, vitaindítót.

Ács Tibor,

az MTA IX. Osztály
Hadtudományi Bizottság titkára

A HB által elfogadott és az MTA-nak megküldött összefoglaló

A tudomány helyzetét és fejlődésének tendenciáit azok az átalakulások határozzák meg, amelyek az elmúlt évtizedben a világban, térségünkben, illetve Magyarország külső és belső körülményeiben végbementek. Ezek a változások *a hazai hadtudomány elé is gyökeresen új célokat és feladatokat állítottak.*

A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a diszciplína és művelői új, megoldandó kutatási feladatait a társadalom, a gazdaság, a környezet, a technika, a tudományok, a hadügy és más területeken történt változások határozzák meg. E feladatoknak azonban a magyar hadtudomány csak akkor tud megfelelni, ha biztosítani tudja önmaga megújulását, szakít a korábban rá kényszerített tartalmi és módszertani dogmákkal, képes új alapokon, valóban alkotó módon vizsgálni a tárgyát, a kutatási területeit érintő kérdéseket, és választ adni a kor új kihívásaira, problémáira.

Ezeknek a társadalmi elvárásoknak és tudományos kihívásoknak a közvetítésében az MTA Hadtudományi Bizottsága eredményesen közreműködött. A hadtudomány szakterületeinek műhelyei és kutatói intenzíven foglalkoztak a biztonságpolitika, az országvédelem, a NATO-csatlakozás, a haderő-fejlesztés, a honvédelem stratégiai kérdéseivel, valamint a tudományág fogalmi rendszerével, struktúrájával és módszereivel.

A hadtudomány helyzetét az MTA Hadtudományi Bizottsága a diszciplína művelőinek közreműködésével eddig két esetben mérte fel. A jelenlegi értékeléséhez indíttatást ad az MTA-nak a diszciplína átalakulásának vizsgálatára irányuló újabb kezdeményezése.

Jelen összefoglalóban fel kívánjuk vázolni – a teljesség igénye nélkül – az elmúlt évtized változásainak és fordulatainak tükrében a hazai hadtudomány állapotának főbb jellemzőit, eredményeit, gondjait és problémáit, új céljait és feladatait.

1. A hadtudomány változásai az elmúlt évtizedben és mai helyzete

A hadtudomány történetének utolsó tíz évét a folyamatos változás, a fejlődés helyének, szerepének, fogalmának, tárgyának, belső felépítésének és más összetevőinek újrafogalmazása jellemezte.

Az elmúlt évtized változásai, a társadalmi, gazdasági élet folyamatai az *egyetemes* tudomány, ezen belül a hadtudomány területén olyan átalakulásokat indukáltak, amelyek a tudomány hazai megújulásának szükségességét igényelték. A rendszerváltás után kialakult új helyzetben nélkülözhetetlen és elodázhatatlan feladatot jelentett *a hadtudomány önvizsgálata, helyének, szerepének, tárgyának és struktúrájának, nem utolsósorban kutatási módszereinek újragondolása és az elmúlt évek nemzetközi kihívásainak, valamint hazai elvárásoknak megfelelő továbbfejlesztése.*

A 20. század utolsó évtizedében a bipoláris világrend összeomlása gyökeresen változtatta meg az addig fennálló politikai, gazdasági és katonai erőviszonyokat: a történelminek minősíthető változás földrajzi, gazdasági és katonai értelemben is újrarajzolta a világ, különösen Európa térképét. A változás még napjainkban is zajlik az újonnan létrejövő érdekzónák mentén.

A hidegháborús fenyegetettség megszűnésével új veszélyformák kerültek felszínre. A világrendszerek közötti szembenállás helyébe a civilizációs szembenállás, a nacionalista alapú regionális konfliktusok, illetve „új” fenyegetések (túlnépeseedés, migráció, környezetszennyezés, terrorizmus, a szervezett bűnözés, kábítószer-csempészet stb.) léptek.

Mindezek következtében *előtérbe kerültek a nem katonai jellegű kihívások*: az alacsony intenzitású (háborús küszöb alatti), határövezeti nyugtalanságot, belső instabilitást, gazdasági kiszolgáltatottságot előidéző, a közbiztonságot fenyegető konfliktusok. A hagyományos tömeghadseregekkel vívott totális háborúk helyett a politika a válságmegelőzés és a válságkezelés, a béketeremtés és a békefenntartás feladataiban történő közreműködést vár a fegyveres erőktől. *Mindez felveti a fegyveres erők feladatainak új szemléletű vizsgálatát*, a veszélyek kezelésének, elhárításának nemzetközi összefogással, nemzeti és szövetségi keretekben történő megoldását.

Jelentős *kihívás a technika és ezen belül a haditechnika fejlődése*, a korszerű, igen bonyolult fegyverek és fegyverrendszerek megjelenése. *A modern haditechnikai eszközök gyökeresen és alapjaiban átalakítják a békemegőrzés, a háborúra felkészülés, a haditevékenységek, a hadviselés módjait, illetve eljárásait*; a hadászati, hadművelleti és a harcászati alkalmazás, valamint a katonai felkészítés elméletét és gyakorlatát, szabályait.

A technika új vívmányai, a technológiai fejlődés eredményeként meghatározó erőforrássá lép elő a szervezetek működéséhez szükséges információ. A haderők a jövőben egyre inkább olyan bonyolult globális információs környezetben tevékenykednek, amely jelentős mértékben befolyásolja a katonai tevékenységek sikerét vagy kudarcát.

A szakértők folyamatosan értékelték, hogy a fontosabb katonai, hadügyi változások nyomán keletkezett elvárások és új kihívások tudományos elemzésére, a kérdések megválaszolására szellemileg és szervezetileg mennyire készültek fel a hazai kutatók, kutatási intézmények. A tények és a teljesítmények azt bizonyítják, hogy a hadtudományi kutatók, a kutatóintézmények gondolkodási módja és szemlélete alapvetően megváltozott – szakmai felkészültségük, kutatási és tudományszervezési tapasztalataik képessé teszik őket arra, hogy megfeleljenek a változásokból adódó kihívásoknak.

A hazai hadtudományban a rendszerváltozást követően viszonylag gyorsan megkezdődött a *korábbi ismeretrendszer, terminológia, tudománystruktúra átalakítása*, a nyugati hadtudomány eredményeinek, nézeteinek megismerése, átvétele és beépítése. Mindez annak figyelembevételével történt, hogy nem gyökeresen új hadtudományt kellett teremteni, hanem a meglévőt továbbfejleszteni, gazdagítani, a jövő feladatainak megoldására felkészíteni és alkalmassá tenni. Nem az volt a feladat tehát, hogy újat erőszakoló definíciókat fogalmazzunk meg, hanem őrizzük meg mindazt, ami jó és tegyük hozzá az újat.

Az elmúlt években számos tudományos konferencia és publikáció vállalkozott

arra, hogy kimutassa, milyen lényeges változások történtek, milyen folyamatok indultak meg az egyetemes és a hazai hadtudományban. Ezek feltárták, hogy a diszciplína tudományszakjaiban – a hadtudomány általános elméletében, a hadászatban, a hadművelésben és a harcászatban, a katonai vezetésben, a haderőszervezésben, a hadkiegészítésben, a kiképzésben, a hadtörténelemben, a logisztikában, a védelemgazdaságban, a védelemigazgatásban és más területeken – számos olyan új elem jelentkezik (pl.: a biztonságot veszélyeztető új tényezők kezelése, a haderő új feladatai, fejlesztésének irányai stb.), amelyek vizsgálata a hadtudomány új kutatási területe.

A változások alapvetően befolyásolták és kibővítették a hadtudományi kutatás tárgyát, fogalmát és struktúráját. Előtérbe került a hadtudomány komplex értelmezése (a védelemtudomány fogalmának megjelenése), összeolvadtak, összefonódtak a hadtudomány, a politikatudomány, a vezetés- és szervezéstudomány, valamint más tudományok fogalomkörének egyes határterületei.

Ennek megfelelően napjainkban a hadtudomány – egyes vélemények szerint – *tágabb értelemben a teljes védelmi szféra területeit*, ezen belül a rendvédelem és az önkormányzatok országvédelemben betöltött szerepét is vizsgálja, illetve integrálja, *míg szűkebb értelemben a fegyveres küzdelem kérdéseivel foglalkozik.* Más vélemények szerint a katonai erőnek a biztonság fenntartásában betöltött meghatározó szerepe csökkenése következtében nem tartható fenn a hadtudomány ilyen típusú integráló szerepe sem.

Az elmondottakból is látható, hogy a hadtudomány művelőinek körében – más területek diszciplinávitáihoz hasonlóan – még eszmecsere folyik a hadtudomány tárgyról és szerkezetéről, mindenekelőtt arról, hogy *milyen szaktudományok sorolandók a hadtudomány struktúrájába.* Nincs tisztázva jelenleg, főleg interdiszciplináris jellege következtében, a hadtudomány tudományterületi besorolása sem. Van ugyanis olyan nézet, mely szerint a hadtudomány a társadalomtudományokba sorolandó, míg mások szerint a műszaki, illetve a matematikai tudományokba.

Az elmúlt időszakban jelentős mértékben megváltozott, *tovább fejlődött a hadtudomány intézmény- és kapcsolatrendszere.* A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának létrejöttével a tudományág emancipálódott, a tudományos közélet néhány intézménye és személye azonban még mindig idegenkedik a hadtudománytól és hajlamos megfélekezni arról. Ebben közrejátszik a korábban előforduló elzártság és a felesleges titkolózás.

Átalakult a katonai (védelmi) felsőoktatás szervezete és működése, megváltozott a honvédségi kutatóintézetek irányítási rendje is. A hadtudomány kapcsolatát szélesítette és tovább alapozta az MTA és a HM közötti együttműködési megállapodás, amelynek a szellemében egyre szélesebb és tartalmasabb együttműködésre van lehetőség a magyar tudományos élettel.

A hadtudomány a világ minden hadsereggel rendelkező államában alkalmazott tudomány: szoros kapcsolatban áll a politikával, ezen belül a biztonságpolitikával. Ebből következően a hadtudományi kutatások minden országban elsősorban a politika által kitűzött irányokban folynak, és nyilvánvalóan ezek az irányok részesülnek a legnagyobb anyagi támogatásban is.

A hadtudomány – jellegéből és feladataiból következően – szoros kapcsolatban áll más tudományágakkal, ágazatokkal. Egyes intézményei – például a Hadtörténelmi Inté-

zet, a Haditechnikai Intézet, a katona-egészségügyi kutatóhelyek – e tudományágak határterületein tevékenykednek, egyaránt kapcsolódnak a hadtudományhoz és a más tudományokhoz.

Napjainkban bármely tudomány eredményes működésének alapvető feltétele *a kreatív integrálódás a hazai és nemzetközi tudományos kutatás rendszerébe*. Figyelembe véve, hogy a hadtudomány teljes terjedelmű művelésére csak azok az államok képesek, amelyek rendelkeznek az ehhez szükséges – politikai, gazdasági, katonai stb. – feltételekkel, felvetődik a kérdés, hogy a kis országok kutatói folytathatnak-e, folytassanak-e alap- és alkalmazott kutatásokat, vagy elsősorban a mások által feltárt tudományos eredmények adaptálására, illetve az adott ország lehetőségei alapján a nemzeti értékek és érdekek védelmét biztosító részletekre fordítsák a figyelmüket.

A realitásokból kiindulva a Magyarországhoz hasonló méretű országoknak a hadtudomány terén is mindenkor elsősorban a nagyhatalmak (különösen szövetségeik) hadikultúráját, illetve hadtudományát célszerű figyelembe venni. Ennek során azonban *mindent meg kell tenni a saját hadikultúra és hadtudomány megőrzése és fejlesztése, saját nemzeti hagyományainak ápolása érdekében*.

A magyar hadtudomány nemzetközi kapcsolatrendszerében – a NATO-csatlakozás eredményeként – *növekvő szerepet játszanak a NATO-ban kialakult elvek és módszerek, különösen a szövetség tudományos programjának megismerése és aktív részvételünk abban*. A program kiemelt fontosságú területein (tudomány és technika, leszerelést szolgáló technológiák, csúcstechnológiák, környezetbiztonság, számítógépes hálózatok) együttműködést elősegítő bőséges lehetőségek, támogatási mechanizmusok, szakértői látogatások, közös kutatási támogatások, továbbképző tanfolyamok és konferenciák állnak rendelkezésre. Fontos, hogy éljünk a lehetőségekkel, de még fontosabb, hogy alkotó módon vegyük át az ismereteket, tapasztalatokat és építsük be azokat nemzeti törekvéseinkbe.

A NATO-szintű tudományos együttműködés mellett, a rendszerváltozások következtében *megnőtt a szerepe a regionális együttműködésnek is*. A szomszédokkal történő tudományos együttműködés – különösen most, hogy néhány szomszédos ország az első lépcsőben nem lesz a NATO tagja –, a biztonság erősítéséhez való hozzájárulás mellett, elősegítheti például az együtt élő közép-európai népek közös és egybefonódó múltjának, a napjainkban jelentkező regionális konfliktusok hátterének feltárását.

Hazai és nemzetközi elismerést szereztek azok a tudományos kutatások, publikációkban közreadott új feldolgozások és eredmények, amelyek a magyar katonai gondolkodás és hadtudomány történetének, a Habsburg-birodalom és a Magyar Királyság hadügyi viszonyainak, az 1848/49-es magyar polgári forradalom és szabadságharc katonai történetének, a két világháború közötti és a második világháború alatti magyar hadtörténetnek és az 1956-os szabadságharc, valamint a hadsereg fejlődéstörténetének sok vonatkozásban ismeretlen kérdéseit mutatják be.

A haditechnikai kutatás-fejlesztés területén elért eredményeket a rangos nemzetközi fórumokon szerzett díjak fémjelzik. A MH Haditechnikai Intézet a Genfi Nemzetközi Találmányi Kiállításon ezüstérmet (1996-ban: Helymeghatározás elektronikus időméréssel, 1997-ben: IH–95 sugárszint- és sugárszennyezettség-mérő) és bronzérmet (1996-ban: Védőmellények), a Génus'96 és Génus'97 Nemzetközi Felhalálói Kiállításon további elismerést kapott.

Az elmúlt évtized változásait figyelembe véve a hazai hadtudományi kutatás eredményei elsősorban a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveihez, a katonai stratégia kérdéseire, a haderő közép- és hosszú távú fejlesztése főbb irányainak kimunkálásához, a haderő önkéntes jellegűvé alakításához, a civil kontroll kérdéseire és sok más, a haderő átalakítását érintő kérdés vizsgálatához, problémák feltárásához és megoldásához szolgáltatott háttéranyagokat, javaslatokat. Mindezeket a témát érintő dokumentumok kidolgozása, állásfoglalások kialakítása során a politikai és a katonai vezetés, a Parlament Honvédelmi Bizottsága felhasználta. A Magyar Tudományos Akadémia 1996. évi parlamenti beszámolója is elismerően szólt a hadtudományi kutatás eredményeiről. A fentiekben túl kiemelésre méltóak még a kutatás eredményeit összefoglaló írásos anyagok, a kétkötetes Hadtudományi Lexikonban összefoglalt új tudományos eredmények, a katonai felsőoktatási intézmények egyetemi jegyzetei, tankönyvei, valamint a biztonság és a védelem számos területét átfogó publikációk.

A hadtudomány elismertségét összességében az mutatja, hogy eredményeit, következtetéseit és ajánlásait – a honvédelemmel, a biztonsággal összefüggő kérdésekben – a szakma, a hadsereg intézményei, főleg a mindenkori hatalom képviselői elfogadták. Elismertségének másik értékmérője, hogy a magyar tudományos élet, ezen belül a felsőoktatás számára, sajátos területéről, a hadügy kérdéseiről új ismereteket szolgáltatott, ajánlásokat tudott tenni.

2. A hadtudományi kutatás intézmény- és feltételrendszerének átalakulása

A hadtudomány intézményrendszerét napjainkban a katonai felsőoktatási intézmények, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség tudományos kutatóintézetek, műhelyei és kutatói, valamint a kapcsolódó civil tudományos szervezetek alkotják. Ez az intézményrendszer az elmúlt időszakban jelentős változásokon ment át, melynek során – mint már említettük – átalakult a katonai (védelmi) felsőoktatás szervezete, megváltozott a honvédségi kutatóintézetek irányítási rendje.

1996. szeptember 1-jén a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem létrehozásával – a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, a Kossuth Lajos Katonai Főiskola és a Szolnoki Repülőtisztí Főiskola integrációjával – kialakult a hazai hadtudományi kutatás viszonylag koncentrált, de nem monopoljellegű alapbázisa. Két kara, intézetei és tanszékei az oktatás és a kutatói utánpótlás (az akkreditált doktori képzés) biztosítása mellett tovább erősítették a kutatók, a tanszéki és intézeti kutatóbázisok felkészültségét, a tudományos munka feltételeit. Megteremtődött az oktatás, a fejlesztés és a kutatás egysége. Ezt a pozitív folyamatot erősítheti a katonai felsőoktatás további integrációjának szélesítése.

A hadtudomány és a biztonság, a védelem kérdéseire kapcsolódó más tudományágak művelésében, az új eljárások és kihívások megválaszolásában a HM és a HVK, a haderőnemi vezérkarok, a nemzetvédelmi egyetemmel együtt pótolhatatlan szerepet játszanak a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola tanszéki kutatóbázisai, a Haditechnikai Intézet, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Térképészeti Intézet, valamint más tudományos műhelyek, civil és katonai kutatók.

A hadtudományi közéletben és a kutatásokban nélkülözhetetlenül kezdeményező és előrevívő, pozitív, de más-más szerepet tölt be két, független civil tudományos szervezet: a *Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT)*, továbbá a *Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja*. A két intézmény, illetve annak kutatói köre a biztonság, a honvédelem, az országvédelem, a haderőreform, a katonai stratégia és más fontos téma kérdéseinek feltárása, illetve a többféle lehetőségek közreadása érdekében az elmúlt években – központi rendelkezésre, igényre és önálló kezdeményezésre – számos témát kutatott, több konferenciát rendezett és kiadványokat jelentetett meg.

Az ezredfordulón is alapvetően az előzőekben említett intézményrendszernek kell biztosítania a hadtudomány területén az alap- és alkalmazott kutatásokat, illetve gyakorolnia a tudományos közéleti és ismeretközlő funkciókat. Új intézmények létrehozására várhatóan nem kerül sor, a hatékonyság és az eredményesség növelése elsősorban a meglévő intézmények közötti szorosabb, a konkrét feladatok megoldására irányuló együttműködés révén fokozható. A katonai felső vezetés, a HM és a HVK integrációja, a katonai felsőoktatási rendszer folyamatban lévő további átalakítása (esetleg a jövőben tágabb értelemben vett védelmi felsőoktatási integrációja) hozzájárulhat az együttműködés továbbfejlesztéséhez, a szellemi és az anyagi erőforrások hatékonyabb felhasználásához.

Az alap- és alkalmazott kutatás bázisát mindenekeelőtt – tisztán hadtudományi területeken – a katonai (nemzetvédelmi) felsőoktatási intézmény (ek) tanszékei és intézetei fogják képezni, amelyek párhuzamosan végzik az oktatást és kutatást. Ehhez kapcsolódnak a hadtudomány és más tudományágak határterületeit művelő, meglévő intézetek és a különböző katonai tudományos műhelyek is. A tudományos közélet szervezése, a tudományos fórumok körének kibővítése, fejlesztése elsősorban a tudományszervezők feladata marad.

A hadtudományi kutatóműhelyek alapvetően felkészültek az új kutatási feladatok teljesítésére, a hadtudományi intézményekben megfelelő arányban vannak tudományos minősítéssel rendelkező kutatók. A kutatók jelentős része a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen koncentrálódott, számuk az egyetemi képzési struktúra továbbfejlesztésével (például a katonai egészségügy beépülésével) tovább növekedhet, a hadtudomány szinte valamennyi tudományszaka jeles szakember- és kutatógárdával képviselteti magát az intézmény tudományos életében.

A kutatói utánpótlásnak, bizonyos értelemben a hadtudomány „létének” nélkülözhetetlen eleme a doktori (PhD) képzés és doktori (PhD) fokozat megszerzésének a lehetősége. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 1995 novemberében akkreditált, A katonai biztonság, a védelmi integráció és a fegyveres küzdelem című – A típusú – doktori programja megteremtette a tudományos kutatói utánpótlás feltételeit. A program keretében 1998-ban már külföldi (angol és amerikai) szakemberek is jelentkeztek képzésre és fokozatszerzésre.

A hadtudományi doktori programban, valamint a kapcsolódó tudományágakra alapozott más egyetemek által indított doktori képzésben történő részvétellel és folyamatos önképzéssel biztosítva van a hadtudomány kutatóinak felkészítése az ezredforduló feladatainak elvégzésére.

Az előzőekben megfogalmazott pozitívumok mellett a kutatóműhelyek helyze-

tét néhány negatívum is terheli. Bár e téren az elmúlt időszakban jelentős változás következett be, mégis tapasztalható a *hadtudományi kutatóműhelyek viszonylagos belterjessége*. A hadtudományi kutatásban tevékenykedők köre meglehetősen zárt, aminek egyik oka a korábbi időszak izoláltsága. Közismert, hogy korábban szinte elképzelhetetlen volt egy megfelelő katonai szakmai ismeretekkel rendelkező civil kutató. A katonai felsőoktatás, a hadtudományi továbbképzés jelenlegi formájában még ma sem járul hozzá kellően a belterjesség kívánt mértékű csökkentéséhez.

Részben a korábbi izoláció következménye, hogy a kutatóműhelyek, kutatói kollektívák megfelelő szakmai felkészültsége mellett *még ma sem kielégítő a más tudományokra is kiterjedő széles látókör és a nyelvi felkészültség*. Ez bizonyos értelemben generációs probléma, azonban mint oly sok más esetben, itt sincs egyenes összefüggés a fizikai és szellemi életkor között.

A belterjesség és az ismerethiány többek között a *hazai és a nemzetközi tudományos életbe való intenzívebb bekapcsolódással csökkenthető*. Ehhez a külföldi tanulmányutak, konferenciák és tudományos kutatásokba való bekapcsolódás lehetőségét biztosító költségvetési keretek növelésére lenne szükség. Bővíteni kellene a nemzetközi ösztöndíjakat és a kutatók cseréjét.

További probléma, hogy a katonai (nemzetvédelmi) felsőoktatási intézmények – elsősorban a rendelkezésre álló létszámkeretek, illetve képzési igények és az oktatói kapacitás arányai következtében – ma még *nem rendelkeznek tanszéki kutatói munkakörökkel*, pedig ez a korszerű oktatásnak és az eredményes kutatásnak egyik alapvető feltétele.

Az említett problémák egy része kapcsolódik ahhoz a körülményhez is, hogy *a hadtudományi kutatók helyzete több tekintetben hátrányosabb a csapatoknál, vezető szerveknél, a tanintézeteknél szolgáló személyeknél*. A kutatókkal szemben támasztott követelményeket, jogait és kötelezettségeiket ugyanis nem rögzíti semmi féle dokumentum. A kutatói tevékenység nem kínál és a jövőben sem fog kínálni *katonai karriert* az azt gyakorlók számára.

A *hadtudományi kutatásszervezés* a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezeteinél, intézeteinél – a HM irányelvek alapján – a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály Tudományszervező Osztályának, valamint a HVK Tudományszervező Osztályának irányításával történik. Ezt a tevékenységet a különböző szervezetek szintjén tudományos tanácsok (testületek), szervezők valósítják meg, egészítik ki.

A hadtudományi kutatási feladatokat a HM és az MH keretein belül részletes éves, a legfontosabb témákat, a főbb irányokat, témaköröket rögzítő *közép- és hosszú távú kutatási tervek tartalmazzák*. Ezek a tervek a felmerülő kutatási igények, illetve a rendelkezésre álló kutatói kapacitás és finanszírozási lehetőségek alapján kerülnek kidolgozásra.

A *tudományos kutatás szabadságát és lehetőségét különböző pályázatok bővítik*. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, az Országos Tudományos Kutatási Alap, az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások, az oktatási/kutatási ágazati minisztériumok kutatási-fejlesztési pályázatain évente több hadtudományi kutató nyer lehetőséget honvédelmi érdekű kutatási témák kidolgozására. Ezeket egészítik ki a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar, a Magyar Hadtudományi Társaság és más katonai és civil szervek rendszeresen kiírt pályázatai.

A tudományszervezés jelenleg alkalmazott módszerei megfelelőek, alapvetően biztosítják a kitűzött kutatási feladatok végrehajtását. Továbbfejlesztésük azonban mindenképpen szükségesnek látszik: növelni kell e tevékenység összehangoltságát. A meglévő kutatói kapacitások hatékonyabb kihasználása érdekében koncentrálni célszerű a kutatásokat, erőteljesebben kell ösztönözni különböző szakemberek kutatói munkacsoportokba szerveződését. A kutatásszervezők kiválasztása és a feltételek megteremtése során figyelembe kell venni azt is, hogy napjainkra a kutatási tevékenység szervezése és irányítása különleges ismereteket igénylő szakmává vált.

A hadtudományi kutatás finanszírozásához a források alapvetően költségvetési és alapítványi eredetűek, amelyek elosztására a kutatási tervekben meghatározott témákra kötött megbízások formájában vagy pályázati úton kerül sor.

A korábbiakban már említett hazai pályázatok jelentősége többek között abban áll, hogy ezek képezik azoknak a csatornáknak egy részét, amelyeken keresztül az Országgyűlés, a kormány, a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar és más szervek megrendeléseiket, elvárásaikat eljuttatják a hadtudományi műhelyekhez és kutatókhoz.

A korszerű finanszírozási rendszer alapvető feltétele, hogy az előre látható vagy becsülhető értékesülés arányában, illetve a kutatási tervekben kitűzött prioritásoknak, főbb irányoknak megfelelően történjen. Egy ilyen rendszer kialakulását – a források szükségessége mellett – hátráltatja többek között a kutatási költségek hosszabb távú biztosíthatóságának esetenkénti hiánya, illetve a várható hasznosíthatóság elbírálásának nehézsége.

A hadtudományi kutatás finanszírozásának egyik új eleme a nemzetközi (mindegyik európai uniós és NATO) pályázatokon történő részvétel, amelyeknek kezdeti eredményei már megjelentek. Az ebbe kapcsolódás lehetőségei megvannak, kihasználásukhoz – az euroatlanti integráció tényleges bekövetkezése mellett – elsősorban a személyes és az intézményes nemzetközi kapcsolatokat kell jelentős mértékben bővíteni, mert e pályázatok túlnyomó része csak európai uniós és NATO-intézményekkel együtt nyerhető el.

3. A hadtudományi kutatások lehetőségei és főbb irányai az ezredfordulón

A hadtudományi kutatásoknak – a hadtudomány valamennyi tudományszakában – elsősorban a védelmi doktrinális elvek, a stratégiák megalapozására, a nézetek szükség szerinti korrekciójára, az euroatlanti integrációval, a haderőreformmal és a honvédség korszerűsítésével kapcsolatos feladatok végrehajtásának tudományos megalapozására kell irányulniuk. A védelmi szféra előtt álló feladatok eredményesen csak tudományos elemzésekre és hatásvizsgálatokra támaszkodva teljesíthetők. A kutatásoknak hozzá kell járulniuk a Magyar Honvédségnek a NATO szervezési, alkalmazási, vezetési elvei szerinti átalakításához, valamint a vegyes hadkiegészítésű haderőről a teljes egészében önkéntes (hivatásos és szerződéses) katonákból álló haderőre áttérés előkészítéséhez. (Igaz, hogy ez a kérdés jelenleg lekerült a napirendről, de sem a kormány, sem a katonai vezetés nem mondott le az önkéntes haderőről, ezért ezt a témát is tovább kell kutatni.)

A hazánkban folyó hadtudományi kutatás célja az is, hogy segítse az elméleti megalapozottságot igénylő alapvető honvédelmi vonatkozású dokumentumok kidolgozását, a vezérkaroknál és a vezető szerveknél folytatott, konkrét elméleti és gyakorlati kérdések megoldására irányuló tevékenységet. Mindebben tükröződnie kell többek között annak is, hogy *hazánk biztonságának megteremtésében jelenleg nem a katonai tényező játssza a fő szerepet, hanem a biztonság az euroatlanti integráció, a NATO-tagság és a nemzetközi együttműködés fő garanciája*. Azt is látni kell, hogy a katonai feladatok között előtérbe került a válságkezelés és a békemisszióban való részvétel.

Az elemzésre váró kérdések között alapvető jelentőségű a *fegyveres erők és a társadalom kapcsolatának vizsgálata*, a fegyveres erők társadalmon belüli helyének és szerepének meghatározása a megváltozott biztonságpolitikai környezetben. Feldolgozásra vár a fegyveres erők 21. századi funkcióinak áttekintése, újragondolása és rendezése is. Továbbra is fontos a civil ellenőrzés kérdéskörének kutatása, gyakorlati érvényesülése módozatainak kimunkálása.

A *korszerű fegyverek sikeres alkalmazása* – a magas szintű technikai kiszolgálás és a hozzáértő kezelés mellett – soha nem látott *szervezettséget igényel*. Az *optimális hazai elvek, alkalmazási eljárások és módszerek kidolgozása*, továbbá bevezetése erőfeszítéseket követel a hadtudomány műhelyeitől. A hadműveletek, illetve békeműveletek megtervezése, megszervezése és irányítása a különböző szintű vezetési szervezetek minden részletre kiterjedő és összehangolt tevékenységét igényli. E követelmény teljesítésének mikéntjére a reális válaszokat – az ország védelme és nemzetközi kötelezettségeink teljesítése érdekében – elsősorban természetesen az egyetemes hadtudomány eredményeire támaszkodva, abból merítve, *a hadtudomány hazai művelőitől várják*.

A hadtudomány számára elkerülhetetlen *új kutatási problémakör a hosszú ideig elhanyagolt környezetvédelem* és más, úgynevezett egyéb kategóriába tartozó veszélyek kezelésének vizsgálata is. Ezek közül csak a környezetszennyezésre utalunk: a hadsereg működésével ugyanis együtt jár a környezetszennyezés, amelynek megelőzésére, illetve következményeinek felszámolására még nincsenek igazán jól kidolgozott tudományos technológiák. További problémát jelent a honvédség hadrendjéből kivont haditechnikai eszközök, illetve a használatra nem alkalmas lőszerrek, robbanóanyagok és rakéta-hajtóanyagok környezetvédelmi szempontból biztonságos megsemmisítése.

□ Jelen áttekintés nem kívánja helyettesíteni a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség hosszú és középtávú tudományos kutatási célkitűzéseit. Ezért *a hadtudományi kutatások fő irányait* – a hadtudománnyal szemben támasztott igények és a kutatásokat befolyásoló legfontosabb tényezők elemzése alapján – *csak tézisszerűen vázoljuk fel*.

A *hadtudomány általános elmélete* keretében az előttünk álló időszakban el kell végezni hadtudomány fogalmának, tartalmának, funkcióinak és rendeltetésének folyamatos újrafogalmazását; egységes terminológiájának kialakítását és megszilárdítását; helyének és szerepének stabilizálását a tudományok rendszerében. Ehhez kapcsolódóan ki kell alakítani a háború, illetve a fegyveres küzdelem korszerű értelmezését.

A *biztonság- és védelempolitikához kapcsolódó kutatások fő irányai közé tartozik a biztonságot veszélyeztető fenyegetések elemzése és értékelése; a NATO-tagságból adó-*

dó kötelezettségek teljesítésével járó feladatok, a szövetségen belüli együttműködés módjainak és formáinak kutatása. Alapvető feladat: közreműködés a biztonság- és védelempolitika, a katonai tevékenység alapjait meghatározó dokumentumok rendszerének kialakításában, a korábbi doktrínafogalom és -tartalom nemzeti biztonsági stratégiával és katonai stratégiával, valamint az összhaderőnemi, haderőnemi doktrínákkal történő felváltásában.

A fegyveres erők alkalmazását vizsgáló kutatások fő irányai elsősorban a honvédség háborús és békeműködésének vizsgálatát célozzák. Ezek közé tartozik: a haderők közreműködési lehetőségeinek vizsgálata a nem katonai jellegű fenyegetettségek elhárításában; a válságkezelés lehetséges módjai, elméleti alapjainak, a végrehajtás célszerű rendjének; a védelmi tervezés rendszerének; a honvédség lehetséges alkalmazási elveinek, módszereinek a kutatása.

A haditechnikai feladatok fő irányai elsősorban a Magyar Honvédség kidolgozás alatt álló középtávú technikai fejlesztési tervéhez, illetve a már megkezdett technikai fejlesztésekhez igazodnak. A kutatási irányokat jelentősen befolyásoló terv prioritásai közé: a vezetési, a kommunikációs és az informatikai rendszerek korszerűsítése, a légtér-szuverenitási program folytatása, a felderítőeszközök korszerűsítése, a páncéllhárító képesség fokozása, valamint az infrastruktúra fejlesztése tartozik.

A hadtörténeti kutatások az új és legújabb kor, a kortárs történet kutatásaira épülnek. Ennek keretében folytatódik a második világháború és az azt követő időszak, többek között a katonai tömbösödés kutatása. Meg kell kezdeni a békemegőrzésre, a béketeremtésre és más, nem háborús célra irányuló műveletek hadtörténeti vizsgálatát. Jelentős feladat a hidegháborús időszak történeti feldolgozása, az új magyar hadtörténeti szintézis elkészítése, az elmúlt korok katonai történetének feltárása és a hadtudomány fejlődéstörténetének további feldolgozása.

A kutatások fő irányai között természetesen számításba kell venni még számos szakterületet, pl. a védelmi tervezést, a katonai logisztikát, a katonai egészségügyet és más olyan témákat, amelyek a védelem, a biztonság kérdéseinek teljesebb körű feltárását célozzák.

- *A hadtudomány jelenlegi helyzetét és ezredfordulós lehetőségeit a következők jellemzik:*
- A hadtudomány környezetét napjainkban és az ezredfordulón olyan jelentős és gyorsuló változások (a bipoláris világrend összeomlása, a fenyegetettségek új formái, a nem katonai jellegű kihívások, a haditechnika fejlődése és az információs korszak beköszönte) jellemzik, amelyek a hadtudomány további megújulását igénylik.
 - A hazai diszciplínában megkezdődött a korábbi ismeretrendszer, terminológia, tudománystruktúra átalakítása, előtérbe került a hadtudomány komplex értelmezése, még vita folyik azonban a hadtudomány tárgyáról és szerkezetéről. A gyakorlat azt mutatja, hogy a hadtudomány szoros kapcsolatban áll a politikával, a biztonságpolitikával, valamint több tudományággal és ágazattal. Eredményes működésének feltétele az integrálódás a hazai és a nemzetközi tudományos kutatás rendszerébe. A kutatásoknak napjainkban elsősorban a védelmi doktrinális elvek, nézetek szükség szerinti korrekcióját, az euroatlanti integrációt, a haderőreform feladatainak megalapozását kell szolgálniuk.

- Az ezredfordulón várhatóan a jelenlegi rendszer pozitív elemeire épülő, új feladatokhoz igazodó tudományos intézményrendszer fogja elősegíteni a hadtudomány funkcióinak betöltését, ehhez azonban tovább kell növelni a kutatóműhelyek és intézmények közötti együttműködést. A hadtudomány művelői alapvetően felkészültek az új kutatási célok és feladatok megvalósítására. A kutatók utánpótlása biztosítva van, tovább csökkentendő azonban a szakmai belterjesség, bővítendő a nemzetközi kitekintés és javítandó a kutatók helyzete.
- A hadtudományi kutatásszervezés a HM irányelvek alapján közép- és hosszú távú, valamint éves kutatási tervekre épül. A jövő igényeihez igazodva javítandó az irányítás, a kutatások összehangolása és a kutatás finanszírozása. Arra kell törekedni, hogy ez utóbbi, a tudományos tervekben foglalt témákhoz kötötten, illetve pályázatok formájában történjen.

Összefoglalva megállapíthatjuk, mint ahogy az egész magyar tudományosságra kiterjedő diszciplínaviták keretében az egyes szakmák, kutatási területek felméri nemzetközi és hazai helyzetüket, megfogalmazzák a reális tennivalókat: az elmúlt években a hadtudomány művelői is ezt tették. A különböző fórumokon, tanulmányokban és publikációkban adták közre vizsgálódásaikat a diszciplína hazai és nemzetközi helyzetének kérdéseiről, foglalmazták meg a hadtudomány szakterületeinek reális tennivalóit. E felmérések alapján került összeállításra – a teljességre törekvés nélkül – a jelen szöveg témaköreinek és problémáinak gondolatmenete is a hazai hadtudomány változásairól és helyzetéről, fejlődési irányairól és feladatairól.

Az áttekintés célja az, hogy – a diszciplína állapotának felmérése és a tennivalók megfogalmazása mellett – vitára, eszmecserére ösztönözzön a hazai hadtudomány fejlődéséről, szerepéről. A vita továbbvitele, kiszélesítése lehetővé teheti új tények és elvek feltárását, a helyzetfelmérés teljesebbé tételét. Végül is hozzájárulhat ahhoz az MTA által is hangsúlyozott felismeréshez, hogy Magyarországon a tudomány stratégiai tényező, hosszú távon meghatározza a magyar társadalom termelőerejét, életminőségét, biztonságát, így az ország modernizációjának, a társadalom polgárosulásának legdinamikusabb előrehajtó eleme lehet.

A TANULMÁNY ÖSSZEÁLLÍTÁSÁBAN RÉSZT VETT

Ács Tibor, Horváth István, Munk Sándor, Móricz Lajos, Nagy Tibor és Simon Sándor.

Munkájukban felhasználták:

- az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának korábbi elemzéseit;
- a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, a HVK Tudományszervező Osztály, a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Légierő és Szárazföldi Vezérkar, a Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, a Haditechnikai és Térképészeti Intézet, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja, a Magyar Hadtudományi Társaság értékeléseit;
- a témához kapcsolódó konferenciák anyagait és az utóbbi évtizedben megjelent tanulmányokat.

Hajma Lajos

A hadügy forradalmának fontosabb jellemzői

Napjainkban jelentős változásoknak, kis túlzással forradalomnak lehetünk tanúi a hadügyben, amelynek fő mozgatóeleme a haditechnika magas fejlettségi szintje. A poszt nukleáris korban a fejlett katonai és polgári rendeltetésű technológia az információs társadalmat új kihívások elé állította a jövő hadviselését és a védelem tervezését illetően. A 90-es évek elejétől számított folyamat hatásai elsősorban a vezető nagyobb államok hadügyének a területén jelentkeznek, de csakhamar érezhető hatással lehetnek más, kisebb államokban, így hazánkban is. A szerző egyrészt a hadtudomány, a technika, a technológia fejlődése révén bekövetkezett változások hatásait mutatja be a hadügyre, másrészt ennek tükröződését a katonai szakértők fegyveres harccal kapcsolatos nézeteiben.

A politikai, társadalmi és technológiai fejlődés jelentős hatással van a haderőkre, megváltoztatja azok szervezetét, felszerelését, tevékenységük módjait és szerepüket a politikai célok elérésében. A különböző reformok formájában alapvető változások mennek végbe a hadviselésben is.

Több mint nyolcvan esztendővel ezelőtt, az első világháború idején kezdődött meg a hadtörténelemben a háborúk gépi korszaka. A második világháború során számos haditechnikai eszközzel bővült a küzdő haderők eszköztára. A világháború után még jelentősebb változásokat idézett elő a rakéta-atomháború rémisztő lehetősége. A tömegpusztító fegyverek és más korszerű haditechnikai eszközök megjelenése és tömeges alkalmazásuk lehetősége újabb minőségi változásokat idézett elő a hadtudomány területén. A poszt nukleáris korba lépést – más tényezőkkel együtt – az új katonai és polgári célú technológiák, a kölcsönösen függőségekkel átszőtt világ-gazdaság, valamint a növekvő decentralizált információ alapú társadalmak fejlődésének drámai hatása indikálta.

A hadügyi forradalom szellemisége visszahathat a jövő hadviselésére, a katonai gondolkodás egészére is. A védelmi tervezés szerkezetének átalakítása zömmel azokra az alapelvekre fog épülni, amelyek a következő évtizedekben dominálni fognak a hadviselésben.

A hadtörténelem – de az emberiség történelme is – azt mutatja, hogy minden akcióra reakció volt a válasz. Leegyszerűsítve: a védelmi és a támadó fegyverek szerepének változásait lehet megfigyelni. A követ a vas- és a bronzfegyverek váltották fel, velük szemben épültek az erődítések, következtek a szervezett haderők, majd

a lőpor és az ágyú megjelenése ismét alapvető változásokat hozott. A tüzérő növekedése terén a lőfegyver, a géppuska és a harckocsi megjelenése forradalmi változást jelentett és így lehetne tovább folytatni a ballisztikus rakétától a nagy pontosságú fegyverek megjelenéséig stb.

A hadügyi forradalom kérdéseivel foglalkozó kutatók szerint a különböző századokban a következő események (időszakok) jelentettek forradalmi változásokat:

a 14–17. században: a hosszú íj alkalmazása, a puskapor feltalálása, alkalmazása, az erődítmények megjelenése, a francia katonai reformok;

a 18–19. században: a tengeri hadviselés kezdete, a francia forradalom és az ipari forradalom kihatásai, az amerikai polgárháború hatásai;

a 20. században: az I., majd a II. világháború és hatásai, a hadászati légi hadviselés és a tengeralattjáró-háború, valamint a hírszerzőháború kiterjesztése, a nukleáris fegyverek megjelenése, a népi háború (gerilla-hadviselés), az Öböl-háború (1990/91). Ez utóbbi egyben új hadügyi forradalom kezdete.

A hadügy forradalmának szakaszai és azok jellemzői

A nyugati katonai szakirodalom hadügyi forradalom kérdéseivel foglalkozó publikációi főleg a 90-es évek derekától hangsúlyozzák a forradalom társadalompolitikai átalakító jelentőségét. Az új technológiai eredmények egyaránt hajtóerők és egyben következmények is abban az átalakulásban, amely döntő hatást gyakorol a hadviselésre, ezen belül a katonai stratégiára, a doktrínára és a haderők struktúrájára.

A nyugati szakirodalom (de az orosz is, amelyre később majd utalok) általában a 90-es évek elejére teszi az *új hadügyi forradalom* (Revolution in Military Affairs: RMA) kibontakozását. Ez a forradalom összefüggésben van azokkal a hatalmas társadalompolitikai változásokkal, technológiai fejlődésekkel, amelyek bekövetkeztek a világban az elmúlt évek során. A kezdetét általában az Öböl-háborúval kötik össze, a folyamatát illetően azonban ellentmondásos nézetek vannak. Egyesek úgy vélekednek, hogy a hadügyi forradalom még csak a kezdeténél tart, míg mások szerint már a közepe táján tartunk.

Bármely változat esetén is egyértelmű, hogy egy poszt nukleáris jellegű, világ-méretű háború valószínűsége kicsi, megnőtt azonban az olyan konfliktusok lehetősége, amelyek korábban ismeretlenek voltak. Emellett bizonyos regionális hatalmak (pl. India, Pakisztán) most jutottak el a nukleáris korba, mások pedig (Észak-Korea, Izrael) a belépés előtt állnak, ami nem egyszerűsíti, hanem tovább bonyolítja a jövő képét.

Az elemzések szerint a következő évtizedek során szembe kell nézni a konfliktusok változó, előre nehezen kiszámítható jellegével, megjelenési formáival. Ugyanakkor a fegyveres küzdelemben a magas színvonalú technológia új módszerek bevezetését teszi szükségessé.

A hadügyi forradalom lényegében olyan jövőbeli világrend körülményeit feltételezi, amelyben a magasan fejlett nyugati technológia eredményei a meghatározóak, ugyanakkor a lehetséges ellenség soraiban lehetnek kevésbé fejlett államok is, amelyek ellen helyi, regionális konfliktusokban kell küzdeni. A korszerű haderőknek a jövőben mind több esetben nem nagy háborús, hanem békefenntartó, béke-teremtő és konszolidációs műveleteket kell a világ különböző térségeiben folytatni.

Mindezek nem egyszerű és nem kis feladatok elé állítják a kutatókat, a katonai szakértőket.

Ami pedig a jelenleg folyamatban lévő hadügyi forradalom lehetséges *időbeni kiterjedését* illeti, a szakirodalom általában a *következő évszázad korai, első időszakáig* prognosztizálja és ezen belül is tulajdonképpen két, egymástól bizonyos értelemben megkülönböztethető (al)időszakokat feltételez.

□ Az *első időszak* – mint már utaltam rá – az Öböl-háborúval kezdődött és a feltételezések szerint kb. a 21. század első évtizedének végéig tart. Ezt követően lehet a második időszakról beszélni, noha a kettőt természetesen nem lehet egymástól élesen elválasztani.

Az *első időszakra* leginkább jellemző az új technikák, doktrínák, új szervezetek és új eljárások széles körű kialakulása és ezek bevezetése a haderőkbe, míg a következő időszak az elsőből leszűrt tapasztalatok széles körű felhasználásával az újabb technikák, doktrínák és eljárások bevezetését jelentheti. Ezzel tulajdonképpen egy körforgás – akció/reakció – indul meg, amely megváltoztathatja a jövő fegyveres konfliktusainak jellegét.

A hadügyi forradalom kialakítja a jövő hadviseléséről és a védelmi politikáról gondolkodás koherens szerkezetét, keretét. A hadügyi forradalom első időszakával kapcsolatban számos, eddig kevésbé ismert, a magyar katonai fogalomtárban nagyrészt újak tűnő terminológiával kell megismerkedni. Ezek közé tartoznak pl. a rendszerek rendszere, az ismeretek dominanciája, az információs hadviselés, a nagy pontosságú fegyverek és a nagy mélységű csapások mérése, az alacsony megfigyelhetőség, a szinergia és még lehetne sorolni (amint ez a cikk további részéből is ki fog tűnni).

Ebben a szakaszban a szakirodalomban a legnagyobb figyelmet a *rendszerek rendszere* (system of systems) kérdésére fordítják, amely mint gyűjtőfogalom kiterjed a technológia, a szervezés és a harcászati eljárások területére egyaránt.

Fontos kérdésnek tekintik a nagy pontosságú és széles területre kiterjedő technikai felderítés kérdését (pilóta nélküli repülőgépek és tengeralattjáró járművek, Aegis típusú radarok¹, ISTARS repülőgépek² stb. útján); a globális parancsnoki és vezetési rendszert (C4I); a nagy pontosságú tömeges tűzcsapások mérését (nagy pontosságú irányított rakétákkal nagy mélységben végrehajtott csapások megnövelt hatású fegyverekkel) és mindezek kombinált alkalmazását a siker elérése érdekében.

A hadügyi forradalom első időszakával függ össze a *kiterjedt ismeretek dominanciája* (extended information dominance) is, mint második jellemző, ami azt a képességet jelenti, hogy a számítástechnika útján mind a saját, mind a szövetséges erőket rövid idő alatt kölcsönösen el lehet látni pontos felderítési adatokkal, amelyeknek a felhasználásával elő lehet segíteni a nagy pontosságú csapások mérését vagy békéfenntartói műveletek során nagyobb területek megbízható ellenőrzését.

A hadügyi forradalom első szakaszára jellemző az *információs hadviselés* (information warfare) vagy a *kibernetikai hadviselés fogalmának megjelenése*, amely nemcsak

1. Magasan fejlett haditengerészeti kombinált légvédelmi tűzvezető és rakéta (Standard típusú) rendszer (USA).

2. Összhaderőnemi hadászati légi felderítő rendszer – USA–NATO.

a katonai, hanem az élet szinte minden területén egyre növekvő szerephez jut és az előzőktől még döntőbb mértékben a korszerű számítógépes rendszerekre épül. A magasan fejlett software technika alkalmazásával csapások mérhetők az ellenség információs rendszereire annak megszakítása vagy szétverése céljából. A szükséges adatokat többek között a mesterséges felderítő holdak szolgáltatják az integrált számítógépes hálózaton vagy magán az INTERNET-en keresztül. Éppen ezért a rendszerek nem sebezhetetlenek, némely szakértők szerint ez a terület a jövőben „számítógépes gerillák” fő működési térségévé válhat. (Egyébként az információs hadviselés kérdései külön tanulmányok sorozatát igénylik.)

Ezen technológiák kombinációira alapozódik tulajdonképpen a hadügy forradalmának első időszaka. Jól megfigyelhető lesz, hogy a következő évszázad első időszakát forradalmasító, magasan fejlett technológiák alkalmazásával nem elsősorban az emberi élet tömeges megsemmisítését, hanem inkább a megbénítást és a sokkolást kívánják elérni, amely műveletekre a jövőben elsősorban nem háborús körülmények között várhatóan nagyobb szükség lehet. Ez a kérdés egyik sajátossága.

Sajátossága ennek a szakasznak az is, hogy a fentebb felsorolt technológiák döntő mértékben a polgári életben (és nem csak valami szigorúan titkos hadiipari üzemekben) kerülnek (kerültek) kikísérletezésre, bevezetésre és alkalmazásra is, így a hozzájuk férési lehetőségek is nagymértékben megnövekedhetnek (példa erre többek közt az, amikor néhány éve kutató kedvű számítógépes „kalózkodók” betörték a Pentagon titkos számítógépes rendszerébe).

Ezek az aggodalmak a kiterjedt ismeretek dominanciáját vagy az információs hadviselés kérdéseit illetően jogosnak tűnnek, mivelhogy mindegyik szoros összefüggésben áll a kiterjedt számítógépes rendszerekkel és így az Internettel is. Egy potenciális ellenséges állam vagy csoport szisztematikus tanulmányozás és elemzés alapján többé vagy kevésbé a saját céljaira is fel tudja használni a már kikísérletezett eredményeket. Így kialakul a korszerű hadviselési eljárások szinte végtelennek tűnő körforgalma, vagyis az akcióra adandó reakció és így tovább, aminek eredményeképpen újabb ideák, technológiák és koncepciók alapján újabb szakasz kezdődik a hadügy forradalmában. Az új szakasz – az előzőkhöz hasonlóan – új doktrínák, harcászati elvek és természetesen technológiák kialakításával is jár.

□ A hadügyi forradalom következő, *második szakaszának* jellemzői minden bizonnyal az első szakaszból eredőek, annak folytatását fogják képezni. Miután ezeket a zömmel tudományos-technikai fejlődésen alapuló elemeket részleteikben ma pontosan még nem lehet látni, egyik megközelítési módként abból lehet kiindulni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek az előző szakaszból, mint dominánsak, átnyúlnak. Ezek közé lehet sorolni – minden bizonnyal – a nagy pontosságú fegyverek továbbfejlesztett változatait, a magasan fejlett érzékelő (sensors) és híradó, valamint információs rendszereket.

Másik megközelítési mód, hogy ezek hatékonyságának ellentételeként, csökkentésük céljából, milyen tevékenységeket és módszereket lehet elképzelni, különösképpen a nem nagyon fejlett ellenséges országok részéről.

Ezek három csoportba sorolhatók. Ilyenek lehetnek *először*, hogy a feltételezett ellenség a vezetési és irányítási pontjait mélyen a föld alá rejti, vagy olyan objek-

tumok közelébe telepíti, amelyeket politikai okokból lehetetlen vagy nehéz támadni (iskolák, kórházak és más közintézmények). Emellett kis méretű, szétszórta és mozgékony vezetési pontokat is fognak alkalmazni. Másodszor a meglévő vagy kötelező nemzetközi tiltó egyezmények ellenére számos országban reális veszélyként lehet kezelni a biológiai fegyverek olyan különféle fajtáinak a kifejlesztését (izgatószer, kábítószer stb.), amelyeknek lehetnek harci hatékonyságai. Harmadik elem lehet az, hogy egy nem magasan fejlett ellenséges ország is igyekszik bizonyos szintű technológiát kifejleszteni (kevés pénzből, zömmel ipari kémkedés útján megszerzett adatok alapján).

Az ellenség felhasználhat hírszerzés céljából akár egyszerű halászhajókat, polgári repülőgépeket (helikoptereket) is. Sok esetben az ilyen, viszonylag egyszerű eszközök nem feltűnően, de igen hatékonyan működtethetők. Ezeken felül még számos más elemet, tényezőt figyelembe lehetne venni.

A hadügyi forradalomban a továbbiakban fontos alapelveként szerepel a *szinergia*³ (synergy), amely tulajdonképpen a kifejtett erő megsokszorozódását jelenti a működő katonai szervezetek képességeinek felnagyítása útján. Ez az alapelv nem más, mint az *összhaderőnemesítés* elve, vagyis a különböző haderőnemek (szárazföldi, légi, haditengerészet) által kifejtett közös erőfeszítések összessége egy hadműveletben.

A szinergia elve azt is jelenti, hogy szoros együttműködésre lesz szükség a szövetséges fegyveres erők és a nemzetközi szervezetek között is.

Az összhaderőnemi hadviselés jellemzői a következők lehetnek:

- a szárazföldi hadműveletekben részt vehet a légierő és a haditengerészet csapások mérésével,
- a légi hadműveletekbe bekapcsolódhatnak a szárazföldi erők légvédelmi eszközei vagy a rakétaelhárító erők,
- a haditengerészet nyílt tengeri ütközeteiben részt vehetnek a légierő hadászati bombázói rakétacsapásokkal.

A forradalom a hadügyben jelentős változásokat idéz elő a hadviselésben, a *háború dimenzióiban* is. Jelentősen kiterjednek a méretek: mélység, szélesség valamint magasság, főként annak eredményeként, hogy megnőtt az új fegyverrendszerek hatótávolsága, pontossága és megsemmisítőképesége. Ezzel egyidejűleg szükségtelené válnak a csapásokat kihasználó, sikert kimélyítő műveletek.

A jövő konfliktusaira jellemző lesz a folyamatos csapások (órákig, napokig vagy tovább tartó) sorozata az ütközetek, a hadjáratok során. Az amerikai erők háborús tapasztalatai is ezt támasztották alá Granadában, Panamában és az Öböl-háborúban, illetve az 1998. decemberi hadműveletekben a Közel-Keleten és Jugoszláviában is.

A digitális eszközök széles körű elterjedése átalakítja a parancsnoki és a vezetési rendszerek működését harcászati, hadműveleti vagy hadászati szinten egyaránt, nagyrészt feleslegessé téve a hierarchikus rendszert. A digitális display széles körű alkalmazásával, felhasználásával minden szinten egyidejűleg biztosíthatók a szükséges információk (helyzetértékelések, parancsnoki döntések, logisztikai adatok, terep- és környe-

3. Szinergia latin–görög eredetű szó, magyarra nehezen fordítható. Az Oxford szótár szerint „két vagy több dolog, eljárás hatásának egyesítése, melyek felülmúlják, meghaladják az egyéni kihatásaik összességét.”

zetértékelések), automatikusan rendelkezésre állnak a szükséges adatok, és olyan szabályzók, mint a sávhatárok, a harcrendek vagy akár a támadási célok felülről történő meghatározása feleslegessé válnak. Ezzel ugyanakkor az alárendelt parancsnokok önállósága és egyben a felelőse is nagymértékben tovább növekszik.

Címszavakban foglaljuk össze hadügyi forradalma két szakaszának jellemzőit:

Első szakasz: nagy pontosságú fegyverekkel mért tömeges csapások, információs hadviselés, domináns manőverezés, magasan fejlett érzékelők alkalmazása, minőség.

Második szakasz: megerősítések, szétbontakoztatások, az erő kifejlesztések növekedése, egyszerűsítések, elszigetelések, ellentevékenységek, ellenmanőverek, vakítások, mennyiség, tömeges alkalmazás. *Új elemek:* a biológiai eszközök, a fejlett anyagok, a nem lineáris tudományok fejlesztése.

Amerikai, orosz és brit nézetek a hadügyi forradalmáról

□ Az Egyesült Államok 1997. évi katonai stratégiájában⁴ is kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a hadügyi új kérdéseinek. A dokumentum bevezető részében úgy fogalmaznak, hogy a katonai stratégia három döntő követelményre épül, ezek:

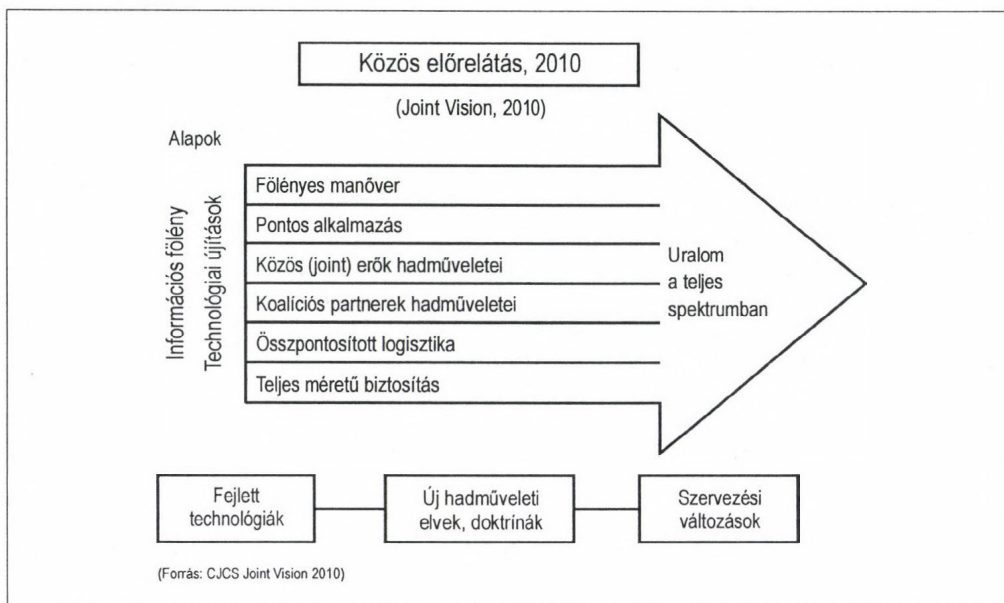
- a nemzetközi környezet alakítása a fegyveres erők által, együttműködve a szövetségesekkel, az elrettentés vagy a békefenntartási műveletek szükség-szerű alkalmazásával,
- valamennyi lehetséges krízishelyzetre megfelelő válasz adása, a humanitárius segélyakcióktól a kisebb méretű akciókon át az általános hadszíntér-méretű háborúig bezárólag,
- felkészülés egy teljesen bizonytalan jövőre.

Az utóbbi elemmel kapcsolatban hangsúlyozzák, hogy amiként közeledünk a 21. századhoz, egyre több, előre még pontosan nem látható új követelmény merül fel a fegyveres erőkkel szemben. A hadügyi forradalma olyan követelményeket állít az Egyesült Államok haderejével szemben, amelyeknek a teljesítése biztosíthatja csak a globális vezető szerep fenntartásához szükséges katonai fölényt. Ez hatalmas méretű, mind a szervezésre, mind a doktrínákra kiterjedő átalakító és modernizációs program megvalósítását igényli.

A még sok bizonytalanságot rejtegető jövőkép felvázolására (a következő 3–5 évre vonatkozólag) 1997-ben megjelentették az USA védelmi miniszterének: Jelen-tés a védelem négyéves áttekintéséről (Report of the Quadrennial Defense Report) című dokumentumot, a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága pedig ezt megelő-zően 1996-ban kiadta a Közös előrelátás 2010 (Joint Vision 2010) című stratégiai irányelveket. Lényegében a két dokumentum vázolja fel a közelebbi és távolabbi jövő azon fő feladatait, amelyek a fegyveres erők előtt állnak a hadügyi forradalom kibontakoztatása során. A védelmi miniszter jelentése főleg a kiinduló helyzetre összpontosít, míg a JV 2010 a távolabbi jövőre vonatkozóan szab feladatokat a had-erőszervezetek, a technológiák és a doktrínák átalakítása terén.

A JV 2010 négy, egymással szorosan összefüggő, egymásra épülő hadműveleti

4. National Military Strategy; A Military Strategy for a New Era, 1997.

konceptiót határoz meg az összhaderőnemi jellegű fegyveres erők számára, amelyek átalakítani hívatottak a jelenlegi – manőver, csapásmérés, biztosítás és logisztika – elgondolásokon alapuló elveket. Ezek a következők:

- a *főlényes manőver* (dominant maneuver) elve, amely az erők és eszközök gyors és rugalmas alkalmazási képessége alapján biztosítja az ellenség gyenge pontjai elleni támadások végrehajtását és áttörését a teljes mélységben;
- a *pontos alkalmazás* (precision engagement) elve azt jelenti, hogy az amerikai fegyveres erőknek a megkívánt hatást a legjobb helyen és időben kell elérni. Ehhez pontosan kell ismerni a célokat és nagy távolságból, kevés lőszer felhasználásával lehetőleg mellékhatások okozása nélkül kell azokat megsemmisíteni;
- az *összpontosított logisztika* (fused logistics) elve olyan követelményt támaszt a logisztikai szervek elé, hogy a legkedvezőbb időpontban, a legcélszerűbb helyeken legyen biztosított a teljes ellátás harcászati, hadműveleti, és hadászati szinten egyaránt;
- a *teljes méretű biztosítás* (full-dimensional protection) elve alapján el kell érni a csapatok többszintű és -rétegű alkalmazását (biztosítását), ezzel biztosítva tevékenységük szabadságát felvonulás, manőver vagy bevetés során. Ezt a követelményt az információs fölényvel, valamint az aktív és passzív védelmi rendszabályok teljes körének betartásával lehet megvalósítani.

A JV 2010 irányelvek az információs fölényen és széles körű technológiai újításokon nyugszanak. Az információs fölény egyrészt a pontos és a megbízható információs adatok ellenség által meg nem zavarható gyűjtését, elemzését és az érintettekhez történő eljuttatását, felhasználását, másrészt az ellenség ilyen tevékenységének meggátolását jelenti a hadművelet során.

A technológiai újítások, korszerűsítések, a magasan fejlett haditechnikai eszkö-

zök lehetővé teszik a döntő célú hadműveletek végrehajtását és az adott térség feletti uralom elérését a lehetséges konfliktusok teljes spektrumában.

□ Az orosz katonai elemzők, szakírók a hadügyi forradalom kapcsán a jövő konfliktusainak lehetséges jellegével összefüggésben nagyjából három alapvető kérdéscsoportra keresnek megnyugtató és kielégítő választ.

- *Miért nem tudta a szovjet hadtudomány felismerni azt a tendenciát, amely az anyagi források katasztrofális mértékű katonai felhasználása útján végül is a Szovjetunió széteséséhez és egyidejűleg a hidegháború végéhez is vezetett?* Mit kellene tenni annak érdekében, hogy hasonló a jövőben ne fordulhasson elő?
- *Milyen fegyveres konfliktusok fenyegethetik a jövőben Oroszország nemzeti érdekeit és ezek milyen következményekkel járhatnak a hidegháború utáni időszakban?*
- *Milyen hatással lehet a hadügyi forradalom a katonai doktrínákra és a hadművészetre, hogyan folyósolja be az orosz haderő továbbfejlesztését, szervezését, kiképzését, csoportosítását és felszerelését? Valamint hogy Oroszország – figyelembe véve politikai, gazdasági és szociális átalakulása kérdéseit – milyen válaszokat képes adni a hadügyi forradalom kihívásaira?*

Ilyen és ehhez hasonló kérdések egész sorára igyekeznek válaszokat találni a megújuló orosz hadtudomány egy olyan időszakban, amelyre a dinamikus változások, a katonai krízisek, a nemzeti instabilitás és a nemzetközi átrendeződés a jellemző.

Számos neves orosz katonai szakíró és kutatót foglalkoztatnak a fenti kérdések. Az egyik legjelentősebb – nyugaton is elismert – hadtudós: *Mahmut Ahmetovics Garejev hadsereg-tábornok*, a vezérkari főnök hadtudományi helyettese a nemrégén megalakított Orosz Hadtudományi Akadémia elnöke. Amikor Garejev és iskolája elismerik a hadügyi forradalom ilyen radikális következményeit a jövő fegyveres konfliktusaira, nem vetik el az erővel való fenyegetés bizonyos formáját sem. Analízisüket⁵ a következő mintegy 15 évre terjesztették ki. Hangsúlyozzák, hogy a hagyományos világháború veszélye kevésbé lesz valószínű, helyette az államok lényegében két úton érhetik el stratégiai céljaikat: más államok elleni felforgató műveletekkel, helyi háborúk során fokozatosan végrehajtott korlátozott célok elérésével, amelyek könnyen nagyobb méretű háborúba torkolhatnak.

A fentieknek megfelelően Garejev tábornok a fegyveres erők stratégiai alkalmazásának lényegében két útját látja: részleges alkalmazás helyi háborúkban és az erők teljes méretű alkalmazása nagyméretű háborúkban.

Garejevék „újra” tanulmányozták Liddell Hart azon hadtudományi munkáit a 30-as évekből, amelyeknek a központi témája a közvetett stratégia (indirect strategy), vagyis röviden az, hogy a politika miként szolgálhatja a háború megelőzését és hogyan támogathatja a stratégiai célok elérésének indirekt megközelítését. A katonai szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a fejlett technológia által nyújtott lehetőséget az a fél tudja jobban kihasználni, amelyik időben felismeri az előnyöket, és ki is tudja azokat használni. Az erők ideális alkalmazása az lenne, amikor a kívánt célokat még az ellenségeskedések kitörése előtt el lehetne érni. Nézetük szerint jelen körülmények között a konfliktusok megakadályozásának vagy korlá-

5. Garejev hdstbk.: Ha holnap háború lenne; Moszkva, Valdar kiadó, 1994.

tozásának politikai módszerei közé tartoznak: a gazdasági szankciók, a légi, a szárazföldi vagy a tengeri blokádok, az erővel való tüntetések, a vitában álló felek béketeremtő szétválasztása stb.

A közvetett megközelítés alkalmazásával megelőzhető a nyílt fegyveres konfliktus kialakulása és ebben nagy segítséget tud nyújtani az információs hadviselés célszerű alkalmazása. A jövőben a tűz, a csapásmérés és a manőver jellege változik, mivel a magasan fejlett, nagy pontosságú fegyverek, az elektronikai hadviselés, a csapatok vezetési rendszere lehetővé teszi az ún. tengeri-légi-földi hadműveletek egyidejű, hadszíntér-méretű kiterjesztését. Az ilyen hadműveletek lehetővé tennék az ellenség főerőinek egyidejű megsemmisítését, és így szükségtelenné válna további műveletek végrehajtása.

Állandó, stabil harcérintkezési vonalak nem lesznek, jellemzőek a mélységi műveletek lesznek, amelyekben nagy szerepet játszanak a légimozgékony erők. A csapatok harcrendje, csoportosításai tagoltak, míg a tűzcsapások koncentráltak lesznek.

A helyzet gyors és éles változásai az automatizált vezetési rendszerrel együtt jelentősen megnehezíti és átalakítja a parancsnokok és a törzsek munkáját. Mindez azzal is jár, hogy a kiterjedt központi irányítást össze kell kötni az alárendelt parancsnokoknak nyújtott nagyobb méretű információszolgáltatással, hogy kezdeményezéseiket jobban érvényre tudják juttatni.

Az *információs hadviselésnek* szintén nagy jelentőséget tulajdonítanak a hadügy reformját tanulmányozó orosz szakértők. Egyik jeles képviselőjük, V. S. Pirumov *nyugállományú ellentengernagy*, az Orosz Természettudományi Akadémia szekcióvezetője és biztonsági tanács (orosz) tudományos elnöke szerint a felderítés, a parancsnokolás és az irányítás (C2), valamint a rádióelektronikai hadviselés változó szerepéből kifejlődött egy új fogalom, az elektronikai tűz fogalma. Ezzel a hagyományos tűzerő dominanciáját az éter dominanciája váltotta fel, amint azt a Perzsa-öbölben végrehajtott hadműveletek tanulságai is mutatták.

Pirumov hangsúlyozza: az éter hullámainak uralma lehetővé teszi a támadónak, hogy szétzilálja a szemben álló fél erőit, beleértve a légvédelmét és így szabad út nyílik a légi uralomra és a mélységben végrehajtott csapásokra. A hadügy forradalma a rádióelektronikai hadviselést információs hadviseléssé változtatta, ami a fegyveres küzdelem egyik kategóriája lett.

Ennek az iskolának más tagjai szerint az információs hadviselést a lélektani hadviseléssel kell összekötni, amely alapvetően a szemben álló állam lakossága és gazdasága ellen irányul. Szélesebb értelemben az információs hadviselés egy „hidegháborús” változat, olyan, amely béke idején két állam között rendszabályok alkalmazásából áll, és elsősorban nem a haderők, hanem a polgári lakosság, valamint a közvélemény befolyásolását célozza. Szűkebb értelemben az információs háborút a hadügy reformjának egyik központi témájaként fogják fel, ami a haditevékenységek új változatát képezi. Sikeres alkalmazásával fölényt lehet kiharcolni az ellenség fölött a hatékonyság és készenlét terén, mivel az alkalmazó az időben meghozandó döntésekhez megfelelő információkkal rendelkezik. Vélekedésük szerint az információs hadviselés a hadügy forradalmának új szüleménye, kiemelt fontossága miatt egyben az orosz állam biztonságpolitikájának kiemelt összetevője is.

A fenti tömör összefoglalásból is kitűnik, hogy a jelenlegi orosz nézetek sok vonatkozásban közel állnak a nyugati – zömmel amerikai – felfogáshoz a hadügyi forradalom megítélését illetően.

□ A hadügy forradalmával kapcsolatos amerikai nézetekkel szemben a *brit és más nyugat-európai szakértők* némileg eltérő értékeléseket vallanak. Ezeket a nézeteket lényegében két csoportra lehet osztani.

Az *első* csoportot azok, a némileg szkeptikus nézetek képezik, amelyek szerint nem szabad túlzott várakozással az elé nézni, hogy az új technológia alapvetően képes lenne megváltoztatni a háború jellegét. Azzal érvelnek, hogy az európai hadikultúra kevésbé technológiai fókuszú, következésképpen kevesebb súlyt helyeznek a technológia fontosságára, anélkül persze, hogy elvetnék.

A *másik* nézet szerint – ami lényegében az elsőből fakad – van egy reális növekvő aggodalom, mely szerint ha Nagy-Britanniának a NATO keretein belül kell működnie, de nem képes minden vonatkozásban az USA-hoz hasonlóan igen korszerű saját technológiát is felsorakoztatni, erőforrásai korlátozottsága miatt elveszítheti a kompatibilitását az Egyesült Államokkal szemben. Ez akkor is reális veszélyt jelenthet, amikor sok más nyugat-európai USA-szövetségeshez viszonyítva Nagy-Britannia katonai potenciálja még mindig magasabb teljesítmények nyújtására képes.

A fenti és egyéb megfontolások miatt a védelmi együttműködés terén Nagy-Britannia viszonylag visszafogott szerepet vállal az olyan transzatlanti tervezésben, mint pl. közös csapásmérő vadászpilóta repülőgép létrehozása. Nagyobb mértékben – de még itt is szerényen – vesz részt az olyan nyugat-európai közös katonai fejlesztésekben, mint pl. a brit–francia–olasz Projekt Horizon elnevezésű, légvédelmi hadviselést szolgáló hadihajó kialakításában.

A hadiipari körök fokozódó nyomásával szemben a politikai vezetés a „nadrágszíjmeghúzás” politikáját gyakorolja. A jelenlegi munkáspárti kormányzat – miközben kritikával illeti elődjét a haderő túlzott fejlesztése miatt – más utat jár. Nem kíván több pénzt szánni a védelemre, sőt a „futó” katonai költségvetés estleges megnyirbálását is kilátásba helyezték. Mindezek mellett nem mondanak le az olyan alapvető követelmények teljesítéséről, mint a brit nukleáris elrettentőerő bizonyos szintű fenntartása, az ENSZ keretében vagy más kötelezettség alapján felmerülő békefenntartó műveletekben való részvétel, illetve a NATO-tagságból eredő feladatok maradéktalan végrehajtása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. The Second Revolution; J. Stavridis, Joint Force Quarterly (JFQ), 1997. spring 8–13. o.
2. Dynamic Inter-Dimensionality; A Revolution in Military Theory, A. J. Echevarria, JFQ, 1997. spring 29–36. o.
3. Thinking about Revolutions in Military Affairs; W. Morray, JFQ, 1997. Sommer, 69–76. o.
4. National Military Strategy; USA, DOD, 1997.
5. British Defense doctrine; London, MOD, Janvary, 1997.
6. Confronting the RMA in Russia; J. W. Kipp, Military Review, 1997. may–june.
7. FM 100–5 Operations, 1998. Military Review, 1998. sept–oct.

Héjja István

Válságok, válságkörzetek hadtudományi kutatása

Az európai átalakulással, a NATO-csatlakozással nélkülözhetetlenül együtt járó új tendenciák alakítása mindenekelőtt az új realitások felismerését, tudomásulvételét és tényszerű megértését jelenti. Csak erre épülhetnek az új realitásokhoz igazodó elméletek, tudományos tételek kidolgozásai. A megváltozott helyzetben nagyon fontos a válságok kezelésének, a konfliktusok megelőzésének és megoldásainak kutatása. A biztonság megteremtése nem ismer országhatárokat, fenntartása az emberiség alapvető kérdése. Ebből következik, hogy a mai körülmények között az államok biztonsága csak az átfogó biztonsági rendszer részeként, annak keretei között képzelhető el. A katonai védelemnek, mint a biztonsági összetevők egyik elemének, más területtel nem helyettesíthető kollektív biztonsági szükségletet kell kielégítenie. A biztonság katonai eleme a biztonsági rendszer szerződéses kereteit nem lépheti túl. A katonai védelem az ENSZ alapokmányával, a nemzetközi szerződésekkel összhangban biztonsági tényezőként csak az állam alkotmányos önvédelmi funkciója keretében működhet. A szerző cikkében e fontos kutatási terület újszerű kérdéseit taglalja.

A Magyar Köztársaság geopolitikai, geostratégiai helyzetében bekövetkezett változások, a nemzetközi helyzet és a nemzetközi kapcsolatok alakulása következtében tendenciaszerűen átrendeződik a biztonság és a katonai védelem kapcsolata. A biztonsági stratégia – és az ehhez igazodó katonai stratégia – egyértelműen tükrözi a Magyar Köztársaság biztonsági érdekeit és alakításának fő irányait.

A biztonsági stratégia a jövő kihívásai és lehetőségei figyelembevételével fogalmazódik meg. A Magyar Köztársaság biztonsága a kollektív védelem szellemében, a két- és többoldalú szerződések rendszerén keresztül régóta jól működő és kiszélesedő, integrációs szervezetekhez való csatlakozással, valamint a kooperációra épülő új együttműködési formák kialakításával, a nemzetközi biztonsági rendszer részeként valósítható meg.

A NATO korábbi biztonságpolitikai koncepcióját, az elrettentést az együttműködés, a stabilitás megőrzése, a destabilizálódás elleni fellépés váltotta fel. Ennek megfelelően a NATO hadászati elgondolása is átalakult: az előretolt védelem hadászati koncepciót felváltotta az előretolt jelenlét. A jelenlegi NATO-elgondolások a kisebb, mozgékonyabb, üttöképesebb, többnemzetiségű egységekre, magasabbegységekre és seregtestekre – reagálóerőkre, mozgósítható főrőkre és tartalékokra – épül.

A különböző nyilatkozatokból egyértelműen kitűnik, hogy a NATO – a megváltozott biztonságpolitikai és hadászati elgondolások ellenére – a jövőben is első-

sorban a tagállamok biztonságának garantálását szolgálja. Ugyanakkor stabilizáló tényezőként felelősségi területén kívül is hozzájárul a biztonság szavatolásához, pl. a közép- és a kelet-európai országok, illetve a Balkán térségében. Így a nemzetközi biztonság garanciarendszerében meghatározó tényező.

Az euroatlanti, valamint a transzatlanti és az európai kapcsolatok, a két- és többoldalú kapcsolatok igen jelentős lépések a jövőbeni biztonság szavatolásában. E folyamat intézményesítése alapot teremt az államok szorosabb együttműködésére, kiindulóalapjává válhat a jövőbeni egységes Európának, hozzájárul a válsághelyzetek megelőzéséhez, segíti a kialakult konfliktusok rendezését. A nemzeti biztonság külső garanciarendszerét szolgálja.

A hadtudomány szerepe a fegyveres erő alkalmazásának újrafogalmazásában

A hadtudománnyal szembeni elvárások a helyzettől és a körülményektől függően folyamatosan változnak, az új feltételekhez és körülményekhez kapcsolódnak. A nemzetközi környezethez és a belső lehetőségekhez igazodó korábbi kidolgozások elavulnak, és az új helyzetek a korábbi elméleti minták lényegét vagy egyes tételeit érintik. Ily módon a tudományos eredmények meghatározott történelmi időszakhoz kapcsolódva, az új realitásokhoz igazodó, állandóan megújuló rendszert képeznek. A stratégiaalkotás időszakában azonban fontos szerepe van a tudománypolitikának, a tudományelméleti munkának, amelyek az egész tudomány megújulását képesek szolgálni.

Az alakuló nemzeti biztonsági stratégia és a katonai stratégia új követelményeket állít a hadtudomány elé. Az ország biztonsági érdekeit szolgáló és a biztonság szükségletét kifejező okmányokkal összhangban át kell dolgozni a védelmi elgondolásokat is. A hadtudomány elsőrendű feladata, az összhaderőnemi védelmi elgondolásokra alapozott, közös erőkre épített védelmi hadműveletek elméleti és gyakorlati kérdéseinek a kutatása.

Ennek keretében a hadtudománynak meg kell fogalmazni:

- a nemzeti biztonsági stratégia alapvető céljait és főbb elveit;
- a válságok, a konfliktusok, a háborúk körülményeit és eseteit;
- az országot érintő lehetséges fegyveres konfliktus jellegét és azok kialakulásának körülményeit;
- milyen nagyságú, felszereltségű, összetételű fegyveres erőkre lehet szükség ezekben a fegyveres konfliktusokban, és melyek lesznek a feladatai;
- hogyan kell az országot és a fegyveres erőket felkészíteni a fegyveres konfliktusra és a fegyveres küzdelmet milyen módon kell megvívni;
- a fegyveres konfliktusok után milyenek lesznek a helyreállítás körülményei és feladatai.

A hadtudománynak a fenti kérdésekre adott válaszai a megoldásra váró problémák egész körét foglalja magában.

A válaszokat a biztonsági szükségleteknek megfelelően egyfelől a politika, másfelől a hadtudomány fogalmazza meg. A tudomány, a hadtudomány a védelemmel kapcsolatos nézeteket tudományosan csak akkor képes megfogalmazni, ha maga is a korszerűsítés útját járja. Szellemi és anyagi hátterét a kor színvonalán, esetleg azt meghaladó szinten képes fenntartani.

Az ország hadügyének tudományosan megalapozott alakítása

Az ország hadügyi kérdései a kiszámítható és prognosztizálható konfliktusok időszakára és a védelemre való felkészítés problémaköre csak a politikai tudományokkal együtt vizsgálható. A politikaelmélet, a hadtudománnyal együtt, mélyrehatóan elemzi a világban és a szűkebb környezetünkben zajló politikai, társadalmi, gazdasági, katonai eseményeket és ezek alapján következtetéseket von le:

– *egyrészt* a válság és a konfliktusok megelőzésére, a béke és a biztonság megőrzésére, a külpolitikai (diplomáciai), gazdasági, tudományos-technikai, katonai, humanitárius és emberjogi, valamint környezetvédelmi feladatok megvalósításának eseteire vonatkozóan;

– *másrészt* egy lehetséges fegyveres konfliktus időszakára az ország honvédelmi célú felkészítésére, illetve az ország biztonságát (belső rendjét) fenyegető más veszélyek elhárításával kapcsolatban elvi és gyakorlati feladatokra.

A kérdések összetettsége miatt egyre inkább csak a tudományos kutatás eszközeivel tudunk megbízható választ adni az egyes problémákra. A hadtudomány által vizsgált kérdések feldolgozása után kerülhet tehát sor konkrétabban a várható katonai feladatok megfogalmazására, hiszen a hosszú távú fejlesztések, amelyek ma már 10–15–20 évet fognak át, jelentős előrelátást, a szűkös anyagi források számbavételét, a technikai fejlesztésre vonatkozó prioritások meghatározását és a döntések tudományos megalapozottságát igénylik. Mindezek eredményeként megfelelő összhang esetén a viszonylag szerény anyagi erőforrásokat is kedvezően lehet felhasználni.

A nemzeti katonai stratégiát megalapozó tudományos kutatás átfogja: a térségünk biztonsági értékelését, indokolt hadászati-hadművelti megoldásokat az ország védelme érdekében; az ország védelmének hadászati koncepcióját, az ehhez szükséges fegyveres erők nagyságrendjével (béke- és háborús létszám), mozgósítása rendszerével és felkészítésével kapcsolatos kérdéseket. Ezek egymással összefüggő, egyidejűleg kutatandó témákat jelentenek. Hatékony tudományszervezéssel kell biztosítani a kulcskérdések megválaszolását, megőrizve a tudományág egységét, illetve belső arányait.

Mindezek alapján kerülhetnek kidolgozásra az ország védelmével kapcsolatos hadászati, hadművelti és harcászati alkalmazási tervek; alakíthatók ki a fegyveres erőknek a feladatok végrehajtásához szükséges szervezeti keretei, a haditechnikai fejlesztési elgondolások, a magasabb harckészültségbe helyezésre, a mozgósításra, a kiképzésre, a felkészítés rendjére és az ország területének védelmi célú előkészítésére az ország honvédelmi felkészítése feladataira vonatkozó elképzelések és elgondolások.

A Magyar Köztársaság biztonsági és katonai stratégiáját, a haderő alkalmazásának doktrinális elveit illetően *az elegendő biztonság és az elégséges védelem elveiből kell kiindulni* és tudományosan megalapozott válaszokra kell törekedni:

- az ország geopolitikai és geostratégiai helyzetének megítélésénél;
- a nemzetközi helyzetben várható változásoknál;
- az európai fejlődési folyamatban lévő lehetőségek mérlegelésénél;
- hazánk átrendeződő nemzetközi, külgazdasági és más érdekeltsgű kapcsolatainak elemzésénél;

- az ország biztonsági szükségletei és gazdasági lehetőségei meghatározásánál;
- az ország infrastruktúrája fejlettségének és fejlesztésének vizsgálatánál;
- a fegyveres erők történelmi hagyományainak a hadtörténelem tükrében történő vizsgálatánál stb.

A jövő követelményei sarkallnak bennünket új védelmi elgondolások kimunkálására s ezzel összhangban a haderő struktúrájának átgondolására, a katonai erő alkalmazására vonatkozó felfogásunk esetleges módosítására. Ennek megfelelően új elgondolásainkban érvényesíteni kell a következőket:

- országunk védelmében nemcsak a saját erőnkre vagyunk utalva, hanem a NATO garanciáit is számításba vehetjük;
- az ország háborúban való részvétele a jövőben nem csak a Magyar Köztársaságot ért agresszióval kényszeríthető ki.

Magyarország az elmúlt évtizedekben rendre olyan nagyságú katonai erő fenntartására vállalkozott, amelynek csak kisebb részét tudta megfelelő szinten fenntartani, korszerű eszközökkel feltölteni. Ebből okulva a jövőben a létszámában kisebb, de hatékonyabb hadsereg elvéből kell kiindulni, a *hadtudománynak segítenie kell a hatékonyság feltételeinek a kimunkálásában*. Mindez csak akkor garantálható, ha a veszélyforrások, a katonai kihívások és a haderő felkészítése közötti összefüggést mindig szem előtt tartjuk, és annak összhangját biztosítani tudjuk.

A válságkörzetek hadtudományi jellegű kutatása és értékelése

A válságkörzetek értékelése a NATO szervezetébe belépésünkkel és a béketeremtő békefenntartó szerepünk növekedésével fontos feladattá vált. Az értékelések tudományos hátterének megalapozása a hadtudomány feladata, erre az értékelésre támaszkodva a felső vezetés, a parancsnokok, a vezérkarok, illetve csapatok esetében a parancsnokságok és törzsek megbízható adatokhoz juthatnak a hadipotenciálok (humán erőforrások, gazdaság, infrastruktúra stb.) állapotáról, a hadművelleti terület természeti, gazdasági (hadigazdasági) viszonyairól különös tekintettel arra, hogy az adott viszonyok milyen befolyást gyakorolnak háborúkra, a válságok és a konfliktusok kialakulására, elmélyülésére, a csapatok alkalmazására, hadműveleteire, harctevékenységeire, a törzsek munkájára, a hadművellet (harc) támogatására stb.

A feltételezett működési, alkalmazási terület viszonyainak szakszerű értékelése nélkül ugyanis egyetlen vezetési szinten sem lehet megalapozott terveket készíteni és a csapatok, csoportok tevékenységét vezetni. Az Öböl-háborúban a szövetséges csapatok, a délszláv térségben és más válság- és konfliktuskörzetekben az ENSZ, a NATO, az EBESZ, a FÁK stb. békefenntartó erők alkalmazása jól igazolta, hogy a vezetés számára milyen fontos tényező a működési körzet viszonyainak beható értékelése.

A geostratégiai helyzetből és a fegyveres erők megváltozott szerepéből adódóan átértékelődtek az ez irányú elvárások, a katonai stratégia által támasztott követelményekből adódóan megváltoztak az értékelések tartalmi, formai követelményei is.

A kijelölt törzsek ma már rendelkeznek békében jól előkészített értékelésekkel, a várható alkalmazási körzet leírásaival, ezeket azonban naprakész állapotban kell tartani és állandóan továbbfejleszteni.

A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényből fakadó feladatok további in-

formációk feldolgozását feltételezik: az ország területének védelmi célú előkészítéséről; a nemzetgazdaság védelmi felkészítésének állapotáról, a védelmi tartalékolási tevékenységről és a hadszíntér hadművelati előkészítéséről. Nevezzük ezeket az adatokat hadszíntér-ismereti adatoknak, amelyeket nemcsak a saját országról, hanem a környező országokról és a várható ENSZ-feladatok térségéről is megfelelő differenciáltsággal biztosítani szükséges.

Ha áttekintjük, hogy milyen követelményeket támaszt az ilyen jellegű értékelésekkel szemben a hadászati tervezés, akkor könnyen belátjuk: a földrajzi, katonaföldrajzi, hadszíntér-ismereti információk napjainkban igen fontosak lettek.

A *hadászati tervezés* a fegyveres erők hadászati vagy azzal összefüggő tevékenységének előkészítésére, megszervezésére és végrehajtására vonatkozó elgondolás és munkafolyamat. Ilyen tervet a szükséges elemzések, értékelések és számvetések alapján a legfelső katonai vezetés (Honvéd Vezérkar) dolgoz ki, amelyben meghatározza a tevékenység célját, időtényezőit, módját, feltételeit, szükségleteit, rendszabályait és a mindezekkel összefüggő feladatokat.*

A hadászati tervezéssel szemben követelmény, hogy biztosítsa az országot ért agresszió elhárítását védelmi haditevékenységgel, tegye lehetővé az agresszió mértékével arányos fegyveres erők felvonulását, a csapatok időbeni harcba lépését, aktív védelmi hadműveletek (harcok) megvívását; a lakosság és a fontosabb objektumok légi és földi védelmét.

A hadászati tervezés magában foglalja:

- a válságkörzet helyzetének mindenoldalú és mélyreható értékelését;
- a hadművelet céljainak és jellemzőinek, a csapatok feladatainak és azok végrehajtási rendjének meghatározását;
- a támogatás és logisztika megtervezését, a tartalékok képzését és más fontos kérdéseket.

A hadászati tervezés elgondolásaira és terveire alapozottan kerülnek kidolgozásra a központi, illetve a hadművelati alkalmazási tervek és intézkedések.

Ahhoz, hogy a hadászati tervezés megfelelő színvonalon történjen, és képesek legyünk figyelemmel kísérni a nemzeti potenciálok állapotát, hadipotenciállá átalakításának lehetőségét és időtartamát, helyzetét, a nemzeti hadiipar állapotát, meglévő kapacitásait, a hadszíntér-előkészítést – *a válságkörzetek értékelésére alapozott elemzés* belső tartalmának a felépítése az alábbi lehet:

- *általános adatok:* a vizsgált terület meghatározása, behatárolása, a vizsgálat céljainak, módszerének, mélységének jellemzése;
- *társadalmi-politikai viszonyok:* a lakosság összetétele, a politikai berendezkedés, a pártok orientáltsága, tömegbefolyása, a településhálózat stb.;
- *gazdaság:* a gazdaság helye a világ gazdaságban, a pénzügyi és a gazdaságpolitika, a természeti kincsek, az energiatermelés és -felhasználás, a mezőgazdasági termelés, a közlekedés és szállítás stb.;
- *a politikai, a biztonságpolitikai helyzet előzményei:* a biztonságpolitika alapjai, kapcsolata a regionális biztonsággal, a helyzet főbb jellemzői, külpolitikai tö-

* Hadtudományi Lexikon; MHTT, 1995, 442. p.

rekvések, a nemzetközi szervezetekhez való viszony, EU, NYEU, NATO, EBESZ, FÁK stb.;

- *hadiipar*: ipari, hadiipari termelés, nemzetközi hadiipari kooperációk, fegyverzetbeszerzési források stb.;
- *végül a haderő összértékelése, erős és gyenge oldalai*: a helyzetből levonható legfontosabb hadműveleti következtetések.

E rövid áttekintésből is látható, hogy ez a kutató és értékelő munka ma már sokkal szélesebb, mint korábban, információs igényei összetettebbek, az adatok nem korlátozódnak csak a hadszíntér-ismereti információkra. A védelmi igények mai rendszeréből fakad, hogy nem elegendő csupán a hadsereg szükségleteit kielégítő és pusztán csak a fegyveres küzdelem és a hadműveleti terület közötti összefüggéseket vizsgálni. *Az elemzéseknek és értékeléseknek átfogóan ki kell szolgálniuk a védelmi szféra összes igényét, beleértve a hadtudománnyal szemben támasztott tudományos igényeket is.*

A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitika alapelveinek megfelelően a fegyveres erők a részükre meghatározott feladatokat – beleértve az ENSZ-megbízást is – csak az ország lehetőségeinek, illetve az adott térség adottságainak figyelembevételével, a gondos és körültekintő elemzés, valamint felkészítés után képesek megoldani. *E felkészítéshez a hadtudománynak is jelentősen hozzá kell járulnia*, hiszen a feladatok a békehelyőrségtől, sőt az országtól is távol lehetnek. Ezen túlmenően ezen tudományos munkák – kutatások – révén elő kell segíteni a Magyar Honvédség *közép- és hosszú távú fejlesztését is*. A szervezet, a mozgósítás, a kiképzés, a felkészítés, a területvédelem, a hadszíntér hadműveleti előkészítése stb. területein támogatnia kell a kialakított elgondolások megvalósítását.

Kozma Endre

Quo vadis, katonaföldrajz?

A szerző – miközben felteszi a kérdést: Hová mégy, katonaföldrajz? – cikkében feltárja a katonaföldrajznak, mint a hadtudomány egyik területének jelenlegi helyzetét, a szakemberképzés gondjait és lehetőségeit. A pontosabb helyzetelemzés érdekében áttekinti a katonaföldrajz kialakulásának történetét, kiemeli a változások főbb csomópontjait. Rámutat arra, hogy a szakemberképzéshez új koncepcióra van szükség. Nem hallgatja el kétségeit, de bízik a reformok beindulásában és ajánlásokat tesz a problémák megoldására.

A katonaföldrajz mint tudományterület a földrajztudomány és a hadtudomány közös szülötte. Egyesek szerint a katonaföldrajz a hadtudomány, mások szerint a földrajztudomány részét képezi. Jelentőségét a hovatartozás eldöntése nélkül mindenki elismeri.

Néhány szó a katonaföldrajz kialakulásáról

A katonaföldrajz csírája már az ókorban megjelent és hosszú fejlődési folyamaton keresztülmenve lett azzá, amit ma katonaföldrajznak nevezünk. Igazi kibontakozása a 18–19. századra vezethető vissza, amikor is e korszak jeles hadvezérei, katonatudósai (II. Nagy Frigyes, Lloyd, Bülow, Jomini, Clausewitz és mások) megkezdtek a földrajzi tényezők fegyveres küzdelemre való hatásainak beható vizsgálatát, nagy vonalakban behatárolták a fogalom körét.

A földrajzi környezet hatástényezői vizsgálatának a kor magyar hadvezérei és katonatudósai is tevékeny résztvevői voltak. Ma már szinte szlogené vált a Zrínyi Miklós Vitéz hadnagy című munkájában (13. aphorisma) található megállapítás, hogy: „...szükséges egy hadviselő embernek ismerni a föld csínját, melyre kell titkon járni, minden árkot, erdőt, passust szükség tudni... De mivel egy ember az egész világnak situsát (földrajzi helyzetét) nem esmérheti meg és nem tudhatja, szükséges, hogy oly embereket tartson maga mellett, akik ott a tájon tudják: a nélkül semmire-kellő minden szándékok. Más az: szükséges, hogy jó feje legyen a hadviselőnek arra, hogy mihánt meglátja a helt, megismerje az ő mivoltát, és tudja alkalmazni a maga hasznára.” Ezen idézet ha nem is takarja teljes terjedelmében a katonaföldrajz mai tartalmi jegyeit, de – figyelembe véve a tudományok akkori fejlettségi színvonalát – nagyra kell értékelnünk Zrínyi Miklós ez irányú elmélkedését.

Mai értelemben vett magyar katonaföldrajz a 19. század derekán kezdett kibontakozni. Első jeles művelője Korponay János volt, aki felismerte a katonaföldrajz fontosságát

és hangsúlyozta, hogy minden katonatisztnek kellő földrajzi ismeretekkel kell rendelkeznie. Ezt ő így fogalmazta meg: „...a földtérnek rendszeres ismerete minden műveltebb hadi tisztnek mellőzhetetlen kellék...”

Korponay határozta meg Magyarországon elsőként a Hadi földírás (1845 és 1848) című munkájában a katonaföldrajz fogalmát. E szerint: „A harczszínhelyek rendszeres harczművi vizsgálata, s a harczviselet könnyítő vagy nehezítő anyagi erőknél ismerete hadi földírásnak nevezetetik.”

A katonaföldrajzot (hadi földírást) földírássra, tájírásra és országírássra osztotta fel, amelyek az alábbiakat foglalják magukban:

A földírás magában foglalja: a földirati harczművi főtárgyakat (politikai határok, hegyláncok, tengerek, folyóvizek, csatornák); a földirati harczművi alrendű tárgyakat (sivatagok és puszták, erdők, mocsarak és posványok, tavak, szigetek, földszorulatok, előhegyek).

A tájírás (harczszínhely) tartalmazza: az országutakat, a vasutakat, a védvonalakat, harczmunkálati vonalakat.

Az országírás tartalma: hadirend, népmennyiség, népnevelés, nemzeti jellem, nemzeti egység, kormány és alkotmány, ipar, földművelés, termény, közjóvédelem és státusadósság, vallás és éghajlat.

Ha jól végiggondoljuk a sajátosan csoportosított értékelési mutatókat, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek szinte kivétel nélkül beépíthetők a mai katonaföldrajz értékelő rendszerébe.

A 19. század másik nagy magyar katonaföldrajzosa Csalányi Géza volt, aki megkísérelte tudományos alapra helyezni a katonaföldrajzot. Az 1885-ben kiadott, *A hadi földleírás rövid elmélete* című munkájában Csalányi a következőket írta a katonaföldrajzról: „A hadi földleírás a föld területet a háború szempontjából leírja és méltatja. Ezen feladatánál fogva lényegére nézve a hadászatnak állandó, illetve már előre ismert elemét alkotva, a hadtannak fontos segéd tudományává válik.”

Csalányi kapcsolta elsőként a hadi földleírást a hadászathoz és vizsgálta azok kapcsolatát, összefüggéseit. A *magyar államterület hadi földleírása* (1888) című munkájában rendszerezte és már szinte mai „fogyasztható” állapotba hozta össze a katonaföldrajzi tényezőket. Ezek az alábbiak voltak: „politikai alkotórészek, határok, fekvés, kiterjedés, domborzati viszonyok, földtani viszonyok, vízrajzi viszonyok, éghajlati és egészségügyi viszonyok, növényfödőzet, lakosság, segélyforrások, lakhelyek és erősségek, közlekedés és hadi méltatás.”

A 20. század legjelentősebb magyar katonaföldrajzosának Somogyi Endre tekinthető, aki egy világháború tapasztalataival rendelkezve fogalmazta újjá a katonaföldrajzi dimenziókat. A katonaföldrajz kategóriáját így fogalmazta meg: „...A katonai földrajz – akárcsak a gazdasági, politikai stb. földrajz – a földrajznak alkalmazott része és a föld színét katonai (hadműveleti és harczászati) szempontból tanulmányozza.” Somogyi még inkább közelítette a katonaföldrajzi tényezőket a ma elfogadottakéhoz, de talán úgy fogalmazhatunk, hogy a ma katonaföldrajza némi változtatással elfogadja, átveszi a Somogyi által meghatározottakat. Somogyi a vízrajzot helyezte a tényezők élére, majd ezt követte a domborzat, az éghajlat (klíma) és az egészségügyi viszonyok, a közlekedési viszonyok, a segélyforrások-gazdasági viszonyok, a népesség, az ország területe és határa.

A második világháborút követő évtizedekben a szovjet hadtudomány „kötelező” érvényű hatására a katonaföldrajz fogalomrendszere átrendeződött. A katonaföldrajz értékelő funkciója, annak belső tartalma azonban alapvetően nem változott. Az 1955-ben a HM által kiadott, *A Magyar Népköztársaság katonaföldrajzi leírása* című mű értékelési mutatói a következők voltak: *természeti rész*: felszín, éghajlat, vízrendszer, növényzet, talaj; *gazdasági rész*: államrendszer, népesség, közoktatás, egészségügy, ipar, mezőgazdaság, közlekedés és híradás.

A katonaföldrajz meghatározó művelője a '70-es években dr. Szántó Imre volt. Az általános katonaföldrajz (1970) című akadémiai jegyzet a katonaföldrajzot a hadtudomány részeként a következőkben határozta meg: A katonaföldrajz a hadtudomány rendszerének egyik önálló területe, amely az országok (országcsoporthoz), hadszínterek, hadászati és hadművelleti, illetve harcászati irányok politikai-társadalmi, gazdasági, természeti és katonai adottságait tanulmányozza a hadtevékenységekre (hadműveletekre és harcokra) gyakorolt befolyásuk szempontjából. Ez az értelmezés hosszú évekig meghatározó volt a ZMKA-n tanuló tisztek katonaföldrajzi oktatásában.

A rendszerváltozás után a katonaföldrajz fogalomrendszere ismét átrendeződött, de a szocialista hadtudomány katonaföldrajzából sok mindent „átmentett”. Az 1995-ben megrendezett emlékeztető gödi katonaföldrajzi konferencia elfogadta a következő megfogalmazást: a katonaföldrajz a hadtudomány önálló területe, amely katonaföldrajzi térségek (országok, országcsoporthoz, hadszínterek stb.) társadalmi-politikai, természeti, gazdasági és katonai tényezőit vizsgálja a honvédelemre gyakorolt hatásuk szempontjából.

Ha összehasonlítjuk a fenti két meghatározást, akkor kitűnik, hogy formájukban ugyan kevésbé, de tartalmukban lényegesen eltérnek egymástól. Elég, ha csak a vizsgált térségek vonatkozásait vesszük szemügyre. A régi térségfogalom a két világháború között (NATO–VSZ) szembenállására épült, ami ma már a rendszerváltást követő átalakulások kapcsán megszűnt, ugyanakkor az új helyzetből adódó feladatok (válságkezelés, béketeremtő-békefenntartó) kapcsán kibővült. Változtak továbbá a vizsgálati szempontok, előtérbe kerültek az ország védelmének figyelembe veendő elemzések.

Új irányzatok és új problémák a mai katonaföldrajzban

A Magyar Honvédség alaprendeltetése, feladatai változásának a hadügy egész területén változtatásokat kell eredményeznie. Ez vonatkozik a katonaföldrajzra is. E törekvéseknek van pozitív és negatív velejárója is. Törekvések vannak a katonaföldrajz megújítására a kornak megfelelő átgyúrására.

Több tudományterületen divatosá vált irányzatok a katonaföldrajznál is teret nyertek. Így például bekerült a köztudatba a „dinamikus katonaföldrajz” és a „komplex katonaföldrajz”. A „dinamikus katonaföldrajz” – anélkül, hogy létjogosultságát bizonyította volna – bekerült a Hadtudományi Lexikonba. A katonaföldrajz címszó alatt, annak részeként az alábbi olvasható: „...A modern katonaföldrajz új irányzata a dinamikus katonaföldrajz...”

Érdekes, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen mégsem a modern, új

irányzatokat, hanem a klasszikus, úgymond: régi katonaföldrajzot oktatják, mely mindenféle jelző nélkül alkalmazkodni volt képes az új kihívásokhoz. A tudomány nem lenne többé tudomány, ha nem tudná befogadni az újat, nem tudná kielégíteni a kor elvárásait, nem tudna előre mutatni. Nem elég valami új gondolatot elhinteni, mint egy magot, mert az magától nem fog kikelni, nem fog teremni. Az újat el kell fogadtatni, létjogosultságát be is kell bizonyítani! E bizonyítási eljárás e két esetben a gyakorlati életben nem következett be.

Nagyon jó dolog, hogy vannak olyan fiatal tudósjelöltek, akik szembe mernek fordulni a tradíciókkal, újat, előremutatót akarnak alkotni, de nem elég a gyereket világra hozni, azt fel is kell nevelni. Lehetnek eltérő gondolatok, vélemények, mint ahogy vannak bizonyos eltérő mutatók a katonaföldrajz két legnagyobb „műhelyében” (az MH Térképészeti Hivatal (TÉHI) Katonaföldrajzi osztálya és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Térképészeti és katonaföldrajzi tanszéke) a katonaföldrajzi értékelések összeállításánál. Ez azonban nem jelent semmiféle problémát, nem szül ellentéteket. A ZMNE-en a hagyományosabb értékelési rendszert alkalmazzák a katonaföldrajzi értékelések oktatásában, a TÉHI pedig ettől némileg eltérő, a német értékelési rendszerhez hasonlító, de nem másoló mutatókat alkalmaz.

Hasonlítsuk össze a három értékelési rendszer mutatóit!

ZMNE:

1. Az általános földrajzi helyzet:
 - abszolút földrajzi helyzet;
 - relatív földrajzi helyzet;
 - a terület jellege, méreteinek hatása a fegyveres küzdelemre (harcra);
 - a határviszonyok értékelése.
2. Természeti tényezők:
 - domborzat;
 - vizek;
 - talaj;
 - növényzet;
 - éghajlat.
3. Társadalmi tényezők:
 - politikai viszonyok;
 - népesség;
 - települések.
4. Gazdasági tényezők:
 - energia, nyersanyag;
 - ipar;
 - mezőgazdaság;
 - közlekedés.
5. Katonai tényezők:

MH TÉHI:

1. Történeti áttekintés:
2. Geostratégiai helyzet:
 - földrajzi helyzet (abszolút, relatív);
 - szomszédos országokkal való viszony;
 - határviszonyok;
 - katonapolitika.
3. Természeti viszonyok:
 - domborzat;
 - vízrajz;
 - növényzet;
 - talaj;
 - éghajlat.
4. Politikai-társadalmi viszonyok:
 - államforma, törvényhozási és végrehajtó hatalom;
 - közigazgatási rendszer;
 - népesség;
 - települési viszonyok.
5. Gazdasági viszonyok:
 - természeti erőforrások, energia;
 - ipar, hadiipar;
 - mezőgazdaság.
6. Közlekedési viszonyok:
7. Katonai viszonyok.

A Deutscher Militargeographischer Dienst (MILGEO) értékelési mutatói:

1. Politikai-földrajzi jelentőség
2. Feszültségfóciók, konfliktushelyzet
3. Történeti áttekintés
4. Földrajzi helyzet (terület, határok)
5. Természeti viszonyok (domborzat, növényzet, vízrajz, éghajlat)
6. Népességi és települési viszonyok
7. Gazdasági és ellátási viszonyok
8. Közlekedési viszonyok
9. Katonai viszonyok

Mint látható *mindhárom intézményben az alapvető értékelési mutatók azonosak.* Az MH TÉHI és a MILGEO egy picivel bővebb, talán valamivel szélesebb területen értékeli. Nem is lenne jó, ha sablont, azonos sémát alkalmaznánk. Minden területnek sajátos arculatúnak kell lennie. A ZMNE és az MH TÉHI is a maga módszereivel képes arra, hogy „műhelyeiben” a Magyar Honvédség háborús és békefeladatait elősegítő értékeléseket készítsen.

A katonaföldrajz megújulását, előrelépését jelentős módon segítette és segíti a katonaföldrajz megjelenése a hadműveleti biztosítás rendszerében. A térképészeti biztosítás – ki egészülve a katonaföldrajzi biztosítással – szinte rákényszerítette a Magyar Honvédség személyi állományát, hogy a katonaföldrajz felé forduljon. A törzsek immár hivatalból behatóbban foglalkoztak azzal a térrel, melyben béke- és háborús feladataikat meg kell oldaniuk. Ez a helyzet egy sor új követelményt is támasztott a katonai vezetés elé. Létre kellett hozni a katonaföldrajzi biztosítást végző szervezet (haderőnemi vezérkarok, hadosztályok), melyeknek szakszerű működésükhöz már az indulásnál megfelelő felkészültségű szakembergárdával kellett volna rendelkezniük.

Ennek a feltétele nem volt meg. Ez a helyzet jelenleg ellentmondást szült, aminek nagyon nehéz lesz a feloldása. Különösen nehéz ez ott, ahol szűk a létszám, mint például a hadosztály-parancsnokságoknál, ahol a napi feladatok ellátása mellett a felkészítést nem könnyű megoldani. Mivel a beosztásba helyezés egyben nem jelent szakemberré válást, ezt mindenképp sürgősen orvosolni kell.

Ugyanakkor a katonaföldrajzi biztosítást végző tisztektől elvárják (kötelességük) a katonaföldrajzi tájékoztatók, értékelések készítését. Sokan természetesnek veszik, hogy a katonaföldrajzhoz mindenki ért – megfelelő felkészülés nélkül is. Ez a katonaföldrajznak, mint tudományterületnek a leértékelését is jelenti. Talán olyan széleskörűen és szakirányosan képzett tisztikarunk van, hogy bárki képes egy ilyen beosztás ellátására? Ezt, azt hiszem, felelősséggel nem állíthatja senki sem.

Mindezek igazolására tekintsük át, hogy *a katonai felsőfokú tanintézetekben milyen óraszámokban kapnak tisztjelöltjeink és tisztjeink katonaföldrajzi ismereteket.*

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen: egyetemi képzésnél (4+2) 290 óra a katonaföldrajzi ismeretre fordítandó óramennyiség; főiskolai képzésnél (4 év) 150 óra a katonaföldrajz óraszáma; a posztgraduális képzésnél értelemszerűen ennél kevesebb; a doktoranduszképzésnél ez az óraszám 150–180 órát tesz ki.

A Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolán nincs külön katonaföldrajzi tantárgy, itt a katonai tereptanra rendelkezésre álló óramennyiségből mindösszesen 2 órát biz-

tosítanak katonaföldrajzra. A Bolyain avatásra kerülő tisztek ennek megfelelő fokon rendelkeznek katonaföldrajzi ismeretekkel.

Bár a katonaföldrajz a hadtudománynak részét képezi, de a *katonai egyetem elvégzése egyben nem jelent szakirányú végzettséget* is. Sajnos, elég kevesen vannak a hadseregben olyanok, akik katonai és polgári (földrajzi) képesítéssel rendelkeznek. Pedig ennek a területnek a műveléséhez mindkettőre szükség van.

Hogyan lehet megszerezni a hiányzó szakirányú képzettséget? Mi lehet a megoldás? A legkézenfekvőbb a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Térképészeti és katonaföldrajzi tanszékén szervezett (nappali, levelező) alap-, illetve posztgraduális képzés keretében megvalósítandó szakirányú képzés lenne. Ennek jelenleg csak részben vannak meg a feltételei. Ezen kívül a legjobb megoldás a katonai egyetem (főiskola) és néhány év csapatgyakorlat után szakirányú egyetem (földrajzszak) vagy főiskola elvégzése lenne. Jó megoldást jelentene a katonai egyetem és néhány év gyakorlati év után szakirányú (katonaföldrajzi) tanfolyam elvégzése is. Kevésbé elfogadható változat a katonai egyetem (főiskola) után önképzés útján megszerzett szakmai ismeret, valamint a polgári szakirányú végzés után a katonai alapismeretek megszerzése.

Ahhoz, hogy a katonaföldrajzi beosztásokba megfelelően felkészült személyek kerüljenek, *egy tervszerű, előrelátó személyügyi munkára van szükség*, amit a múltban elmulasztottunk megtenni. Elég elkésztő a helyzet – pontosan a megfelelő szakirányú végzettségük hiányában – a doktorandusképzésben, illetve a korábbi tudományos továbbképzésben részt vettek számát illetően. Az előzőekben vázolt állomány közül mindössze két fő rendelkezik kandidátusi fokozattal és egy fő egyetemi doktori címmel. Ez a helyzet – ha szakmai utánpótlás nem fog bekövetkezni – még csak romlani fog. Az eddig elkészült 605 hadtudományi munka közül csupán 6 munka katonaföldrajzi témájú.

Ezeken kívül 18 olyan értekezés készült, melyek tartalmazznak katonaföldrajzi elemzéseket, értékeléseket (alacsony, közép- és magas hegységekben, alpesi településekben vívott harc, vízi akadályok leküzdése, közlekedés stb.). A jelenlegi doktorandusképzésben részt vevők közül egy fő vállalta katonaföldrajzi téma feldolgozását. Öröndetes tény az is, hogy a vezérkari tanfolyamot végzők már vállalnak katonaföldrajzi témákból vizsgadolgozat készítését.

A jövő érdekében *kiemelt figyelmet kell fordítani a haderőnemi vezérkarok és a csapatok katonaföldrajzosainak felkészítésére, célirányos beiskoláztatására, illetve a szervezett képzés, utóképzés hatékony működtetésére*. Ahhoz, hogy a katonaföldrajz meg tudjon felelni a jövő – benne kiemelten a NATO-hoz való kapcsolódás – elvárásainak, át kell gondolni és fel kell gyorsítani a szakemberképzést, melyhez feltehetően nem elégséges a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem által jelenleg nyújtott lehetőség. Ha ezekre nem fordítunk megfelelő figyelmet, néhány év múlva nem lesz olyan szakembere a hadseregnek, aki otthonosan mozog a katonaföldrajz területén.

Egy új szakembergárdának kell kinevelődnie, mivel jelenleg űr van az „öregek” mögött. Egy generáció hiányzik a láncolatból. A jelenlegi utánpótlás még nem rendelkezik kellő katonai és szakmai gyakorlattal, ismerettel.

Befejezőként hangsúlyozottan teszem fel ismét a kérdést – Quo vadis, katonaföldrajz?

Ungvár Gyula

A fegyverek hatékonyságának és gazdaságosságának összefüggései

A közelmúlt haderő-átalakítása egyebek között a NATO-csatlakozás előkészítését is hivatott volt szolgálni. Ma már köztudott, hogy a NATO-csatlakozásnak nem előfeltétele a fegyverzeti kompatibilitás. Mindemelllett a jövő egyik kardinális feladatát a többi NATO-tagállammal egyenértékű fegyverzeti harcértékiünk megteremtése fogja képezni, amelyet az MH átfegyverzése keretében kell majd megoldani. Ez 15–20 éves, igen költségigényes feladat lesz, amelynek elvi szempontjait – a NATO katonai elvárásait; a 21. század műszaki eredményeit; és hazánk várható gazdasági lehetőségeit – szem előtt tartva kell meghatározni és a hadsereg üttőképességét minősítő fegyverzet vonatkozásában, a hatékonyság és a gazdaságosság összefüggései figyelembevételével kidolgozni. Jelen tanulmány szerzője, a teljesség igénye nélkül, ezen filozófia kidolgozásához kíván néhány alapvetőnek vélt gondolattal hozzájárulni.

Egy fegyver, fegyverrendszer harcászati értékét a hatékonysága (HTS) határozza meg, ami a befektetett érték (a fizikai, szellemi, emberi munka, eszköz, anyag, energia stb.) és a kapott eredmény arányviszonyában jut kifejezésre.

Más megfogalmazásban a hatékonyság nem más, mint az egységnyi befektetésre eső haszon. Ez a tisztán monetáris eredményszemlélet a fegyverek korszerűsítését illető döntéseknél nélkülözhetetlen. Ezzel kapcsolatban jellemző példaként kell megemlítenem azt, hogy egy időben napirenden volt az SZ-60-as ütegrendszer korszerűsítése. Mivel azonban az üteg CLVSZ értéke 0,06-ról csak 0,15-re nőtt volna, a befektetés nagysága nem állt arányban a HTS növekedésével, ezért a terv – jogosan – elvetélt.

A csapatlégvédelem rendszerét illetően változatlanul *vita tárgya* az irányított, illetve az önrávezető rakéta, valamint a csöves légvédelmi rendszerek elsődlegessége – a harcolók közvetlen oltalmazásában. A *vita lényege*, hogy az irányított vagy az önrávezető rakétarendszerek azáltal, hogy zavarhatók – termikcsapdákkal pl. könnyen eltéríthetők –, elháríthatók. A korszerű, nagy tűzgyorsaságú légvédelmi gépágyúk nagy sebességű, nagy találati és megsemmisítési valószínűségű lövedék-

Az anyagban található rövidítések:

HTS – hatékonyság;

CLVSZ – céllelküzdési valószínűség;

TVSZ – találati valószínűség;

MVSZ – megsemmisítési valószínűség.

kei ugyanakkor zavarközömbösek és elháríthatatlanok. Ha ehhez hozzászámítjuk még, hogy két darab kétsövű (2x2500 lövés/cső/perc) 5000-es percenkénti tűzgyorsaságú, lokátor által központilag tűzvezetett 5 fős üteg – 5 másodperc alatt leadott 20 lövésből álló tűzcsapásának CLVSZ-e 0,8–0,9 –, a vita eredménye HASONLÓ LŐTÁVON az 57 mm-es SZ-60-as rendszerrel szemben nem lehet kérdéses, de egy kézi indítású rakétával szemben is kétségtelen.

Az alacsonyan támadó légi célokkal szemben a harcolók közvetlen oltalmazását végző csöves és a vállról indítható rakétarendszereket illető *pro* és *kontra* érvek lényege a következőkben összegezhető.

A rakéta helyesbíti önmagát a röppályán, a lövedék nem. A rakéta eltéríthető, a lövedék nem. A rakéta elől ki lehet térni, a lövedék elől nem. A csöves rendszer telepítése időigényes, a rakéta aktivizálása nem. A csöves rendszer üzemeltetése létszámgényes, a rakétáé nem. A rakéta rakéta ellen nem alkalmazható, a korszerű csöves rendszer viszont igen!

Ilyen a svájci OERLIKON cég által kifejlesztett revolverzáras, egycsövű, 35 mm-es SKYSHIELD rendszer, amelynek:

- hatásos lőtávolsága 4000 m,
- gyakorlati tűzgyorsasága 1000 lövés/perc,
- az AHEAD típusú repeszeket hordozó lövedék:
 - kezdősebessége 1050 m/sec,
 - rövideje 1000 m-re 1,5 sec,
 - rövideje 2000 m-re 2,34 sec,
 - rövideje 3000 m-re 3,98 sec,
 - tömege 750 gr,
 - repeszeinek száma 152 db,
 - repeszeinek tömege 3,3 gr,
 - repeszeinek sebessége 1200 m/sec,
 - önmegsemmisítési távolsága 5 km.

A rendszer a csőtorkolatnál méri minden lövedék kezdősebességét. A löveg számítógepe ebből kiszámítja a lövedék célig való repülési idejét.

Ez utóbbit indukciós úton a lövedék fenékrészében lévő időzítőbe táplálják. Ez utóbbi a repülés folyamán ezredmásodpercenként visszaszámol. Nullánál a gyújtó – a céltől (annak sebességétől függően) 10–40 m-re indítja a lökőtöltetet, amely szétfeszítve a lövedék palástját kúposan a cél irányába „lövelli” az előregyártott, henger alakú nehézfém repeszeket. Az így képződő „repszefelhő” semmisíti meg, helyesebben teszi harcképtelenné a légi támadóeszközt vagy az általa – a megsemmisítési zóna határán kívülről – indított levegő föld rakétát, amelynek visszaverő felülete csak 0,05 m².

HTS fokozás a célzási pontosság javításával

A CLVSZ-t két tényező határozza meg: a TVSZ és az MVSZ értéke. Mindkettő *technikai paraméter- és konstrukciófüggő*. Míg azonban az MVSZ-t a direkt romboló, megsemmisítő eszköz konstrukciójából eredő *potenciális képesség* határozza meg – amely

az adott konstrukciót illetően *állandó* –, a TVSZ a mindenkori célzó-irányzó, irányító, rávezető rendszer tökéletességének a függvénye, amely ilyen formán konstrukciófüggően *változó*.

Ez magyarázza, hogy a II. vh. után a K+F keretében a *potenciális képesség* növelése mellett a célfelderítést, a célzás-irányzás és a tűzvezetés közvetlen, közvetett feltételeinek és pontosságának javítását tekintették elsődleges műszaki feladatnak a világon mindenütt. *Ahhoz ugyanis, hogy a célt megsemmisítsék, azt először is el kell találni*, és ennek valószínűségét kellett fokozni.

Az erre irányuló, több területen folyó, de egy irányba ható komplex kutatások és fejlesztések eredményeként jöttek létre azok a nappali és éjszakai – optikai, aktív-passzív elektrooptikai, infra, lézer, thermoviziós, rádió-elektronikai és lokációs, figyelő, felderítő, távmérő, célzó, irányzó, távirányító, rávezető, önrávezető stb. – műszerteknikai eszközök és automatizált tűzvezető rendszerek, amelyeknek „hiteles” pontosságát ma már – földön, vízen, levegőben egyaránt a globális műholdas navigációs rendszerre épülő (differenciál) GPS helyzetmeghatározás garantálja.

A jelzett kutatási eredmények gyakorlati alkalmazása jelentős mértékben növelte a közvetlen irányzású harcokocsik, páncéltörő eszközök tüzelésének TVSZ-ét (az első lövéssel kilőni a célt).

A fent említett műszaki fejlesztések légierőnél való felhasználása – katonai-gazdasági haszna – leginkább a légibombázások eredményességében vált kimutathatóan mérhetővé.

Viszonyítva a II. világháborús légibombázások találati pontosságához, már a vietnami háborúban megmutatkozott a nagy pontosságú fegyverek, főleg légibombák földi célok elleni hatékonyságának fokozódása, ami az Öböl-háborúban tovább tökéletesedő precíziós és lézer irányítású légibombák és rakéták esetében – hidak, épületek és egyéb pontcélok ellen – már közel 100%-os találati pontosságot eredményezett.

A II. világháborús légierő bombázásainak hatékonysága (eredményessége) alapvetően a bombázógépek célzóberendezéseinek tökéletességétől függött. Nos, hogy ezek mennyire voltak tökéletesek, annak jellemző példája, hogy a csendes-óceáni Midway-szigeti csaták során 17 db – 36 db légibombát hordozó – B-17-es repülőgép japán hadihajók elleni bevetése során a 612 db bombából egy sem talált célba.

A fentieket igazolja és a fejlődés trendjét példázza John J. Sheenan USA tábornok „A XXI. század biztonságpolitikája” című, 1997 márciusában a ZMNE-n tartott – nyomtatásban is megjelent – előadása, mely szerint:

- 1943-ban egy 1800 m²-es cél megsemmisítéséhez (90%-os találati valószínűség és 1000 m-es körkörös szórás mellett) 1500 B-17-es Liberator bevetése és 9000 db 1000 kg-os bomba kellett.¹
- 1970-ben a vietnami háborúban az F-4-es Fantomok ugyanezt a feladatot 120 m-es szórás mellett 176 db bombával oldották meg.
- 1991-ben az Öböl-háborúban ugyanakkor egy pontcél megsemmisítéséhez 3 m-es szórás mellett 2 db harcigép és 1 db lézer irányítású bomba is elegendő volt.

Ezek a példák és összehasonlító számadatok önmagukért beszélnek, egyben ismételten igazolják a hatékonyság harcászati jelentőségén túl annak gazdasági jelentőségét is, miszerint *nem mindegy, hogy egy feladatot a légierő hány bevetéssel, hány géppel és hány bombával old meg eredményesen!* A gazdasági előny még akkor is egyértelmű,

ha a lézerirányítású bomba bekerülési költsége többszázszorosa a hagyományosnak. Ugyanis ha 100 gép bevetési költségét (üzemanyag, amortizáció, infrastruktúra, állomány stb.) két géphez viszonyítjuk, a különbségérték többszörösen fedezi a lézer irányítású bomba árát, vagyis a befektetés többszörös megtérülését!

A harcászati eredmény egyértelműségének morális hatása ugyanakkor fel sem mérhető – ami alatt azt értem, hogy egyértelműen csak az az objektum lesz megsemmisítve, ami célként ki lett jelölve, de a polgári lakosság és objektumai a támadástól nem szenvednek károsodást. Adott esetben ennek pozitív, ellenkező esetben negatív politikai és morális hatása pénzben ki sem fejezhető.

A valós időben szolgáltatott gyors, pontos és nagy tömegű felderítési információ (helyzet és cél) végeredményben minőségi hatású tényezővé válik azáltal, hogy fokozza:

- egyrészt a katonai vezetés embert kímélő döntési hatékonyságát;
- másrészt a megsemmisítő eszközök pontos célba juttatásának lehetőségét, növelve azok hatékonyságát.

Következésképpen a megsemmisítő eszközök hatásfokát (hatékonyságát) növelő műszaki fejlesztésekkel párhuzamosan – a pontos felderítési információk mennyisége, minősége és időbeliségének biztosítása érdekében – előtérbe kerül a felderítés és adatgyűjtés, valamint az adatfeldolgozás és a gyors, rejtett adatátvitelt biztosító rendszerek intenzív műszaki fejlesztése, a döntési, valamint feladat-végrehajtási folyamatba való vertikális és horizontális kiépítése:

- a fegyver alkalmazását eldöntő szintre;
- a céladatokat közvetlenül felhasználó, feladatmegoldó fegyvernemekhez (rakétatüzérség, légierő, flotta);
- a cél adatait a fegyverbe betáplálókhoz.

Az eddigiekből az következik, hogy ma már – de a jövő háborújában még inkább – a harc eredményessége „technikailag” nem a nagy tömegű harcanyag-felhasználás (lőszer, bomba, rakéta) függvénye lesz. Az eredményességet a korszerű fegyverek (harcesszközök) hatékonysága fogja meghatározni – nem a tömegtűz, hanem a pontos tűz. A pontosság ugyanakkor nemcsak konstrukció-, kezelő- és technológiafüggő, hanem pontos és időbeni információfüggő is lesz.

Végeredményben három tényező:

- az időben szolgáltatott pontos célinformáció;
- a pontos irányzás, tűzvezetés, célravezetési technológia;
- a potenciális romboló, megsemmisítő eszköz együttese fogja meghatározni a korszerű fegyverek hatékonyságát.

Következésképpen a harc eredményességében a MENNYISÉG helyett a MINŐSÉG lesz a meghatározó. A minőséget a hatékonyság fogja fémjelezni, ennek lesz elsődleges harcászati értéke, gazdasági eredménye pedig A MINIMÁLIS BEFEKTETÉS – MAXIMÁLIS EREDMÉNY elv gyakorlati megvalósulásában jut majd kifejezésre.

A minimális ERŐ-, ESZKÖZ-, IDŐFELHASZNÁLÁSSAL maximális EREDMÉNY gyakorlatilag csak fokozott hatékonyságú fegyverekkel valósítható meg. Ebből következik, hogy az ezredfordulót követő évtizedekben a tábori és a páncéltörő tüzérség fegyvertárában a nehézkes és kezelőigényes vontatott lövegeket – várhatóan – az önjáró, a sorozatvető, az automata aknavető és páncéltörő rakétarendszerek fogják felváltani. A

csapatlégvédelem rendszerében a gyorsan tűzkésszé tehető (önjáró), 30–35 mm-es, nagy tűzgyorsaságú és tűzerejű, 4–5 km hatásos lőtávolságú, az alacsonyan támadó légi célok, levegő-föld rakéták, adott esetben könnyű páncélozott célok ellen is alkalmazható csöves és az ezekkel együttesen alkalmazott vagy közös hordozóra épített, 8–10 km hatótávolságú légvédelmi rakétarendszerek fogják a domináns szerepet játszani. A fejlesztés keretében a Magyar Honvédségnek is ezeket az eszközrendszereket kell a jövőt illetően megcélözni.

A fegyver és lőszer korszerűsítésének hatása a harcászati hatékonyságra

Sokak részéről vitatott a CLVSZ – két tényezőfüggő (TVSZ, MVSZ) – értelmezése, mondván: ha a lövedék (a gránát) eltalálta a célt, feltételezhetően meg is semmisíti azt. Véleményem szerint azonban ez sem élő cél esetében, sem az úgynevezett mechanikus vagy kemény cél esetében nem egyértelmű, mert több tényező függvénye. Függ a fegyvertől, a lőszertől, azaz a lövedéktől, annak konstrukciójától, potenciáljától, a cél minőségétől, a találat helyétől és annak hatásától stb. stb.

Mind élő, mind kemény cél esetében – ha a lövedék tömör – ez függ:

- a lövedék kezdősebességétől, azaz a lövedék torkolati energiájától, amely tömör lövedék esetében a *potenciális képesség* alapvető meghatározója;
- a lövedék röppályán való állékonyságától, ami elsősorban a lövedékforma és a lövedék keresztmetszeti terhelési nagyságának a függvénye;
- távolságfüggően a lövedéknek a röppályán való sebességvesztésétől, ebből eredően
- a lövedék célba csapódási sebességéből eredő kinetikai energiájától – más szóval a lövedék célbani *potenciális képességétől* –, azaz megállító-, átütő-, romboló-, megsemmisítő hatásától.

Kísérletileg igazolt, hogy egyazon TVSZ mellett az űrméretnövelés nem növeli törvényszerűen az MVSZ-t, ezáltal a fegyver CLVSZ-t sem. Ugyanakkor az űrméretcsökkentés növelheti mind az MVSZ-t, mind a CLVSZ-t (gondoljunk az űrméret alatti páncéltörő gránátokra, „nyíllövedékekre”) – azaz egy lövéssel, egy találattal megsemmisíteni, harcképtelenné tenni a célt.

Egyazon TVSZ mellett a tömör páncéltörő lövedék (gránát) esetében a célba csapódási kinetikai energia nagysága határozza meg a gránát célbani *potenciális képességét*, azaz a páncélatütés mértékét, illetve az MVSZ-t.

A gránát *potenciális képessége adott távolságon tehát függ*: a gránát kezdősebességétől; konstrukciójából eredő keresztmetszeti terhelésétől; és a röppályán való állékonyságától (melyet többek között a gránát torkolati kilépő szögsebessége határoz meg). Egyazon űrmérettől és kezdősebességgel induló űrméret alatti lövedék *potenciális képessége konstrukció- és távolságfüggően változó*.

Nem mindegy tehát, hogy a lőszer lövedékének konstrukciófüggő hatásos lőtávolsága 800, 1500 vagy 3000 méter. Más szóval: *nem mindegy, hogy az ellenfél harcokcsijára milyen távrolról nyithatók (vagy nyithatnak rám) hatásos tüzet*, tudván, hogy a lőszerem *potenciális képessége* adott távon képes a célt egy lövéssel megsemmisíteni, vagy sem.

A speciális, nagy keménységű anyagból készülő, nagy keresztmetszeti terhelésű (kis átmérő-növelt hossz), nagy kezdősebességű, lapos röppályájú, szárnystabi-

lizált, leválóköpenyes, 5000 m-en is potenciális „nyíllövedék” a hasonló, de egyszerűbb konstrukciójú és csak 800 m-en potenciális páncéltörő gránáthoz viszonyítva hat-nyolcszorta drágább. A drágább lőszerből, mivel potenciálisan nagyobb távon is hatásos (ami harcászatiilag nem közömbös) a „javadalmaszon” belül kevesebb kell. Ez esetben ebben jut kifejezésre a hatékonyság harcászati és gazdasági összefüggése. Mindebből az következik, hogy *adott keretből kevesebbet, de minőségileg jobbat kell készletezni.*

Míg a *tömör* vagy *űrméret alatti* páncéltörő gránát esetében az MVSZ-t *potenciálisan* a kezdősebesség és a célba csapódási energia határozza meg, a *kumulatív páncéltörő gránát* esetében egyiknek sincs jelentősége – sőt! A *potenciális páncélatütő képességet* ez esetben a gránátkonstrukció², az emelési magasság (csúcs hossz), az üregképzés formája és bozításának minősége, valamint a robbanótöltet tömege és brizánsága határozza meg.

Egyéb, más típusú robbanóanyaggal töltött (repesz, repesz-romboló, beton-romboló) gránát esetében a *potenciális képességet* ugyancsak a robbanótöltet minősége, tömege, brizánsága, továbbá a gyújtás késleltetett rendszere határozza meg.

A TVSZ a fegyver és a lőszer konstrukciós adottságain túl, az irányzó (a lövő), az irányzóberendezés (célzókészülék) és a cél elemeit (lőelemszámító gép, lokátor) meghatározó mechanikus, elektronikus rendszer minőségének is a függvénye.

Egy *irányított páncéltörő rakéta* esetében a TVSZ az irányítás – célravezetés – rendszerétől függően alapvetően az irányzó (a lövő) felkészültségének, az irányító, rávezető rendszer és a rakétafedélzeti berendezés érzékenységeinek, zavarvédetségének a függvénye. Egy *légvédelmi rakéta* esetében ehhez hozzájárul még a nagy sebesség, továbbá a gyors manőverek kapcsán fellépő és a fedélzeti berendezésekre ható inerciális gyorsulásból eredő terheléstűrés, valamint a széles spektrumú szín-vagy hőmérséklet-tartományi érzékenység is.

Amíg egy harckocsi-, páncéltörő löveg vagy egy irányított páncéltörő rakéta esetében az MVSZ *előfeltétele* a *cél direkt találata*, addig egy légvédelmi lövedék vagy légvédelmi rakéta esetében *ez nem előfeltétel*. Az utóbbiak esetében a cél megsemmisítését ugyanis (az esetek többségében) a légvédelmi lövedék vagy a rakétafejrész robbanótöltetének időzített, közelségi, rádió-, vagy optikai gyújtója által iniciált robbanása következtében keletkező, esetleg irányítottan szétrepülő repeszai végzik. Ebből eredően meghatározó szerepe van a *potenciális megsemmisítő képességet* determináló robbanótöltet nagyságának, a robbanáskor keletkező repeszek mennyiségén túl pedig azok tömegének, szétrepülési sebességének, irányának, következőképpen megadott távon belül azok átütő, romboló, megsemmisítő energiájának.

Egy robbanóanyaggal töltött szerkezet – légvédelmi lövedék vagy rakétafejrész – *direkt találata* sem egyértelműsíti a cél megsemmisülését. Vagy mert a robbanótöltet tömege kicsi, vagy mert olyan helyen éri a célt a találat, amelytől az nem válik harcképtelenné. A II. világháborúban számos példa volt rá, hogy több találatból sérült bombázók is visszatértek támaszpontjukra.

A fentiek alapján és ebből eredően két, hasonló harcászati-műszaki adottságokkal rendelkező légvédelmi rakéta közül harcászati, de gazdaságossági szempontból is az az előnyösebb, amelynek nagyobb a robbanótöltete, mert annak *hasonló TVSZ mellett nagyobb az MVSZ-e*, ezáltal a CLVSZ-e is. (Lásd az 1. sz. táblázatot!)

A CLVSZ-nek a harcászati értékén túl meghatározó gazdasági jelentősége is van. *Nem mindegy ugyanis, hogy egy cél hány lövéssel, hány rakéta indításával semmisít-*

1. sz. táblázat

Néhány hordozható rakétarendszer főbb jellemzői

Megnevezés	Blowpipe	Javelin	Redeye	Stinger	Mistral	Sztrela-2M/2M új	Igla-1/Igla-M	RBS-70
Gyártó ország	Nagy-Britannia		Egyesült Államok		Franciaország	Oroszország (SZU)		Svédország
A rakéta tömege (kg)	11	15,2	8,2	10.1	18,4	9,2	10,8	15
A rakéta átmérője (mm)	76	76	70	70	92,5	70/72	72/72	106
A rakéta hossza (m)	1,35	1,39	1,2	1,52	1,3	1,34	1,67/1,7	1,32
A rakéta irányítási módja	táv	táv	passzív önirányítás	passzív önirányítás	passzív önirányítás	passzív önirányítás	passzív önirányítás	táv
A rakéta önrávezető fej működési sávja (μm)			3-5 1 spektr.	3-5 UV	3-5 1 spektr.	3-5/2-5 1 spektr./ 2 spektr.	3-5/2-5 1 spektr./ 2 spektr.	
A rakéta magassági tartománya (km)	2,5	3	2,5	3,8	4,5	3,5	3,5	4
A rakéta ferde hatótávolsága (km)	3,5	5,5	3	4,8	6	4,2	5	6
A robbanótöltet tömege (kg)	2,2	2,74	1	3	3	1,2	1,27/2,2	1
A rakéta repülési sebessége (m/s)	330	330	600	720	860	500	570/600	600
Indítószerkezet – fajtája	kézi	kézi	kézi	kézi	állványos	kézi	kézi	állványos
– tömege rakétával (kg)	20,7	21,6	13	13	45	14,7	17,3	86,5
Gyújtórendszer	közelségi csapódó	közelségi csapódó	csapódó	közelségi	lézer	csapódó	csapódó	lézer

hető meg, vagy pl. egy tüzéségi feladat hány löveggel, mennyi idő alatt és hány javadalmazás (darab) lőszerrel oldható meg, és ehhez hány ember kell.

A II. világháborúban egy – 200x50 m (10 000 m²-en) elhelyezkedő – ellenséges tüzerűteg megsemmisítését egy 122 mm-es tüzérsztály 12 löveggel, 0,5 javadalmazás³ lőszerrel (480 db repeszlővedék) oldotta meg. Napjainkban ugyanazt a feladatot egy 122 mm-es üteg 6 lövege 0,1 jav. (48 db) 24 db kumulatív repesz kazettát hordozó lővedék felhasználásával is képes eredményesen megoldani.

Ennek magyarázata a következő.

- A 122 mm-es repeszgránát megsemmisítési körzetének sugara – nyílt élő-rőket illetően – legfeljebb 10 m.
- A 122 mm-es kazettás gránát 4320 m²-en szétszóródó, 24 db, földfelszín felett robbanó kazettáinak repeszhatása (a hagyományos repeszgránáthoz viszonyítva) 12-szeres (az 56 db kazettát hordozó 152 mm-es gránát hatása 16-szoros).
 - = A kazetták repeszei lényegesen egyenletesebb eloszlásúak (2 db/cm²), 9 m-en 1,5 mm-es páncéllemezt ütnek át és 25 m-ig megtartják ölőhatásukat.
 - = A kazetták felülről függőlegesen ható kumulatív töltete 105 mm-es páncél átütésére képes.

Igaz, a kazettás gránát kb. hatszor drágább, mint a hagyományos, de a feladat eredményes végrehajtásához: 480 db lőszer helyett csak 48; 12 löveg helyett csak 6 és 6 vontató; 72 kezelő helyett csak 36; 24 lőszerszállító gépkocsi helyett csak 12 kell – az időtényezőről nem is beszélve –, nem szólva végezetül a hadászati készletek mennyiségi és a raktározási területigényének jelentős csökkenthetőségéről, amelynek pénzügyi vonzata is nagyságrendekkel lehet csökkenthető.

A ma rendszeresített tüzéségi repeszlőszer 12-szeres hatású kazettás lőszerrel való cseréje esetén a hadászati készletet eleve a mai felére lehetne csökkenteni.⁴ Ez a körülmény kardinális tárolási (tárolótér) probléma enyhítésére adna lehetőséget.

A központi (hadászati) és a csapattagozatú mozgó lőszerkészlet tárolása és szállítása ugyanis minden hadseregnél komoly gondot és problémát jelent, mivel jelentős anyagi erőket igényel és köt le békében, háborúban egyaránt.

A több ezer tonnás tüzéségi lőszerkészletek szintenkénti csökkentését – a két világháború között – a megcsontosodott harcvezetési nézetek és a lassú lőszertechnikai fejlődés is hátráltatta. Bizonyos értelmű pozitív előrelépés mindezek ellenére bekövetkezett (amelyet a 2. sz. táblázat adatai érzékeltetnek), de ez megközelítőleg sem volt olyan volumenű, mint amelyet az elkövetkező évtizedben a technikai fejlődés várhatóan majd eredményezni fog.

2. sz. táblázat⁵

A tüzérségi eszköztípus megnevezése	A főbb tüzérségi eszközök, lőszer					
	1 javadalmazás darabszámának alakulása			a mozgókészlet nagyságának változata		
	a magyar hadseregben					
	I.	II.	Napjainkban	I.	II.	Napjainkban
	világháborúban			világháborúban		
Tábori ágyú	126	120	60	3,9	2,0	1,05
Tábori (közepes) tarack	123	80	80	2,95	2,0	1,5
Nehéz tarack	72	40	80	3,35	3,0	1,5

A 2. sz. táblázat adatait értelmezve megállapítható, hogy egy tábori tarack után a csapattagozat mozgókészletében:

- az I. világháborúban lövegenként $123 \times 2,95 = 363$ db gránát volt;
- a II. világháborúban lövegenként $80 \times 2,0 = 160$ db gránát volt;
- napjainkban lövegenként $80 \times 1,5 = 120$ db gránát van.

A javadalmazás darabszámának és a mozgókészlet nagyságának egyharmadra csökkentését a technikai fejlődés, elsősorban a gránátok célbani (pusztító, romboló) effektív hatásának (figyelem, nem hatékonyságának!) növekedése tette lehetővé. *Ez az egyik előfeltétele – mint korábban már utaltam rá – a hadászati és mozgó lőszerkészlet további csökkentési lehetőségének és a harc „gazdaságosabbá” tételének is.*

Mint a levezetett, hivatkozott példákból látható: katonai szempontból (leegyszerűsítve) egy fegyver, fegyverrendszer *harcászati értékét* annak *hatékonysága* határozza meg, amely végeredményben a *találati valószínűség* (TVSZ) és a *megsemmisítési valószínűség* (MVSZ) függvénye. Ezt adott lőtávon a célba juttatás (célzás, irányítás, rávezetés) pontossága, a direkt megsemmisítőeszköz potenciális képessége, vagyis a lövedék, gránát kezdő és röppályán való sebessége, állékonysága, célba csapódásának kinetikai energiája (ebből eredő átütőképessége), robbanófejrés esetében a (gránát) konstrukciója, töltetének nagysága, robbanási energiája, repesz- és romboló-, vagy kumulatív hatása határozza meg.

Az adott mutatókban *maximális eredményt produkáló haditechnikai termékeknek* azonban *nemcsak a hatékonysága, de az ára is magas*. Magas árak hatékonyságukra figyelemmel mégis kifizetődővé teszi alkalmazásukat, mert kevesebb kell belőlük. Ebben fogalmazható meg a *hatékonyság gazdaságossági összefüggése*.

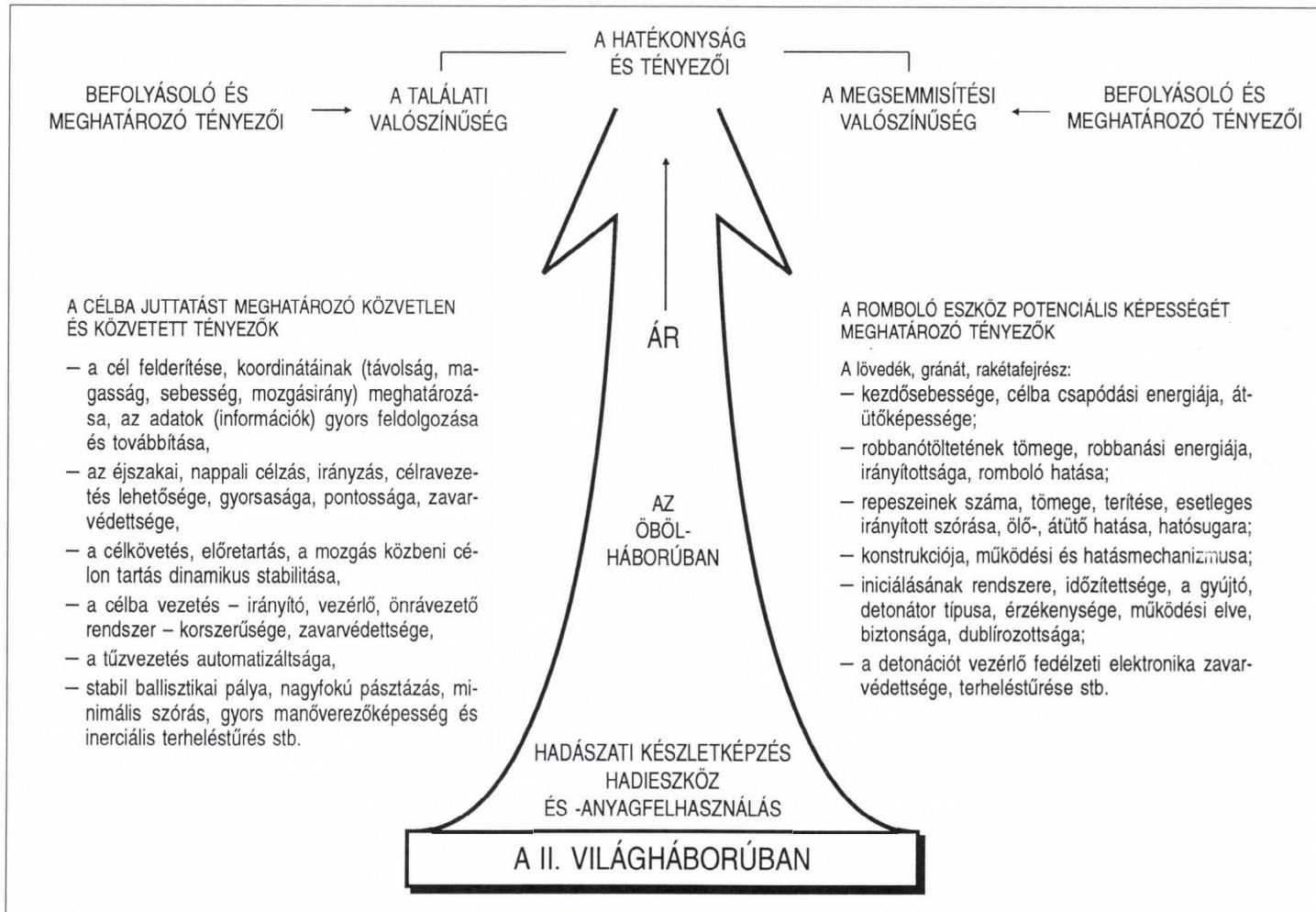
Más megközelítésben is bizonyítható a *korszerűbb, de drágább eszköz* alkalmazásának *harcászati és gazdasági előnye*. A csúcstechnológiával gyártott korszerű konstrukció egyenes arányban növeli az eszköz hatékonyságát, ebből eredően *harcászati értékét – igaz, az árát is!* Ugyanakkor viszont *az is igaz, hogy fordított arányban csökkenti a harcfeleladat eredményes megoldására egyidejűleg* (közvetlenül és közvetve) *szükséges eszköz-, ember- és időigényt, javítva ezáltal az ember-, anyag- és időráfordítás mutatóit, amely végül is a HTS-ben jut kifejezésre!* (Lásd: a hagyományos és a kazettás tűzérzéki lőszerrel végrehajtott feladatkülönbséget.)

Ez tehát ismételten a drágább, de korszerűbb eszköz használatának *harcászati és gazdasági előnyét* igazolja, mely utóbbi a már békében létrehozandó hadászati készletek nagyságának meghatározásánál is milliárdos nagyságú megtakarítást eredményezhet. Ezt kívánja bemutatni a hatékonyság fejlődésének „eredményét” érzékeltető rajz.

Következtetések: a honvédség haditechnikai fejlesztésének és korszerűsítésének alapelvei

A haditechnikát illető HTS-nek a *gazdasági jelentősége* tömören úgy fogalmazható, hogy *ami drága, de hatékonyabb, összességében az az olcsóbb!* Véleményem szerint ezt kell alapelvnek tekinteni az MH haditechnikai fejlesztése és korszerűsítése során az elkövetkező években.

Azok az országok ugyanis, amelyek csak kis létszámú haderőt képesek fenn-

tartani, de annak ütőképességét is fenn akarják tartani, ésszerű és gazdasági megfontolásokból is korszerű, drága, de hatékony fegyvereket kénytelenek beszerezni (és hadászatiilag készletezni), mert adott esetben *csak ezekkel biztosítható minimális erő-eszköz felhasználásával a feladatok maximális eredménnyel való megoldása.*

Mindezekből a magunk számára levonható következtetések – most a NATO-csatlakozás előtt (a cikket a csatlakozást megelőzően írta a szerző – szerk.) – az alábbiak.

1.) Az MH fegyverzetének harcászati hatékonysága kétféle módon növelhető:

- a) *minőségi fejlesztéssel, azaz a fizikailag és erkölcsileg is elavult fegyverzet-technikai eszközöket váltó új, korszerű eszközök beszerzésével;*
- b) *a műszaki állapotuk alapján, még növelt idővel (is) rendszerben tartható fegyverzeti eszközeink érdemi korszerűsítésével.*

Az a) lehetőség a drágább, de egyes rakéták esetében (a technikai üzemidő lejártá miatt) és a lokátorokat illetően kényszerítően sürgős. A kézfegyvereket, a tűzérési rendszereket és a harcocsikat illetően a váltást sem katonai, sem műszaki szempont nem sürgeti s nem kényszeríti. Ezen eszközrendszerek tömeges átfegyverzésének – főleg ha az várhatóan úrméretváltással is jár – csak 2010 után jelentkeznek majd az igénye és lesz meg gazdaságilag is a realitása.

A b) lehetőség az olcsóbb, az egyszerűbb és számunkra az előnyösebb: egyrészt mert a korszerűsítésbe a hazai szellemi és ipari kapacitás is érdemben bevonható lehet; másrészt az új, potenciálisan nagyobb hatású lőszer, irányzék vagy tűzvezető rendszer stb. beszerzése gyors HTS-t növelő eredményt biztosít.

2.) Mielőbb el kell érni azt a célt, hogy az MH zászlóaljszintű alegységei fegyverzeti harcérték szempontjából is egyenértékűvé váljanak más NATO-országok hasonló szintű alegységeivel. Ezen igény két szempontból is elengedhetetlen.

Egyrészt: mert egy többnemzetiségű közös akcióban csak fegyverzetileg egyen-szilárd alegységeknek szabható – érdemben – közös harcászati feladat, és várható el annak eredményes megoldása!

Másrészt: mert egységes felfogású harceljárás és harcvezetés elvileg csak azonos (vagy legalábbis közel azonos) értékű haditechnikai bázisra épülve képzelhető el, és lehet eredményesen megvalósítható!

Mindezekből az következik, hogy az MH fegyverzete hatékonyságának fokozását intenzív korszerűsítési programmal célszerű indítani és nagyon átgondolt, de elnyújtható (elnyújtott) fejlesztési, azaz új eszközbeszerzési program keretében lehet (és kell is) megvalósítani.

JEGYZETEK

1. Gondolom ez magyarázta és indokolta – mint módszert – az ún. szőnyegbombázásokat a II. világháborúban.
2. Pl. kettős kumulatív hatású, ún. tandem rendszerű gránát, a reaktív páncéllal szemben ugyanis csak ez hatásos.
3. Egy lg. 1 jav. 80 db lőszer. 1 tü.o. 12 lg. 1 jav. 12x80=960 db lőszer. 1 tü.ü. 6 lg. 1 jav. 6x80=480 db lőszer. 0,1 ü. jav = 48 db
4. Ennek azonban csak akkor van értelme, ha a minőségi csere változatlan úrméretben történik.
FONTOS!
5. Bősze Tamás őrnagy: Az MH tűzércsapatok harctevékenységének anyagi-technikai biztosítása című egyetemi doktori értekezése, 1993.

Varga Ferenc

A harcászati repülők kiképzéséről

A Magyar Honvédség repülőcsapatainak kiképzése még ma is sok vonást őriz a szovjet mintájú képzésből. NATO-csatlakozásunk nyilvánvalóan alapvető változásokat eredményez a Magyar Honvédség, ezen belül a repülőcsapatok felkészítési és hadrafoghatósága fenntartási rendszerében is. Ezen változások egy része már folyamatban van. A csatlakozás kötelezettségekkel jár, repülőcsapatainknak harcképességet kell felmutatniuk, emellett a kiképzés sok olyan új, de már nem teljesen ismeretlen területekkel is bővíül, mint a humanitárius, PpP stb. műveletekben való aktív részvétel. Változtatni kell a repülőcsapatok felkészítési és gyakorlati kiképzési, üzemeltetési filozófiáján is. Tenniünk kell mindezt olyan időszakban, amikor a kiképzési feltételek hosszú időszakra visszatekintve messze az elvárható szint alatt vannak. A szerző cikkében elemzi, hogy milyen bonyolult folyamat ez az átmeneti periódus, milyen, a légi jövőjét alapjaiban befolyásoló változások előtt állunk.

A Varsói Szerződés szervezeteiből történt kiválásunkat követően, a repülőcsapatok felkészítési rendszerében nem történt azonnal gyökeres változás a kiképzés területén és tartalmát illetően, annál inkább mennyiségi mutatóiban és intenzitásában.

Meg kell jegyezni, hogy a repülő kiképzés nem megfelelő finanszírozása, ami ezt lényegében előidézte, a pénzhiány már a 80-as évek második felében érzékelhetővé vált. A Gerecse néven elhíresült létszámleépítés a maga nemében nem egyedülálló, és nem először következett be, hogy a megtakarítási intézkedések elsősorban a repülőcsapatokat, azon belül is a „nagyfogyasztókat”, a pilótákat érintette. 1989. december 11–12-én a vadászrepülő-ezredek állományából 59 fő, többségében már kiképzett, nagy tapasztalatokkal rendelkező pilóta mondott kényszerű búcsút hivatásának. A pilótalétszám-leépítés összességében 30% feletti volt.

A létszámcsökkentés akkor sem váltotta valóra a hozzá fűzött reményeket, s nem következett be, amit pedig az „intézkedés” ígért: miszerint a megtakarítások eredményeként a megmaradt pilótaállomány kiképzése mind tartalom, mind intenzitás szempontjából korszerűbb és hatékonyabb lesz.

A rendszerváltást követően a kiképzés tartalmát és területeit illetően nem következtek be változások, hiszen az alkalmazott repülőtechnika eredeti, orosz kiképzési utasításai helyett senki nem írt újakat. A repülőgépek és a helikopterek fizikai adottságai, harci lehetőségei, üzemeltetési kultúrája épp olyan jól behatárolható tevékenységi kört tesznek ma is lehetővé, mint korábban. Éppen ezért az említett kiképzési utasítások átdolgozása ebből a szempontból *nem is volt indokolt*.

A repülőcsapatok által használt, az adott egység által üzemeltetett konkrét repülőgép- és helikoptertechnika sajátosságaira épülő harckiképzési utasítások, sza-

bályzatok még ma is érvényben vannak. A kiképzési intézkedésekben évente megjelentetett követelményrendszernek és ezek alapján magának a kiképzésnek az átdolgozása 1991–92-től mégis elkerülhetetlenné vált. Ennek okai: a kiképzési repülés drasztikus visszafogása, a kiképzési körülmények romlása. Az általánosan tapasztalható, rendkívül alacsony repülési óraszám olyan, a repülés biztonságát súlyosan veszélyeztető tényező, amivel a szakemberek mindannyian tisztában voltak és vannak. A döntéshozók viszont részint még mindig nem látják igazán ennek veszélyeit, vagy ha át is érzik, gazdasági okok következtében segítséget nyújtani nem tudnak.

Az alacsony repülési idő a repülőparancsnokokat arra kényszerítette, hogy sok olyan lényeges elemet hagyjanak a kiképzésből, amire a pilóták korábban ki voltak képezve és amik az alaprendeltetésből eredő feladatok végrehajtásához nélkülözhetetlenek voltak. A kiképzés ilyenfajta kényszerű „könnyítése, egyszerűsítése” teljes legalitást élvezett, az intézkedések és a végrehajtás – a haderőnemi vezérkar szintjéig és alatta – szinkronban vannak. Nincsenek viszont szinkronban az alkotmányban és a honvédelmi alapelvekben rögzített feladatokra való alkalmasság követelményével.

A gépszemélyzetek éves kiképzési tervéből az „EFE követelmények” 1990-ben gyakorlatilag eltűntek. A követelmények mellőzésének elsődleges oka természetesen a szovjet kiképzési elvekkel való szakítási törekvés volt, elhagyásuk másik oka azonban ettől független, a gazdasági okokra visszavezethető megszorításokban lelhető.

A korábban a sztratoszférában tervezett feladataink elhagyását az ország területe feletti polgári repülés intenzitásának növekedése, a földközelségben pedig a légternek a kisgépes repülés részére történt feloldása eredményezte. A 90-es évek előtti domináns katonai légtérhasználatot az új légügyi törvény úgy változtatta meg, hogy ma pl. a harcászati repülőknél repülési feladataikhoz települési helyüktől függően nagyjából az 1000–5000 m közötti magasságtartomány van biztosítva. Ettől eltérő magasságokon feladatokat csak kis körzetekben vagy szűk folyosókban hajthatnak végre. Ez a probléma megfigyelhető csaknem valamennyi európai ország katonai repülésében is; főleg a kis magasságú repülések gyakorlására vonatkoznak szigorú szabályok. A különbség az, hogy a többi országnak nagyobb elkülönített területek, esetleg tenger feletti légterek állnak rendelkezésére, vagy szövetséghez tartozás előnyeit kihasználva, más ország nagyobb lakatlan területei légterében gyakorolhatják a repülés ezen fajtáit.

A Szovjetunió (később Oroszország) és Csehszlovákia biztosította 2–3 éves külföldi kiképzés elegendő alapot adott a tiszti iskolát végzőknek ahhoz, hogy a csapatokhoz kikerülve további 3–4 év kiképzés során hadra foghatóvá váljanak. Mivel a hazai kiképzés is a szovjet harc kiképzési terv mintáján alapszik, a szemléletmódot, így a kiképzés szerkezetét és tartalmát is vele örököltük. A szovjetrendszerű képzés általános jellemzőjeként lehet említeni a szigorú korlátok közötti kiképzést, ahol a „papírformától” eltérni szigorúan tilos, a kiképzésből messzemenően ki van iktatva az egyénben való megbízás, a törekvés a kezdeményezőkésség, a gyors döntéshozatali képesség kialakítására — és a mérleg másik serpenyőjében pedig a magas fokú felelősségtudatra nevelés igénye. A kiképzés biztonsága a szigorú fegyelmezésen, a kiképzés meglehetősen szűk határok közé szorításán és nem a meg-

felelő felkészültségen, az egyénben kifejlesztett önkontrollon alapszik. A kiképzésben a kreativitásnak még a gondolata sem volt megengedve.

A kiképzési és egyáltalán a repülési filozófia tekintetében ma is jelentősen különbözünk a NATO-tagállamoktól.

A 90-es évek elejéig a repülőgép- és helikopter-vezető tisztek az avatást követő néhány évben szinte hagyományosan – a már kiképzett hajózókhöz viszonyítva is – intenzív, magas éves repülési idő teljesítettek. A 80-as évek végéig az átlagos éves repülési idő 120–140 óra körül mozgott. A főiskolát végzett tisztek az avatást követő első, illetve második év végére könnyen elérték a III. osztályú cím megszerzéséhez szükséges 250 és a II. osztályúhoz tartozó 350 óra összes repülési időt, de a kiképzettség és hadrafoghatóság terén támasztott követelményeket is.

Az I. osztályú cím megszerzéséhez 450 óra¹ összes repülési időt és a meghatározott viszonyok közötti hadrafoghatóságot kellett elérni. Ez az akkor átlagos éves repülési idő mellett a főiskola elvégzése után legalább 3 év kiképzést² igényelt. Az intenzív kiképzést lehetővé tette a szükséges anyagi-technikai biztosítottság foka, a heti 4–5 repülési nap (beleértve a szombatot is), ezen belül is a napok felosztásával tervezett heti 6–8 repülési váltás.³

A 70–80-as évek intenzív kiképzése bővelkedett olyan bonyolult, magas felkészültséget követelő és rendkívül jó repülőgép-vezetési technikát (készséget) igénylő (és eredményező) feladatokban, amelyekről az utóbbi 7–8 évben – kiképzési feltételek hiányában – szó sem lehetett. A NATO-követelmények szerinti felkészülés nehézségeit fokozza, hogy ma már meglehetősen kevés azon pilóták száma, akik még ilyen, keménynek mondható kiképzésben részesültek, ma is aktív repülő kiképzést folytatnak és képesek lennének tapasztalataikat átadni a fiatalabbaknak. Ilyen körülmények között meglehetősen nehéz és fokozott körültekintést igényel a kijelölt állomány huzamos ideje visszafogott repültetése után a csatlakozás érdekében néhány hónapja intenzívebbé vált repülő kiképzés.

A 90-es évek elejétől a csökkenő repülési idő következtében a repülőcsapatok részére a feladatszabás a korábbi „célorientált” jellegét fokozatosan elveszítette, helyette a „lehetőségorientált” kiképzés lépett. Az éves kiképzés fő céljainak megfogalmazása lényegében alulról, a csapatok lehetőségeiből indult ki, a csapatnál szolgálatot teljesítők tudják a legjobban, hogy egy bizonyos repülési óraszám mellett mely feladatok hajthatók még biztonságosan végre, és melyek nem.

A harcászati repülőgép-vezetők éves átlagos saját repülési idejét 1990–97 között a következő oldalon lévő ábra szemlélteti.

A kiképzési követelményrendszernek a gazdasági kényszerűség miatti csökkenő tendenciája 1998-ban sem állt meg.

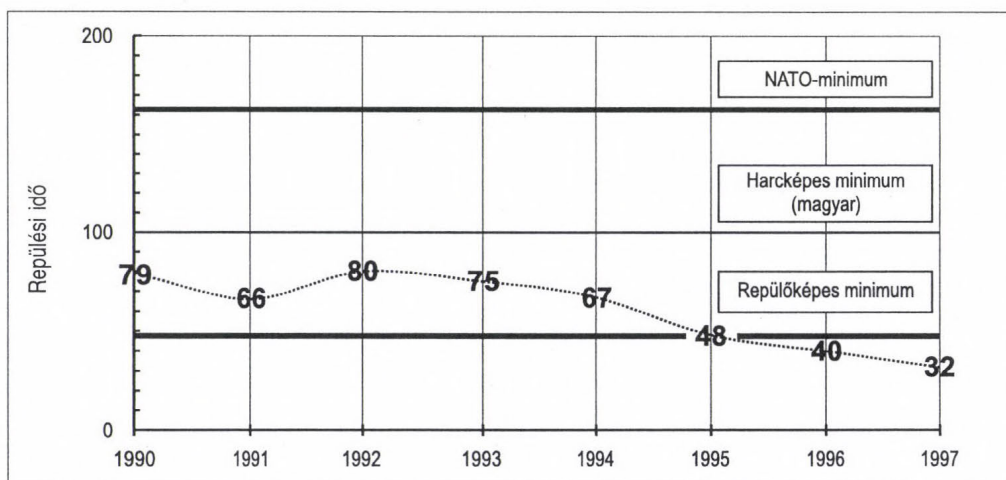
A csapatoknál szolgáló hajózóparancsnokok és az előjáró törzsek aktív repülő kiképzést folytató állománya véleményét is figyelembe véve csökkenteni kellett a feladatok bonyolultságát, bizonyos feladatokat el kellett hagyni. Minden évben fel kellett adni valamit az állomány valamely korábban megszerzett és begyakorolt jártasságaiból. A szabályzatokban, a harckészültségi és készségi utasításokban a repülők és a helikopterek alkalmazására vonatkozó előírások bizonyos késéssel, de követték a lehetőségek szűkülését, és egyre kevesebb, egyre egyszerűbb feladatokra való képességet irányoztak elő.

A magasabb szintű dokumentumokban, alapelvekben megfogalmazott felada-

tok azonban már nem követték kellőképpen a helyzet változásait, és most sem a valós lehetőségeinken alapulnak. Egy részük még mindig vágyakat és nem reálisan megkövetelhető képességeket fogalmaz meg.

A repülési idők csökkenésével arányosan csökkentett követelményrendszernek köszönhető, hogy a repülésbiztonság ilyen rendkívül alacsony repülési óraszám ellenére sem romlott a kiképzés súlyos helyzete alapján várható arányban. Ennek ára viszont az, hogy ma az állomány döntő többségének kiképzettsége, hadrafoghatósági szintje jelentősen visszafogott, illetve korlátozott, ami olyan további vonzatokkal járhat (erre több példa is volt), mint a repülőcsapatok tulajdonképpeni létének, fenntartása szükségességének megkérdőjelezése.

Ezek a vélemények katonai körökben szerencsére csak elvétve fordulnak elő, a kiképzés alulbiztosítottága miatt fennálló csökkent harcképesség kinyilvánítása azonban a civil lakosság körében feltehetően erősítené ezt a megítélést.

A harcászati repülőek egy főre jutó éves repülési idejének változása órákban, és a különböző követelmények kielégítéséhez tartozó minimumok

NATO-minimum: alapvetően az USA-pilóták erre vonatkozó megfogalmazása a leginkább találó. Ilyen repülési óraszám mellett egy repülőgép-vezető képes egy többfeladatú repülőgép harci lehetőségeinek egyik feladat szerinti teljes, a második és további feladat szerint pedig korlátozott feltételek melletti kihasználására, ezzel együtt az eredményességet és a saját biztonságot magas szinten garantálni.

Harcképes minimum: a tapasztalaton alapuló érték. Ilyen éves repülési óraszám mellett a repülőgép-vezető nem készíthető fel eredményesen és biztonságosan a repülőgép harci lehetőségei teljes kihasználására, de képes korlátozások bevezetésével, a korlátokon belül az elvárt eredményt és a saját biztonságot magas szinten garantálni.

Repülőképes minimum: ugyancsak tapasztalati érték. Ilyen éves repülési óraszám mellett a repülőgép-vezető nem készíthető fel eredményesen és biztonságosan a repülőgép alapvető harci lehetőségei kihasználására, kiképzése további korlátozások bevezetése mellett is jelentős kockázattal jár ön maga és környezete biztonsága szempontjából.

A repülőcsapatok használhatóságának, szükségességének messze nem a legjobb a nyilvánosság részére való „tálalása”. Az írott és elektronikus sajtó a száraz-

földi csapatokhoz viszonyítva kimutathatóan és aránytalanul kevesebbet foglalkozik a légierővel. Talán többet kellene törődni a szerepköröknek a nyilvánossággal történő jobb megismertetésével.

A csatlakozás évére vonatkozó repülő-harc kiképzési feltételek rendkívül besűkültek, a felajánlott állomány részére sem lehet biztosítani a NATO-minimumnak megfelelő repülési óraszámokat. A csatlakozás alapján különös figyelmet érdemlő állományunk bár a többi repülőszemélyzethez viszonyítva prioritást élvez, a rendelkezésükre álló repülési lehetőség mégis alig több mint fele a NATO-ban elfogadott normáknak, ám egyelőre ez is biztosítani látszik a fokozatos átmenetet a korábbi visszafogott kiképzésből.

Érdekes azt is megjegyezni, hogy más repülőgép-vezetői oldalról ugyanakkor aggály is mutatkozik a 100 óra körüli éves repülés teljesíthetőségét illetően. Ismert, hogy a légierőnkben üzemeltetett harcászati vadászrepülőgépek egy felszállásra jutó fajlagos repülési ideje 35–45 perc között változik, a 100 óra repülési idő tehát kb. 180–130 felszállást jelent. A repülőgép-vezetők jól látják, hogy — a kisebb létszám miatt megnövekedett leterhelést jelentő készségi szolgálat ellátása mellett — csak nagy erőfeszítés árán teljesíthető ez az idő. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a legtöbb NATO-ország készségi személyzetei a szolgálatuk ideje alatt heti több gyakorló AIR POLICING bevetést is végrehajtanak, és ez jelentős részét képezi éves repülési gyakorlataiknak, illetve idejüknek. A szolgálat alatti rendszeres repülések, az egyéb gyakorlórepülések térben és időben (hétfőtől hétfőig) való egyenletes elosztása együttesen biztosíthatja nálunk is az elviselhető leterheltséget mind a repülőgép-vezetők, mint a földi kiszolgáló személyzet részére.

A NATO-országok harcászati vadászrepülőgépeken repülő állománya éves repülési óraszámnormái nem egységesek. Erre vonatkozóan a NATO-okmányok ajánlásokat rögzítenek, ami pl. a felajánlott magyar repülőerők készségi szolgálatot adó állománya kategóriájában évi több mint 230 óra. Ezekről a normáktól el lehet térni az adott ország gazdasági lehetőségei, céljai stb. figyelembevételével, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a NATO-országok többsége a kijelölt reagálóerőinél betartja ezen normákat, az egyéb erők esetében pedig él a csökkentett óraszámú (120–150 óra) kiképzés lehetőségével.

A felajánlott reagálóerőknek a csatlakozás napjára meghatározott minimális képességszintet kellett elérniük. A rögzített követelmények alapvetően a NATO egységes információs és vezetési rendszerébe való illeszkedésünk, azzal való együttműködési készségünk és az ország légterében a légi rendészeti (AIR POLICING) feladat ellátására való készenlétünkre vonatkoznak.

A felajánlott repülőegységek intenzív kiképzése néhány hónapja folyik, a repülőállomány az új típusú feladatok begyakorlásában biztató eredményeket ér el. A repülő-, az irányító és a földi vezetési pontok állománya közötti kommunikáció az előírásoknak megfelelően angol nyelven egyre gördülékenyebb. A kiképzés azonban még nincs megalapozva, pontosabban a korábbi évek alacsony szintű és intenzitású kiképzésének hatását még hiba lenne figyelmen kívül hagyni. A kiképzés tervezőire rendkívül felelősséget ró az előírt feladatokra való felkészülés biztosítása, az idő rövidsége, de tudatában kell lenniük, milyen évekkal a hátuk mögött készülnek pilótáink új feladataikra.

De a kiképzésben prioritást kapott alegységek mellett él és dolgozik ma egy új kategóriája is a repülőszemélyzeteknek, akiknek szakmai jövője ma még nincs tisztázva. Ők azok, akik ma a reagálóerők felkészítése érdekében ideiglenesen vagy véglegesen felhagyni kényszerülnek azt, aminek eddig életükben mindent alárendeltek, a repülőhivatásukat.

A tartós alulfinanszírozottság döntésre készítette a légierő vezetését. Egy változat szerint az egy pilótára jutó repülési óraszámok további kritikus alatti szinten tartásával megtartanák azt a létszámú állományt, amelyre egyébként a legfelső szinten deklarált feladatok végrehajtása érdekében, a szakmai vélemények alapján hosszú távon szükség van. A másik változat szerint a korábbihoz képest jobb, de a többi NATO-ország repülőállományától még mindig jelentősen elmaradó kondíciókkal egy kis csoportnak, ami gyakorlatilag csak jelképes erőt képvisel, biztosít kiképzést, a többi pilóta repülő-harciképzését pedig gyakorlatilag felfüggeszti. A döntés már megszületett, ennek jóváhagyása azonban még nem történt meg.

A döntéssel egy sor járulékos feladattal szembesül a légierő vezetése. Mit tegyen a sok, kiképzését félbeszakító vagy véglegesen abbahagyó, rendkívüli szellemi értéket képviselő, első osztályú szinten kiképzett repülőszemélyzetével és az azokat kiszolgáló egyéb földi beosztású személyekkel? Az elsődlegesen kínálkozó lehetőség: különböző földi beosztásokban ideiglenes jelleggel kamatoztatni felkészültségüket.

Egy pilóta repülő kiképzésének *ideiglenes* szüneteltetése és földi beosztásba helyezése 1–3 évre – más országban bevált eljárás. Elemzéseik szerint egy tiszt vagy tiszthelyettes későbbi előmenetelét segít megalapozni az a tapasztalat, amit így, más szakterületen egy meghatározott (!) időszak alatt szerez. Az egy időre asztal mögé ültetett „desk-pilot”-ok viszont pontosan tudják, hogy 1–3 év múlva hol, milyen beosztásban és milyen típuson folytatják repülő kiképzésüket. Ez a fajta ideiglenes új beosztásba helyezés egy személy szakmai pályafutása alatt többször is megismétlődik. Az ilyen tervezés nálunk egyelőre nem alkalmazható a megfelelő előrelátás, garancia hiánya miatt.

Esetünkben – konkrét perspektíva hiányában – a kiképzett pilóták, repülőszemélyzetek nem vagy csak kis hányadukban bíznak abban, hogy egyszer még folytathatják kiképzésüket. A belátható időn belül kivonásra kerülő MiG–21-es repülőgépek cseréje – anélkül, hogy a jelenleg rajta repülő állomány kiképzésének folyamatossága ne szakadjon meg – már csak használt harcászati vadászipülőgépek beszerzése útján történhet, kifutottunk az időből. Új repülőgép beszerzése hosszú folyamat, ez esetben harcászati repülőink jelenleginek mintegy harmadának megfelelő erővel 2–3 évre ideiglenesen csökkenne a légierő figyelembe vehető eszközeinek és személyzeteinek száma.

A másik lehetőség a hosszú távú elgondolás alapján véglegesen földi beosztásba helyezés. A légierő-vezetés feladata minél több, jó felkészültségű személyt megtartani, akik képesek tudásukat a jövő feladatai teljesítése érdekében kamatoztatni. Ezzel a lehetőséggel azonban nyilvánvalóan elsősorban nem a legjobb felkészültségű személyek fognak élni, hanem az egyéb, civil területen elhelyezkedni már nem képes tisztek, tiszthelyettesek.

Hamarosan hosszú távra eldőlhet, lesz-e kire tervezni a szárazföldi csapatok

légi támogatását, a légi szállítást vagy éppen az ország légtere szuverenitásának biztosítását, fennmarad-e a légierőn belül a repülő-szakmai vezetés.

Ez utóbbi szintén a jövő egyik fontos kérdése. A gyakorlati repülőképzésben részt venni nem tudó felsőszintű fegyvernemi főnök, szemlélő, szakágfőnök stb. nagyon rövid idő alatt elveszíti a szükséges szintű rálátását, a közvetlen információkat és ezek alapján a szükséges hozzáértését a rábízott egységek, alegységek szakmai irányításában és felügyeletében. Ezt a tényt a NATO-országok haderőnemi vezérkaraiban messzemenően figyelembe veszik, és biztosítják a törzsekben repülőbeosztásban szolgálatot teljesítő személyek repülőképzésének rendszeres folytatását.

A döntéshozóknál csak repülőcsapatok és a légierő-vezetés pilótabeosztású állománya van nehezebb helyzetben. Megtartásuk eredeti beosztásukban vagy más, nem repülő beosztásba helyezésük egyúttal arra is választ fog adni, mennyire értékelték eddig végzett munkájukat, mennyire van nálunk értéke a magas és még magasabb szintű szakmai képzettségnek, és hogy mennyire tekintjük mérvadónak, vesszük komolyan a NATO-országok légierői gyakorlatát a különböző beosztások szakmai követelményeit illetően.

A repülőcsapatok és törzsek személyi állománya a meglévő (és részben kiöregedett) technikán, romló alkatrész-ellátási körülmények között is igyekszik teljesíteni a vele szemben támasztott elvárásokat, fogékony az újra, a különböző nyelvi és szaktanfolyamok elvégzésével folyamatosan növeli képzettségét, készül a teljes jogú tagság eddig ismert követelményeinek megfelelni. A csatlakozástól munkájuk javuló feltételeit is várják.

JEGYZETEK

1. Ez a követelmény többszöri módosítás után ma 250(!) óra.
2. A NATO-országok repülőszemélyzetei ezt az kiképzettségi szintet a saját fő típusukon 6 hónap alatt érik el.
3. Sajátos, a szovjet modell alapján kialakított 6-8 órát felölelő időszak, melyben egy repülőtéren 5-15 repülőeszköz egy, számára biztosított körzetben, repülőeszközönként 3-5 felszállással intenzív gyakorlórepülést folytat. Előnye a biztosító háttér koncentrált, rövid időtartamú igénybevétele, gazdaságos kihasználása. Hátránya a légtér-igénybevétel nehezebb koordinációja.

Cserjési Ferenc

Egy NATO-gyakorlat tapasztalatairól

Az 5. amerikai hadsereg 1998. április 11–május 12. között végrehajtotta a Mountain Eagle VI. elnevezésű katonai gyakorlatot, melyen az 1998 októberében Bosznia-Hercegovinába kiküldött amerikai kontingens *békefenntartó kiképzését folytatták*.

A gyakorlatra kijelölt állományt – mintegy 2 zászlóaljat – a németországi Vilseck gyakorlótéren készítettek fel, melynek fő célja az volt, hogy a váltandó kontingenst felkészült, az alkalmazási helyszín feladataival tisztában lévő állománnyal cseréljék le. Ehhez természetesen nem kevés anyagi eszköz állt rendelkezésre, és nem megvetendő a katonai felderítés által szolgáltatott információ sem.

Hogyan folyt le a számunkra is a példaértékű gyakorlat?

A parancsnoki (felkészítést szervező) állomány összeállított egy vázlatot az időszerű boszniai helyzetről és a megoldandó problémák soráról, melyekkel katonáik találkozhatnak és amelyek „fékként” folyamatosan nyomást gyakorolhatnak a feladat végrehajtására. Ezek akkor az alábbiak voltak:

- a különböző etnikumok érdekeinek, azok ütközési pontjainak ismerete;
- a polgári lakosság letelepedési-visszatelepülési szándékának, szabad mozgásának biztosítása és – mint egy lehetséges feszültségforrás – annak kezelése;
- az állampolgárok szent helyekre, kegyeletük lerovásának színhelyeire kísérése, a rendezvények lebonyolításának segítése a tevékenységi szektor területén;
- az ún. ZOS-ok (2–2 km széles, etnikumokat elválasztó semleges szeparációs vonalak) fenntartása, azon ellenőrző-áteresztő pontok (EÁP) működtetése, a daytoni egyezményben meghatározott mennyiségű és minőségű fegyverek tárolásának előírt ellenőrzése, esetleges szankciók bevezetése;
- a szabad, demokratikus választások biztosítása;
- a települések ellenőrzése és felderítése (a helyi tisztviselőkről minél több adat gyűjtése);
- háborús bűnösök, körözött személyek felkutatása;
- diplomáciai mentességet élvező személyek, gépjárművek kezelése;
- az elsősegélynyújtás eseteinek gyakorlása (katonáknak és polgári személyeknek);
- különböző krízishelyzetek kezelésének gyakorlása mind az alegység, mind a felsőbb vezetés (dd.törzs) szintjén (tömegoszlatás, konvojok menetének biztosítása stb.);
- bemutatkozó tárgyalások begyakorlása;

- kapcsolatfenntartó tárgyalások begyakorlása különböző szinteken: pl:
 - = a nemzeti hadseregek vezetőivel (dd.pk.),
 - = a területi fegyveres erők parancsnokaival (z. és dd. pk-ok.),
 - = a városi, helyi laktanyák vezetőivel és helyi tisztviselőkkel (szd. pk.-ok.),
 - = a fegyverraktárak parancsnokaival (sz.pk-ok.).

A rájuk váró kihívások összességében: a daytoni egyezmény betartatása Bosznia-Hercegovinában és az amerikai hadsereg elvárásoknak megfelelő képvisellete.

Ezen feladatok ismeretében első lépésben az állomány vizsgáztatására került sor a daytoni egyezmény ismeretéből, melyet bemutatkozó és kapcsolatfenntartó tárgyalások begyakorlása követett.

A gyakorlat menetében magyar tolmácsokat és egyben szerepjátékosokat alkalmaztak, akik politikai, illetve hivatali pozícióban lévő valós boszniai személyeket alakítottak. A tárgyalásokra felkészítésük során az alakítandó személyről a szerepjátékosok szinte minden fontos adatot megkaptak – természetesen az adott személy által képviselt értékekről is. A szerepjátékosok ez irányú felkészítéséért katonai felderítőtisztok voltak felelősek.

A vizsgázó amerikai katona pedig azt a feladatot (természetesen beosztásának és rendfokozatának megfelelő szintűt) kapta, hogy tárgyaljon az adott etnikumot képviselő pl. polgármesterrel, rendőrkapitánnyal, nemzeti hadsereg parancsnokával, politikussal, mely során meghatározott célt kellett elérjen, vagy segítséget kellett kérnie saját feladata végrehajtásához. Természetesen sosem az volt az értékelés alapja, hogy a kitűzött célt el tudta-e érni a leendő SFOR-tiszt, hanem arra szolgáltatott példát a sok tárgyalás, hogy *milyen irányban ne menjenek semmiképpen sem ezek a majdani tárgyalások.*

A vizsgáztatások során természetesen a vizsgázó amerikai tisztén kívül azonos beosztású, vizsgára váró társaik is jelen voltak, akik – személyesen látva az események menetét – azonnal okulhattak társaik hibáiból.

A valóban izzasztó, érdekek ütköztetésén alapuló gyakorlatok tanulságait Boszniát megjárt tisztok („OC”-k = döntnökök) értékelték és nyugodtan kijelenthetjük: a gyakorlat első hete hamar „megtörte” a vizsgázók önbizalmát és ráébresztette őket hiányosságaikra. Azt hiszem, ez a tény komoly inspirációt adott későbbi felkészülésükhöz...

Az alegység-, egységparancsnokok elméleti felkészítése után gyakorlati feladatok végrehajtása következett, amelyek az első hét felkészítési technikájára épültek. A majdani kihívásoknak megfelelő helyzetgyakorlatok (egyelőre összefüggés nélküli) végrehajtása következett szakaszkötelekekben.

Ezeket az MH-ban foglalkozási helyeknek neveznénk, és a nálunk is alkalmazott, körforgásszerűen levezetett komplex foglalkozások módszerével hajtották végre az alegységek gyakoroltatását. Így a szakaszparancsnokok idő- és helyszíntáblázatokkal kezükben „barangoltak” beosztottaikkal a kiképzőbázis területén Bradlie-harcjárműveikkel.

A gyakorlótér térképét boszniai térképpé varázsolták át, a négy, előre felépített falut helységnévtáblákkal látták el. A falvakat pedig civil ruhába beöltöztetett amerikai katonákkal telepítették be, akik élték a forgatókönyv által meghatározott boszniai életüket. Megjegyzendő, hogy az ilyen volumenű kiképzési bázisokon, mint a

grafenwöhri és a vilsecki, az ellenség imitálására egy zászlóaljnyi erőt tartanak fent (többnyire a számukra elavult harcjárművekkel – pl. M-113-as – felszerelve).

Ezek a katonák Opposite Forces felirattal egyenruhájukon szerződéses éveiket „ellenségként” élik meg. Az „ellenségek” felkészítéséért és a szerepekre való felkészítésért (annak anyagi kiszolgáltatásáért) a kiképzőbázis állományában létrehozott COB (Civilans on the battlefield) csoport felelős.

Visszatérve a gyakorlat menetére, a következő (három hét) felkészítés a századok összefüggő feladat-végrehajtását célozta meg, melyek irányításában a kiküldendő dandártörzsnek már a valóságot megközelítő feladata volt. Ennek technikája pedig nagyon egyszerű volt: A kiképzést vezető parancsnok (mint a valóságos nemzetközi erők főparancsnoka) közölte a kiképzésen részt vevő állománnyal az elvégzendő feladatokat és azok végrehajtását döntnöki csoportjával ellenőrizte.

Erre egy példát említek: Az egyik század sáttortáborának védelme az útra kihúzott szögesdrót hengerrel volt ellátva, természetesen fegyveres őrrrel. A gyakorlatot vezető döntnökök egy civil gépjárművel éjszaka áthajtottak ezen az akadályon, és a gépjárműben elhelyezett imitációs anyagot felrobbantották a személyi állomány sátrai közelében. Feltételezték, hogy a robbanás következtében 22 amerikai katona „vesztette életét” és további 24 „sebesült meg”. Ezt követően már csak tesztelni kellett a különböző vezetési szintek döntéseit és tevékenységét:

- az elsősegélynyújtás és kórházba szállítás hány percen belül valósul meg,
- a nyomozást ki és milyen polgári kapcsolatok felvételével kezdi meg,
- a vezetési szintek döntést hoznak-e a táborok őrzésének megszilárdítására, vagy ami a legrosszabb: megtorló akciókat szerveznek a polgári területen.

Mindennek végleges értékelése a döntnökökre várt a 3–4 órát igénybe vevő helyzetgyakorlat után.

A szellemileg és fizikailag teljesen kimerült katonák feladat-végrehajtását a megfigyelőknek szinte értékelni sem kellett volna, hiszen a vizsgázók utólagosan már belátták hibáikat, és pontosan tudták, hogy az események mely pontjától nem voltak már képesek kézben tartani annak irányítását.

Nyilvánvaló az a tény is, hogy bár a békefenntartás többnyire harc feladat, de itt az erőfitogtatásnak sosem szabad felszínre kerülnie az intézkedések folyamán, mert a „jótevő” könnyen válik elnyomó erőszakszervezetté. Ez és még ezer alapszabály, melyet egy katonának az „új kihívásoknak” megfelelően meg kell tanulnia, rendkívül jól vannak beépítve a kiképzésbe. Hiszen ne felejtjük el, hogy a harcra és ölésre kiképzett katonát át kell formálni az új követelmények katonájává, egy humanus, objektív látásmóddal rendelkező, szélsőséges álláspontoktól mentes, de parancsnokait tisztelő és a feladatokat végrehajtó emberré.

NATO-tagságunk valószínűleg egyre nagyobb alegységeinket fogja – hasonló konfliktus megoldására – igénybe venni. Így azt hiszem: kiképzésünk programjának egyre nagyobb részét fogja a békefenntartás fejezete kitölteni, felváltva a klasszikus összefegyvernemi harc hadseregek szintű fejezeteit.

Szabó Gyula

Gondolatok a közbiztonságról és a rendőrség helyzetéről

 Az utóbbi tíz évben a rendőrség mint intézmény rendkívül sokat fejlődött. Politikailag semlegessé vált. Törvények szabályozzák tevékenységét, működését, amely arra irányul, hogy az egyes emberek személyét, javait védje az illetéktelen támadásoktól. A szerző az alábbiakban közölt rövid írásában a közbiztonsággal összefüggésben a rendőrség helyzetével és az állomány felkészültségével, a jó szakember képzésével kapcsolatban vet fel néhány gondolatot.

A szolgálatát hozzáértően ellátó rendőr a közbiztonság egyik legfontosabb tényezője. Az állampolgárok biztonságérzete a testület számára elsőrendűen fontos. Különösen az napjainkban, amikor elérkeztünk a rendszerváltás második, stabilizációs szakaszába. Sok minden jó irányban mozdult el, rendeződnek a gazdasági viszonyok, szervezettebb az állami élet, csak sok még a hordalék, amelytől meg kell tisztítani életünket. A társadalmat és a testületet is felkészületlenül érte a bűncselekmények számának ilyen arányú növekedése és az elkövetési módszerek brutalitása.

A közbiztonságról

A testületnél felgyülemlett feszültségek részben megoldást nyertek, de vannak még bőven tennivalók, mivel a közel fél évszázad alatt berögződött szokások megváltoztatásához a szakmai színvonal emelésére, kreatív gondolkodásra, időre és megfelelő munkahelyi légkörre van szükség. A rendőrségi létszámhiányokra, az alacsony fizetésekre, a fluktuációra és azokra a visszaélésekre gondolok, amelyeket olykor a rendőrség egyes tagjai is elkövetnek, vagy azokra a központi „engedélyekre”, amelyek mögött nem egészen szabályos dolgok is megtörténhetnek. Ezek és más összetevők közvetve szerepet játszanak a kriminalitás növekedésében.

A másik megemlítendő összefüggés, amire utalok (mert ez is közrejátszott a létszámgondokban): a testület már sok alkalommal könnyelműen lehetővé tette azoknak a még aktív munkatársaknak az eltávozását, akik – kihasználva a jogszabály adta lehetőségeket – igen gazdag szakmai ismeretekkel, tapasztalatokkal és megfelelő szellemi műveltséggel rendelkezve vonultak saját elhatározásukból nyugállományba. Az utóbbi években sokan eltávoztak, akik a testületnél szerzett megfelelő iskolai végzettséggel és tapasztalatokkal rendelkezve választottak más pályát,

s valamilyen cégnél alkalmazottként, esetleg társtulajdonosként, cégvezetőként kamatoztatták tapasztalataikat. Ilyen pazarlást a jövőben nem engedhet meg magának a BM vezetése, a szakemberek tömeges távozása ugyanis a rendőrség munkáját több évre is visszavetheti.

Úgy gondolom, hogy jobban meg kell becsülni azokat, akik több évtizedet eltöltöttek a testületnél, és a hivatást önzetlenül, mindenek elé helyezve szerezték meg a szükséges szakmai ismereteket.

Nevükben is hangsúlyozom, hiszen a testület létszámának 5–6%-át kitevő, ötven éven felüliekről van szó: nem bizottságokat kell létrehozni, nem javaslatokat kell írni, nem elég akarni, hanem tenni, tenni kell! Nem tűzoltó munkára gondolok, mert az esetleg több kárt okoz, mint amennyit használ, hanem hosszú távú elgondolásra épített állományfejlesztést és -felkészítést igénylő munkára.

Jelenleg az állampolgárok biztonságérzete mélyponton van. Noha Budapesten az erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények száma csökkent, sajnos ezen belül a rablások száma, ami az állampolgárok személyét közvetlen is érinti, emelkedett. Ez annak ellenére is így van, hogy a rendőrök több mint 10%-kal több bűnözőt fogtak meg, mint az előző évben, és emelkedett a tettenérések száma is.

Vannak tehát eredmények. Aki nem ismeri az ezek eléréséhez szükséges verejtékes, éjszakát és nappalt egybeolvasztó tevékenységet, értékelni sem tudja igazán ezt a megfeszített munkát, amelyet a rendőrség a bűncselekmények felderítése érdekében kifejt.

A szervezetség kapcsán megállapítható, hogy a bűnözők egyre inkább nemzetközi összefogással tevékenykednek, így ellenük a harc csak nemzetközi összefogással lehet eredményes.

A rendőri munka ma már nagyon összetett tevékenység, amely nemcsak védelmi és támadó feladatokból áll, hanem nagyon is összefügg a biztonság komplex fogalmának olyan összetevőivel, mint a gazdasági, a köz-, a társadalmi, a politikai és a katonai biztonság.

Úgy gondolom, hogy a szakmabelieknek már a sorrend is nagyon sokat mond. A biztonság említett komponenseinek egyaránt van stabilizáló és destabilizáló hatásuk. A társadalom érdeke az utóbb említett hatásrendszer csökkentése, illetve a társadalom belső védetségének, az állampolgárok személyi és vagyonbiztonságának megteremtése.

A rendőrség ezeket a feladatokat csak a társadalmi csoportokkal szorosan együttműködve, azokra támaszkodva, adott esetben, mint már fentebb említettem, nemzetközi összefogással tudja teljesíteni.

Budapest példájával szeretném az együttműködés, a közös munka fontosságára felhívni a figyelmet. A főváros közbiztonságának alakításában aktívan és passzívan kétféle polgár vesz részt, itt vannak például az elkövetők, akik vámszedői a prostitúciónak, itt élnek, akik használják a prostitúciót.

Itt van az ellenkező oldal a rendőrség, amely próbálkozik a tudati megelőzéssel: hogy ne tedd! Ha már megtették, akkor megpróbálja felderíteni. Nem a BRFK 9500 rendőre csinálja Budapest közbiztonságát, legfeljebb csak megpróbálja követni vagy alakítani azt. Kétféle lakos élvezi a közbiztonságot, ha van és szenved a hiányát, ha nincs.

Felkészültebb rendőrt, jó szakembert biztosító oktatást!

A feltárt és bizonyított összefüggések vizsgálata azt mutatja, hogy a napjaink rendőri képzésében jelentkező problémák megoldásához, a színvonalas képzés megteremtése érdekében hosszabb távú stratégiát kell kidolgozni. Ennek feltétele a jelenben érvényesülő környezeti tényezők alapos vizsgálata, elemzése olyan stratégia meghatározása érdekében, amely az elérni kívánt célt, azaz a korunk követelményeinek megfelelő rendőrök színvonalas képzését biztosítja. E stratégia sikeréhez a képzésben jelentkező igények lehetséges kielégítésén túl folyamatosan elemezni kell a környezeti tényezőket is, mivel azok összetevői gyorsuló ütemben változnak. A rendőri oktatási rendszernek ma ehhez a forrongó és bizonytalan környezethez kell alkalmazkodnia, azzal együtt kell változnia. Nem kis kihívást jelent ez a vezetők és a beosztottak számára egyaránt.

A mai rendőrségnek olyan oktatási, képzési stratégiát kell kialakítania, amely hosszabb távra biztosítja a kor elvárásainak megfelelő, a rendőrök társadalom által is elfogadott képzését. Olyan rendőrök kelljenek, akik széles körű és magas színvonalú általános és szakmai ismeretekkel rendelkeznek és képesek azokat a gyakorlatban is alkalmazni.

Az állandóság és a változás közötti dinamikus egyensúly fenntartása a rendőri vezetés és az oktatási szakemberek számára igen nehéz és folyamatos feladatot jelent. A rendőri oktatásnak alkalmazkodnia kell a környezetben bekövetkezett változásokhoz. Ez a rendőri oktatás mindenkor, szükségszerű változásával és megújításával, az oktatott és az elsajátított anyag szolgálat közbeni realizálásával biztosítható.

A testület tagjai szakmai, műveltségi szintjének emelése elsőrendű feladat, mivel ez a bűnelkövetők elleni eredményes harc legfontosabb feltétele!

El kell jutnunk a szakma olyan fokára, hogy intézkedéseik kapcsán a rendőrségről azt mondhasák az állampolgárok: ez igen, ez profi! Ezen az úton megtettük a kezdeti lépéseket, vannak eredményeink, amelyek biztatóak. De amíg a rendőrség azt mondja a gyilkosról, hogy igazi profi volt, addig az állampolgárok biztonságérzete nem javul, mert érzékeli a bűnözés és a bűnüldözés közti, az utóbbi számára hátrányos különbséget.

Nem szabad ennek kapcsán elfeledkeznünk arról, hogy a rendőrség társadalmi presztízsét befolyásolhatja az egyes rendőrök műveltségi és iskolázottsági szintje. Az ezzel kapcsolatos előítéletek és vélemények ma benn élnek a köztudatban. Az elmúlt évtizedek lemaradását nem lehet közel egy évtized alatt sem pótolni. Sajnos, nekünk is végig kell járni azt az utat, amit a tőlünk nyugatabbra levő országok közel fél évszázad alatt megtettek. A lemaradás pótlásának egyik legjobb, legalkalmasabb formája a szervezett képzés, a tanulás. Az alkalmat felhasználva a főiskola elvégzésére biztatom azokat a rendőröket, akik élethivatásként „szolgálni és védeni” akarnak.

Az állomány és a lakosság körében végzett reprezentatív felmérések bizonyítják, hogy azok az állampolgárok kedvelik jobban a rendőrséget, akik kibontakozni látják a rendőrség lakosságvédelmi funkcióját. Azt is tapasztaljuk, hogy a kvalifikáltabb rendőrök liberálisabban, rugalmasabban intézkednek, mivel kommunikációs készségük jobb az átlagnál, és műveltségük szintje is magasabb.

Köztudott, hogy országunk életében a haladást és általa a nemzet felemelkedését a leghatékonyabban a szellemi tőke szolgálja. A felzárkózás elindításának kivételes lehetősége volna a magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából azon zászlósoknak, törzszászlósoknak, főtörzszászlósoknak tiszti rendfokozatba és beosztásba kinevezése, akik a szakmai minősítő vizsgán eredményes kitűnő, jeles, jó megfelelés után vállalják a szervezett, intézményes oktatást, a főiskola elvégzését.

Az alkalmat felhasználva a rendőrfőiskola elvégzésére biztatom az e hivatásra alkalmasságot érzőket.

A jelentkezés feltétele: a 25–30. életév, érettségi, zászlósi vagy tizenkét hónapos tiszthelyettes-iskolai végzettség; BM-vizsgálat szerinti pszichikai alkalmasság, minimum ötéves rendőri szolgálati idő (fenyítés hatálya alatt állás kizáró körülmény), képzésre és tízéves munkavállalásra vonatkozó *szerződés* az ország területén bárhol, amennyiben ezt a szolgálat érdeke megkívánja és lehetővé teszi.

A jelentkezéshez csatolni kell a parancsnoki véleményt az eddigi szolgálati tevékenységről. (Amennyiben a létszámviszonyok megengednék, a jelentkezést azoknak az érettségivel és a tizenkét hónapos tiszthelyettes-iskolát kitűnő, jeles eredménnyel végzett főtörzsőrmesterek számára is lehetővé kellene tenni, akik a fentiekben leírt feltételeknek egyébként megfelelnek.)

A jelentkezők a felkészülésben érdekeltté lennének téve azáltal, hogy a szakmai minősítő vizsgán kitűnő eredményt elérők már a következő tanévben megkezdhetnék tanulmányaikat, természetesen a főiskola kapacitásától és a szolgálati hely szakmai érdekétől függően. A jeles eredményt elérők a jövőben, míg a jó eredményt produkálók az ezt követő tanévben kezdenék meg tanulmányaikat.

Fontos, hogy a feltételeknek megfelelő állományt még érdekelttőbbé tegyük a felkészülésben, ezáltal a testület többi tagja is érezze: érdemes tanulni, hiszen a szakmai minősítővizsgán megfelelőket a megmérettetést követően előléptetik eggyel magasabb rendfokozatba. A főtörzszászlósi rendfokozattal rendelkezőket pedig eggyel magasabb fizetési kategóriába sorolják be. Akik ezeknek a feltételeknek meg tudnak felelni, megítélésem szerint többségük a Rendőrtiszti Főiskolát is el tudja végezni, és a szolgálatban bizonyítani tudják rátermettségüket: tudják azt, hogy mit vállalnak. Amennyiben a főiskolai követelményeknek néhányan nem tudnának eleget tenni, azok részére a szerződésben foglaltak az irányadók az oktatási költségek visszatérítésére.

Ha a főiskola kapacitáshiány miatt nem tudná az igényeket kielégíteni, gondolni lehet az oktatás megszervezésére régiókban, amely módszer esetleg még költségtakarékos is. Talán kissé újnak hat, de jelen esetben a távoktatás lehetőségeire is érdemes gondolni. Ezzel nem foglalkozom most itt bővebben, noha a testület számára ez a későbbiek során olyan oktatási rendszer kialakításához vezetne, amellyel elsősorban a szinten tartó képzések költségeit lehetne minimálisra csökkenteni.

Az országban működő *középiskolák rendvédelmi fakultációin tanulók részére* az évfordulóra való tekintettel biztosítani lehetne, hogy akik kitűnő, jeles, jó eredménnyel végeznek (amennyiben az egyéb feltételeknek megfelelnek), felvételi nélkül kerülhessenek a rendőr-szakközépiskolákra. Fontos társadalmi és szolgálati érdek főződik ahhoz, hogy a rendőri iskolákba a legalkalmasabbak kerüljenek, azok

akik a rendőri hivatás által támasztott szakmai, társadalmi elvárásoknak meg tudnak felelni. A későbbiek folyamán újra kellene értékelni a középiskolák rendvédelmi fakultációin tanulók testülethez kerülésének lehetőségeit.

Az állampolgárok biztonságérzetét csak olyan jól képzett állomány képes színvonalas munkával javítani, amelynél a hivatásszeretet egy egész életre szóló feladatvállalásra szolgál alapul. Ez elhivatottság befolyásolja az egész ember tevékenységét, magatartását, erőt ad a felmerülő akadályok, nehézségek leküzdéséhez. A hivatásszeretet olyan pozitív érzelem, amely nélkülözhetetlenül igényli a munka alapos és sokoldalú megismerését.

A tudományos fokozat megszerzésében és a kapcsolódó tudományos eredmények ismeretében a rendőrség lemaradása igen nagy. Ha csak a Határőrséget veszem alapul, ők jóval előttünk járnak.

A rendőrség szakmai színvonalának emeléséhez a rendőrképzés hosszabb távú kidolgozása elengedhetetlen. Rendszerszemléleti megközelítésben olyan nyílt rendszerként kell kezelni, amely meghatározó kapcsolatban és állandó kölcsönhatásban van környezetével. Modernizálása csak akkor valósulhat meg, ha támogatására megfelelő erőforrások is rendelkezésre állnak. Az eredmény elképzelhetetlen elegendő és időben történő anyagi ráfordítás nélkül. Szükség van továbbá tudományos felkészültséggel és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező oktatói karra, megfelelő anyagi-technikai háttérrel.

Az anyagi ráfordítás elengedhetetlen, hiszen a civil kapcsolat és a modernizálás erőteljesen pénzigényes, nélküle elképzelhetetlen tudományos felkészültségű és gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkező oktatói hálózat kialakítása.

A rendőrképzés jövőjének biztosításához célszerű lenne az anyagi eszközökkel is ellátott olyan Rendvédelmi Képzési és Tudományos Tanács megalakítása, amelynek feladata a vezetés számára kidolgozott tanácsadásra, az egyes fontosabb okmányok közös vitára alapozott vélemények, álláspontok megerősítésére stb. irányul(na). (A tanács tehát nem dönt és nem vezet...) A testület perspektivikus céljait tudományos igénnyel fogalmazná meg, amely nagyban hozzájárulna az európai színvonal eléréséhez.

Befejezésként hangsúlyozom, hogy az oktatás jövőjét illető elgondolás, stratégia kialakításánál nagy súlyt kell helyezni a humánerőforrással való gazdálkodásra. Az emberi tőke hatékonysága ugyanis csak gazdálkodás révén bontakozhat ki, és ebben az oktatásnak rendkívül nagy, semmivel nem helyettesíthető lehetőségei és feladatai vannak.

TÁJÉKOZTATÓ

a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály
gondozásában júniusban megjelent
kiadványokról

TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY

a HM 1998. évi kutatási eredményeit
összegző tanulmányokból

Tíz tanulmányban a szerzők a biztonság- és a védelempolitikai alapelvek tükrében, arra építve fejtik ki nézeteiket a stratégiák (biztonsági, katonai, humán) kérdéseiről és a doktrínakutatásról. A honvédelmet komplex rendszerként kezelve, annak összetevőit, kapcsolatait és főbb szabályozandó kérdéseit elemzik. A honvédelem központi igazgatását jobbító, az integrációt, a hatékonyabb vezetést segítő gondolatokat, elképzeléseket vetnek fel.

A tanulmánygyűjteményben olvashatunk továbbá az MH egészségügyi ellátó rendszeréről; a honvédelmi ágazat katasztrófaelhárítással kapcsolatos feladatairól (nukleárisbaleset-elhárítás, árvízvédelem); az új védelmi tervezési rendszerről; a NATO-válságkezelési gyakorlatok rendszeréről; a hadiipari termelés és a közbeszerzés kérdéseiről.

ÚTMUTATÓ

a doktori (PhD) képzésre jelentkezéshez, beiskolázáshoz

A kiadvány a doktori képzésre jelentkezés feltételeiről, a jelentkezők kötelezettségéről, a benyújtandó okmányokról; a kérelmek elbírálásáról, felterjesztéséről; a szervezett nappali, nem nappali tagozatos és egyéni felkészülésben részt vevő hallgatókra vonatkozó egyéb rendelkezésekről tájékoztat.

Az útmutatónak egy fejezete a különböző egyetemekre, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE), a Budapesti Műszaki Egyetem (BME), a Gödöllői Agrártudományi Egyetem (GATE), a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (BKE) és az Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsész tudományi Kar (ELTE-BTK) doktori képzésre való jelentkezés tartalmi és formai kérdéseit mutatja be. (Felkészülési formák, jelentkezés feltételei, pályázat benyújtása, felvételi döntés.)

A Tanulmánygyűjteményt és az Útmutatót külön elosztó szerint megkapják: a HM és a HVK szervei, valamint a honvédség háttérintézményi és a szakkönyvtárai.

Török Lajos

A hadtudomány művelésének helyzete és eredményei 1998-ban

Az elmúlt év végén is elkészült az a szokásos összefoglaló, amelyben az illetékes vezető szervek elemzik a tudományos munka helyzetét és eredményeit, s körvonalazzák a következő, ez esetben az 1999. esztendő feladatait. Az alábbiakban ebből az összefoglalóból közliünk szemelvényeket.

A hazai hadtudomány művelését az elmúlt évben az egyre dinamikusabb növekedés, újabb és újabb biztonsági és katonai integrációs, országvédelmi és haderő-fejlesztési kihívások jellemezték. Mindezek teljesítése a hadtudomány műhelyeitől, kutatóitól, valamint a tudományszervezőktől megkövetelték, hogy a nemzet és az állam számára feltárják, megfogalmazzák az ország védelmével, a haderő fejlesztésével, a katonai stratégiával és a katonai integrációval kapcsolatos alternatívákat, és javaslatokat dolgozzanak ki a haderő felkészítésére, alkalmazásának és felhasználásának lehetséges módjaira; biztosítsák a hadtudomány folyamatos fejlődését, a műveléséhez szükséges személyi, technikai, anyagi feltételeket.

A hadtudományi kutatások témakörét az elmúlt évben gazdagították a NATO-ba lépésünk előkészítésével, majd a meghívást követően a szövetség keretében a nemzeti érdekek és értékek érvényesítése lehetőségeinek vizsgálatával, a kötelezettségek teljesítésével, valamint a jubileumi évfordulók kapcsán a hadtörténelmi események tanulságaival kapcsolatos elemzések és kutatások.

A Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar napirenden lévő integrációjának tudományos megalapozását jól szolgálta az a kutatási zárójelentés és az annak megvitatására szervezett tudományos fórum, amelyet a HM és MTA közötti együttműködési megállapodás keretében az MTA Politikai Tudományok Intézete készített elő, illetve a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztállyal együttműködésben szervezett az elmúlt évben. A témával kapcsolatos kutatások eredményeit kiadványban tettük közzé.

Említést érdemel az 1998-ban megkezdett kiemelt kutatási projekt, amely a magyar hadköteles fiatalok katonai szolgálatra alkalmasságát komplex módon vizsgálja. A téma kutatását a Központi Statisztikai Hivatal az ELTE Embertani tanszékével végzi az érintett intézményeink közreműködésével.

Az ország biztonságának és védelmének megfelelő katonai stratégia kialakítása érdekében folytatott, többéves kutatómunka alapvetően befejeződött, eredményei beépültek az új dokumentumokba. A haderő újszerű alkalmazásának kutatását, a haderőnemi doktrínák kimunkálását a

vezérkarok kiemelt tudományos feladatként végezték.

Az elmúlt évben a *HM kutatási terében négy komplex témakör keretében – biztonság- és védelempolitika; országvédelem és NATO-csatlakozás; védelemgazdaság és katonai logisztika; humánszféra – összesen mintegy 40 téma kutatását irányoztuk elő*, amelyekből 26 téma kutatása befejeződött. Három témában fősztályszintű pályázatot írtunk ki.

Többségében a *biztonság és a védelem kiemelt témaköreihez kapcsolódtak* az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) keretében végzett hadtudományi kutatások is. Az előző évek hagyományát követve 1998-ban a védelmi szférához tartozó kutatók (csoportok) közül tíz témája kapott támogatást.

A tudományos rendezvények sorából a NATO-bővítéssel kapcsolatos, a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet által szervezett, valamint *Nők a hadseregben (HM TKKF), Fényesebb a láncnál a kard, A Magyar Honvédség 150 éve (HM HIM), A tudomány napja* – a doktoranduszképzés eredményei a ZMNE-n (ZMNE – HM OTF), valamint *A kelet-közép-európai országok felsőszintű katonai oktatási rendszerének és tanmenetének átstrukturálása a katonai környezet változása tükrében (HM OTF – ZMNE)* című konferenciák emelhetők ki. Ez utóbbi anyagát két nyelven most készítjük elő kiadáshoz.

A fősztály gondozásában megjelent a már említett, a *HM és a HVK integrációját* tárgyaló konferencia anyaga mellett két tanulmánygyűjtemény az 1997-es pályázatokból és *A légierő fejlesztése* c. tudományos munkákból (egy válogatás), a *Kiegyezés és dualizmus* című konferencia anyaga, a Kiss Károly *Hadtudományi Klub 15 éve*, a *Honi hadiipar és külkapcsolatai századunkban* című konferencia anyagai. A *Katonaiskolák a hűség városában* című korábbi kiadványunkat a nagy érdeklődésre tekintettel újra kellett

nyomtatni. Egy újabb kiadvány – az 1997. évi tanulmányokból – most készült el.

A tudományos tevékenységek tartalmi törekvéseiben és eredményességében új minőség várható a katonai felsőoktatás teljes integrációjától. Ennek pozitív hatása lehet az alkalmazott kutatások eredményeinek rövid időn belüli beépülésére a tananyagstruktúrákba, jelentős mértékben korszerűsítve azokat. Az intenzívebb és eredményesebb kutatást elősegítik az egyetem szervezetébe integrált intézetek, tanszéki szinten megjelenő kutatói státuszok, valamint az egyre korszerűbb informatikai rendszerrel működő egyetemi könyvtár szolgáltatásai.

A *tudományos műhelyek*, az azokban dolgozó kollektívák és egyéni kutatók alapvetően felkészültek az új tudományos kihívások teljesítésére. Oktatási és tudományos intézményeinkben megfelelő arányban vannak tudományos minősítéssel rendelkező kutatók. A kutatók jelentős része a ZMNE-n koncentrálik; a képzési és szervezeti struktúra továbbfejlesztésével a tudományos munkában arányuk, súlyuk és szerepük folyamatosan növekedni fog. A hadtudományi kutatók utánpótlását a doktoranduszképzés keretében a nemzetvédelmi egyetem magas szinten biztosítja. A hadtudományi fokozattal rendelkezők viszonylagos belterjességét a polgári egyetemeken felkészülő doktoranduszaink, valamint a ZMNE-n felkészülő civil kutatók szélesíthetik.

A hadtudományi kutatók élenjáróinak elismertségét reprezentálja, hogy az egyetemi oktatók közül 15 fő *Széchenyi professzori ösztöndíjat* és 4 fiatal oktató *kutatói ösztöndíjat* nyert el.

A védelmi szféra területén a tudományos tevékenységek szervezését, irányítását – a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szintjén – a HM-irányelvekben foglaltak szerint a

HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, illetve a HVK Tudományszervező Osztálya megfelelő hatékonysággal valósította meg. Tevékenységüket segítették az oktatási és tudományos intézmények, a HM és HVK szervek szervezetszerű és megbízásos státuszban működő tudományszervezői, tudományos bizottságok, tanácsok, nem utolsósorban a Magyar Hadtudományi Társaság, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága.

HM és MH szinten a tudományos munka 1999. évi feladatait részletes munkatervekben rögzítjük. Ezek a tervek a felmerülő kutatási igények, illetve a rendelkezésre álló kutatói kapacitások és finanszírozási lehetőségek alapján kerültek összeállításra.

A kutatási tevékenység bővítését állami, alapítványi pályázati lehetőségek is biztosítják. A hadtudományi kutatók részére a témaválasztást a HM, a HVK és a Magyar Hadtudományi Társaság rendszeresen kiírt pályázataival segítettük elő.

A korábbi évek gyakorlatát követve a tudományos eredmények hasznosítása, a kutatók és az olvasók tájékoztatása céljából, az 1998. évi tanulmányokból válogatva ez évben is újabb tanulmánygyűjtemény kiadását tervezzük.

A tudományos tevékenységek tervezése, szervezése és irányítása különleges ismereteket igénylő szakmává vált. Ezért tudományszervezőink felkészítést évente egy-két alkalommal szerve-

zett értekezletekkel, illetve évente egy háromnapos továbbképzéssel biztosítjuk. A kutatás hatékonyságát illetően egyre jobban előtérbe kerülnek a tudományszervezéssel kapcsolatos újabb igények és követelmények, amelyek teljesítését a munka jobb megszervezése, a módszerek és a tapasztalatok átadása mellett, a szerkezeti korszerűsítés (belső integráció), a külső kapcsolatok (NATO-tagországok) kiépítésével, tartalmas és korszerű működtetésével kívánjuk elérni. Ebben látjuk a tudományszervezés legfontosabb jövőbeni feladatát.

Összességében úgy ítéljük meg, hogy a hadtudományi kutatások 1998. évi eredményei, a közreadott új feldolgozások (tanulmányok, dolgozatok) tovább gazdagították a magyar katonai gondolkodást, elősegítették az ország biztonságával és honvédelmével, a Magyar Honvédség fokozatos átalakításával, feladatainak eredményes teljesítésével, mindezek alapján NATO-csatlakozásunk feltételeinek megteremtésével kapcsolatos kérdések tisztázását.

A szövetség keretébe beilleszkedő honvédelmi rendszerünk további modernizálása, a Magyar Honvédség kormányprogram szerinti fejlesztésének és technikai korszerűsítésének beindítása, valamint a NATO-tagságból fakadó feladatok teljesítésére történő felkészülés tudományos megalapozása, alternatívák, javaslatok kidolgozásai képezik a tudományos munka ez évi legfontosabb feladatait.

Csabai György

A jövő hadviselésének néhány kérdése

A hidegháború elmúltával minden, amiről azt hittük, hogy jól ismerjük – a világközösséget illetően – a visszájára fordult: ami előrelátható volt, az megjósolhatatlanná vált, s korábban stabilnak vélt kormányok és régiók omlottak össze, sőt csaptak át ellenségeskedésbe. Az események ilyen irányú fejlődése arra biztat, hogy újra és újra feltegyük az olyan alapvető kérdéseket: milyen lesz a világ öt, tíz esztendő múlva és ezzel összefüggésben mi lehet a jövőben a katonai erő alkalmazásának célja, milyen lehet a jövő hadviselése. A világpolitika természetének tüzetes és sok szempontú vizsgálata főként azoknak a tényezőknek az elemzése, amelyeknek konfliktuskirobbantó hatásuk van, azt sugallják: minden olyan kísérlet, amely arra irányul, hogy előre lássuk vagy netán megmagyarázzuk, modellezzük, előre jelezzük a szövetségek és nemzetállamok lehetséges magatartását vagy a hadviselés jövőbeni alakulását, kudarcra van ítélve. A kaotikus rendszereken belül is létezik azonban a rendszernek egy adott formája. A valóságban ez a rend az ún. „vonzerők” formájában, egy sor olyan erő révén nyilvánul meg, amelyek körül a kaotikus hatások csoportosulnak. A világpolitika kaotikus elemei közelebb állnak az előrejelezhetetlen eseményekhez, mintsem a megjósolhatókhoz. A fegyveres erők szerepének módosulása is terméke a globális világpolitika új típusú, azaz kaotikus természetének.

A fegyveres harc (küzdelem) folyamatában olyan mozzanatok, elemek uralkodnak, mint a visszacsatolás vagy az állandó függőség a kiinduló feltételektől és a véletlen, vagyis a szerencse. Emiatt a technológia és a hadviselés közötti kapcsolódási pontok kihámozása nehéz, mert a technológia természete, jellege és annak a háborúhoz való viszonya egymásra hat, kapcsolódik és egymással felcserélhető. Vagyis a technológia és a háború egymásra hatása mindig is legalább annyira önkényes és a véletlenszerű, mint amennyire az elkerülhetetlennek és a szükségesnek a terméke.

Ekképpen úgy tűnik, hogy a nemzetközi (benne a regionális) politika jövőbeni alakulásának, fejleményének és a jövő hadviselés részkérdéseinek előrejelzésében a fenti okoknál fogva inkább a

kaotikus, mintsem a lineáris formák kerülnek előtérbe. Valószínű, hogy a katonai tervezőink az elkövetkező egy-két évtizedben a konfliktusok széles skálájával és változó intenzitásával fognak szembesülni, vagyis a világ- és regionális politikában, a nemzeti magatartásokban végbemenő kisebb változásoknak is drámai hatásai lehetnek. A hagyományos hadviselési módok átadják helyüket a csúcstechnológiára épülő harc (hadművelet) radikálisan új formáinak és az irreguláris hadviselés egyre nehezebben átlátható formáinak. Amikor ezekre a választ keressük, a kaoszmodell olyan óvatosságra int bennünket, amely megmutatja, hogy milyen mértékben lehetünk képesek befolyásolni a politikai, avagy a katonai eseményeket. Ennélfogva ez nyújtja a megfelelő keretet arra,

hogy a Magyar Köztársaság nem tehet semmiféle és meghatározó érvényű utalást azokra a lehetséges konkrét ellenségekre vagy konfliktusokra, amelyekkel szembesülhet az elkövetkező egy-két évtizedben. Nem szabad elvetni azt a nézetet, hogy – kulturális tényezők, vagy egy globális gazdasági korszak beköszönése miatt – nagy (nagyobb) háború többé nem lehetséges, de vissza kell utasítani azt a nézetet is, amelyik azt sugallja, hogy a nagy háborúk elkerülhetetlenek.

Vagyis a biztonság- és védelempolitikának, az azon dolgozó civileknek és katonáknak találniuk kell egy olyan széles keretet, amelynek felhasználásával képesek lesznek útmutatást adni a katonai tervezőknek az erőstruktúra kialakítása, a szervezés és a beszerzés terén meghozandó döntésekhez.

A lehetséges változásokat előre meglátni meglehetősen nehéz. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a kutatóknak az a kötelességük, hogy feltárják a jövő bizonytalan világának problémáit, vagy legalább keressék, körvonalazzák azok megoldásának lehetőségeit.

A helyzet várható alakulását meghatározó és befolyásoló tényezők – az előrejelzés összegezett eredményei alapján – a következők lehetnek.

a) *A nemzetközi rendszer továbbra is a geopolitikai meghatározásokon fog alapulni.*

A geopolitikát befolyásoló tényező az a fizikai realitás, amely szerint egy adott időszakban hol fognak folyni a háborúk, mi a céljuk ezeknek a háborúknak, vagy a nemzeti határok hol húzódnak, továbbá hol és milyenek a természeti erőforrások, a népesség, az élet- és létkörülmények, a művelésre alkalmas földek, a vizet adó folyók stb. Ezek az alapvető tényezők várhatóan nem fognak jelentősen megváltozni a jövőben.

b) *Az egyes államok közötti és a belső konfliktusok valószínűségének további lehe-*

tőségei igazolják a katonai erő létjogosultságát. Az országok többsége a szárazföldi erőt, a légierőt és a haditengerészetet az államok közötti háború lehetősége miatt szervezi, jóllehet lesz néhány olyan ország, amely katonai erejét a belső biztonság és rend biztosítása miatt tartja fenn. Annak hangsúlyozásával, hogy az államok a katonai erőiket a jövőben az államok közötti relációkban alkalmazzák majd, nem jelenti óhatatlanul azt is, hogy a katonai erőket nem fogják bevetni egy megváltozott típusú és olyan alacsonyabb szintű feladatokra, mint a felkelések és lázadások leverése, a különböző típusú békeműveletek és a hazai progresszív erőknek nyújtott különböző támogatások.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a nagyhatalmak – például az Egyesült Államok – katonai erőinek felhasználásával kapcsolatos erőtervezés kulcsfontosságú elemét továbbra is az a feltevés képezi, hogy a jövőben is az államok közötti, nevezetesen a nagyobb hatalommal bíró államok közötti hadviselés lesz a meghatározó realitás. Így hazánk, mint az euroatlanti közösség új tagja, az USA-val való szövetségi partnerség alapján, annak oldalán vehet részt ezekben a konfliktusokban.

c) *A hadművészet fejlődésében érvényesülnek majd azok a változások, amelyek a technológiai és társadalmi mozgásokkal kapcsolatosak.*

Ezek a változások egyébként is arra kényszerítenék az államokat, hogy folyamatosan törekedjenek a hadviseléssel összefüggő eljárások tökéletesítésére. A hadviselés természetének állandó változása nem más, mint történelmi tapasztalat. A katonai stratégia (vagyis a hadászat) alapjai ugyanis általában véve sokkal lassabban változnak, mint például a harcászat, amely szinte majdnem azonnal visszatükrözi a technológiában végbement változásokat és módosulásokat.

Hozzátehető, hogy a változások felismerése előnyökkel járhat, ellenkező esetben káros következményekkel is számolni lehet.

A hadművészet a katonai elméleteken és a háborús tapasztalatokon alapul. A hadművészet – bár a katonai elméleti iskolák és filozófiák meglehetősen realista alapokon nyugszanak – mégiscsak *elindult a többdimenziós hadműveletek irányába*. Az idő mint fontos tényező is új dimenziót kap, az elhúzódó műveletek nagyobb veszteséggel járnának, hiszen a technológiák a felek (szövetségek) részére lehetővé teszik az átfogó támadást. A precíziós harceszközök hatást gyakorolnak a támadás–védelem viszonylatra és bizonyára nehezítik a mozgások, manőverek végrehajtását és a védő felet segítik. A siker egyik alapfeltétele a technológiai fölény lesz. Noha a volt Szovjetunió és az USA szembenállása úgy végződött, hogy tömegpusztító eszközök alkalmazására nem került sor, a nagyhatalmak nukleáris eszközeivel és ballisztikus rakétaival számolniuk kell a lehetséges feleknek, különösen a hatótávolság és a hatóerő vonatkozásában.

d) A jövő évszázadban az információ és a precíziós vezérlésű fegyverek képezik a kulcsfontosságú erőket.

A korszerű technológiák biztosítják a parancsnokok számára, hogy ellenőrzésük és befolyásuk alatt tartsák a formálódó harcmezőt. A harc irányításának és vezetésének központosított, avagy decentralizált módja a mindenkorai technológia fejlettségétől függ és az valószínűleg a centralizált vezetést is lehetővé fogja tenni. Ebben a kérdéskörben az új katonai célokra felhasználása fontos lesz a harcmezőn folyó tevékenységek szempontjából. Az adatok megszerzését – ha a jelenlegi trendek folytatódnak – segítik a nehezen felderíthető, pilóta nélküli (robot) repülőgépek.

A hagyományos szervezésű föld-

föld típusú tüzérség továbbra is költség-hatékonyabb lesz egy bizonyos hatótávolságig. Nem zárhatjuk ki azt az esetet sem, amikor egyes országok (szövetségek) fegyvereket juttatnak a világűrbe, ahonnan támadni fogják a földi célokat. Ma úgy tűnik, hogy az atmoszférában keringő műholdak költség-hatékonyabban lesznek, mint a hadszíntér-parancsnokoknak esetenként kiutalt műholdak.

Nálunk megkezdődnek a fegyverzetbeszerzési ciklusok, ugyanakkor azok Nyugaton felgyorsulnak. A fegyverzetfejlesztések, az alaputatások a magánszférákban fognak inkább megtörténni, míg az államok alkalmazkodnak majd a hadviselés új feltételeihez, törekedve más ország technológiájának megismerésére, a „láthatatlan” verseny megnyerésére.

A hadviselésben a tűz- és a manőverező erő aránya, a sebesség, a tűzvezetés, a rácshálózatú összeköttetés fontos szerephez jut a harcmezőn, beleértve a zavaróműveleteket is. A mozgékony-ságot főként a hadászati légi szállítást biztosító eszközök újabb típusainak megjelenése és a régiek tökéletesítése biztosítja, ugyanakkor a logisztikai jellegű szállítások zöme továbbra is a föld és víz felszínéhez kötődik. Az új harci technikai eszközök módosított hajtó- és üzemanyagai kissé nagyobb erő kifejtést biztosítanak, amellyel a harcmező logisztikai támogatásának főképp a szállítások vonatkozásában szükséges számolnia, mivel új energiaforrások megjelenése várható. Ezért az energia és a hajtóműrendszerek kapcsolata felülvizsgálatra szorul, az alacsony fogyasztásuk kerülnek előtérbe.

A mai lőszer és lövedék nagy terjedelműek, így tárolásuk és szállításuk sok gondot okoz. Szakemberek megítélése alapján csupán csekély javulásra lesz lehetőség addig, amíg a hagyományos löpor alkalmazásában nem lesz

változás. Ugyanakkor a rakéták indításának, a pályán történő működésének stb. formái, az irányított energiával működtetett fegyverek alternatív formáinak eshetősége újabb vizsgálatokat igényel.

A jövőben az alábbiak érdemelnek megfontolást, vagy további vizsgálatokat:

- a mai fegyverrendszerek nemzedékeit olyan hadszínterekre tervezték, amelyekben a logisztikai rendszerek a támogatást csupán nagyméretű kiszerezésben (csomagolásban) tudják biztosítani, vagyis csak hagyományos módon. Hosszabb távon a logisztikai önellátás (a kisebb kiszerezésű anyagok révén) az erők megnövelt képességéhez vezethet;
- úgy tűnik, hogy a jövőben a légtér telítettebb lesz, és személyzet nélküli eszközök végzik a felderítést, szolgáltatják a tűzerőt, a logisztikát, az összehangolt támadást, sőt azok egyre inkább domináns eszközeivé válnak a harcászati és a hadműveleti manőverezés-

nek. Mindezekkel együtt az információs technológiának a jövő hadviselésre gyakorolt hatása már napjainkban is fontos, prioritásként kezelendő kérdés;

- a precíziós fegyverek a célmeghatározási módokkal közösen lehetővé teszik a harcászati és a hadműveleti előnyökhöz juttatást. Ezeknek a fegyvereknek a nagymértékű pontossága a harceljárások módosítását, végső soron az alkalmazási doktrínák hozzáigazítását igénylik;
- a jövő az egyesített haderőnemi doktrínák irányába mutat akkor is, ha a katonai erők béke- és harcspektrumait együtt vagy külön kezeljük, illetve értékeljük.

A feltevések és a felsorolt rész-, illetve végkövetkeztetések a nemzetközi standard dimenziójában találhatók, ezért az egyes konkrét országoknak és nemzeti hadseregeknek, pontosabban szólva honvédségünk tervezőinek is ajánlatos a fentieket számításba venni tervezési-szervezési munkálataik folyamán.

Bimbó József

Gondolatok „A haderőreform jövője...” című cikkhez

Nagy figyelemmel olvastam dr. Gyarmati István helyettes államtitkár úr *A haderőreform jövője, a honvédség közép- és hosszú távú perspektívája* című cikkét a Hadtudomány 1998. évi 4. számában. Olyan téma ez, ami – szerintem – minden aktív és nyugállományú tisztet érdekel, mert hozzá tartozik a cikkben is említett hivatástudathoz.

Az utóbbi években számos műhelymunka, a kormányzat számára kidolgozott előterjesztések több változatban, sok cikk, tanulmány foglalkozik ezen alapvető kérdéssel. Közülük talán a fent hivatkozott cikkben foglaltak állnak az én véleményemhez is legközelebb.

Egyetértek a szerzővel abban, hogy a magyar haderő *„Méreteiben a mainál kisebb haderő lesz, amely... teljes mértékben önkéntesekre épül és nagy önállóságú, nagy tűzerejű és nagy mozgékonyágú alakulatokból áll, amelyeket automatizált rendszereken keresztül vezetnek.”*

A *„teljes mértékben önkéntesekre épül”* – szerintem csak háborús küszöb alatti időszakra vonatkozhat, mert így van ez az amerikai, az angol és más haderőknél is. Háború idején egyetlen, még az amerikai haderő sem épülhet teljes mértékben önkéntesekre.

A magam részéről egyetértek azzal is, ahogyan a szerző a leendő Magyar Honvédség célszerű létszámát, fegyver-

zetét, szervezeti struktúráját mértéktartóan felvázolta (ellentétben azzal, amikor némely szerzők nagyozva „gyorsreagálású hadtestről”, „csapásmérő légi-erő szükségességéről” elmélkedtek, ami csak a nagyhatalmak haderőire lehet jellemző).

Néhány kérdéshez azonban le kell írnom a saját gondolataimat is.

A társadalmi presztízsről

„...az ország sok száz éves történetében a katonai erő szerepét a társadalom mindig megértette és támogatta: a hadsereg népszerű volt, a társadalom ... mindig készen állt az ehhez szükséges támogatás biztosítására” – írja a szerző.

Ez – így, sommázva – nem fedi a valóságot. Nekem mások a történelmi ismereteim és az 1940-es 50-es évekre vonatkozóan a személyes tapasztalataim is. Abból kell kiindulni, hogy a társadalomba a királytól a póríg mindenki beletartozik, nem csak a mindenkori politikai és gazdasági hatalmi elit, akikre (és csak rájuk) a szerző fenti állítása természetesen igaz.

Voltak egyes időszakok, pl. a török hódoltság vagy az 1848–49-es szabadságharc (ezzel a lista talán ki is merült), amikor a társadalom nagyobbik része „megértette... a hadsereg népszerű volt...”

stb.”, de még ezen belül is pl. a mohácsi tragédia – egyebek mellett – azért következett be, mert nem sikerült a törökkel szemben szükséges és elégséges haderőt összegyűjteni (vagyis a társadalom nem állt készen).

Ismeretes az is, hogy a Monarchia idején a messze idegenbe elvitt és német vezényszó alá kényszerített magyar katonákat a nép úgy siratta, mintha gályarabságra vitték volna őket, vagy hogy a propaganda által szinte eufóriáig felfokozott első világháborús felbuzdulás 1914 őszére már semmivé vált. Arról már nem is beszélve, hogy a Don menti tragédiát az ahhoz vezető és az azt követő történésekkel együtt a magyar társadalom nagy többsége – kivéve persze az uralkodó köröket – olyan traumaként élte meg, amit a mai napig nem tud sem megérteni, sem elfogadni (ismét kivéve persze a mai politikai, gazdasági és a katolikus egyházi uralkodó köröket). Vagy pl. az 1950-es évek első felében a magyar nép nem tudta és nem is akarta megérteni (még kevésbé elfogadni), hogy miért kellett nekünk több százezer fős hadsereget iszonyú ráfordításokkal fenntartani és a fiatal embereknek 3 évig katonáskodni.

Gondolom, nem kellene további példák: szerintem tehát a társadalom nem mindig volt a hadsereg mellett – viszont igaz az, hogy a társadalom uralkodó hatalmi körei mindig a hadsereg mellett voltak, így érvényesítették érdekeiket!

A szerző szerint az általa bevezettként felvázolt sok száz éves idillikus állapotallapottal szemben *„Az elmúlt évtizedekben minden megváltozott”* és úgy látja, hogy *„Ennek oka alapvetően abban keresendő, hogy a rendszerváltás előtt a társadalom – joggal – nem tekintette sajátjának a hadsereget, az nem nemzeti intézmény, hanem idegen ideológia és egy idegen hatalom szolgálatában álló szervezet volt, s a társadalom ennek megfelelően reagált.”*

Ez így nem más, mint üres politikai propagandaszólalom. Tudom, a rendszerváltás utáni helyzetben a propaganda részéről ezt így szokás beállítani. De a hadtudomány alapján állva (vagyis politikai elfogultságtól mentesen) ezt tovább kell gondolni. Az *elmúlt évtizedekben* kitétel alatt a szerző nyilvánvalóan az 50-es évek elejétől a 80-as évek végéig tartó időszakot érti, és nem kevesebbet állít, mint hogy a társadalom ilyenén való szembenállása csak erre az időszakra vonatkozik; sem előtte, sem utána nem. Ez a beállítás és főleg az indokolás teljes mértékben propagandisztikus.

„A tisztek és tiszthelyettesek megbecsült tagjai voltak a társadalomnak, a katonák büszkéek voltak hivatásukra és ennek megfelelően viselkedtek is a társadalomban...” – írja a szerző. Ez majdnem igaz is, azzal a kis eltéréssel, hogy nem a társadalomnak, hanem a kormányoknak, a politikai és a gazdasági hatalmi köröknek voltak kiemelt, jól megfizetett támaszai. Sőt, a felső tisztikar és főleg a tábornokok társadalmi helyzetét nem is annyira a katonai rangjuk és fizetésük, hanem az határozta meg, hogy a társadalom eleve kiemelt helyzetű köreihez tartoztak: grófok, bárók, nagybirtokosok vagy sokgenerációs tiszti családok fiai (tehát a társadalom döntő többsége számára elérhetetlen társadalmi helyzetűek) voltak. És tényleg ennek megfelelően viselkedtek a társadalomban: külön kasztot alkottak, kaszinóztak, dárídóztak... *„Fizet, mint a katonatiszt”* – járta a mondás a szegény nép körében. A tisztikarnak még a legalsó rétege is tanárok, kereskedőcsaládok, hivatalnokok közül került ki.

A tiszthelyettesi iskolára bekerült fiatalok számára a katonáskodás egyet jelentett a kilátástalan munkás- és cseleedsorból való felemelkedéssel, amennyiben a pálya legalábbis tisztességes megélhetést biztosított számukra. Társadalmi „presztízsük” abban állt, hogy

urak lettek a legszegényebb tömegekhez viszonyítva (ahonnan származtak) és a bevonuló újoncok semmitől sem rettegtek jobban, mint a „jutasi őrmestertől”.

„A katonák társadalmi presztízse soha nem látott alacsony szintre csökkent” – és ez így igaz, de csak a legutolsó évtizedben és nem valamiféle hivatástudat hiányában, hanem „a politikai figyelem és támogatás hiányában” – vagyis a szerző kimondja végre: *a mai politika nem figyel a hadseregre és nem támogatja azt a hadsereget, amely pedig őt hivatott szolgálni.* (Erre még visszatérek.) Tény, hogy a legutóbbi időben a hadsereg „állománya alulfizetett, a hivatásos és szerződéses állomány jelentős része napi megélhetési problémákkal küzd, az élet- és elhelyezési körülmények siralmasak...”

Kérdezheti tehát bárki: mitől lenne jobb a társadalmi presztízszük egy olyan környezetben, ahol mindenható a pénz? Hangsúlyozni kell, hogy mindez csak a legutóbbi évtizedre igaz, az előző évtizedekben a tisztek és tiszthelyettesek nem képviseltek ugyan elitet (mint a háború előtt), de legalább szolgálati lakást kaptak és fizetésükből családjukkal együtt tisztességesen megélhettek; voltak ugyan gondjaik, de korántsem napi megélhetési gondjaik és nem szegýelltek az utcán egyenruhában járni.

A szerző azt írja, hogy a hadsereg alacsony társadalmi elismertsége „...lehetetlenné teszi a hadsereg érdekében történő, jó értelemben vett lobbizást, ami ismét csak az erőforrások szűkülését, a politikai figyelem gyengülését okozza.” Hogy is van ez? Ez úgy hangzik, mintha a hadsereg jelenlegi bajaiért a társadalom lenne felelős. Vagy talán a mai politika csak akkor terjesztené ki a figyelmét a hadseregre (is), ha valakik lobbiznának érte? Szerintem fordítva: a politika egyik alapvető kötelessége lenne gondoskodni a hadseregéről lobbizás (netán kéregetés) nélkül is; a politika kötelessége lenne olyan helyzet-

be hozni a tiszti, a tiszthelyettesi és a szerződéses állományt, hogy ezáltal meglegyen a társadalmi elismertsége!

Összefoglalva: a magyar fegyveres erők (nemcsak a hadsereg!) társadalmi, anyagi, morális és fegyelmi helyzete tényleg még soha nem volt ilyen alacsony színvonalon, mint most – csak-hogy ez nem „az elmúlt évtizedek”, hanem a jelenlegi évtized, azaz a rendszerváltás következménye.

A politikamentesség

A legutóbbi 10 évben már unalomig hallott politikai szólások helyett a szerző most végre kimondja, amit mindig is tudtunk: „A haderő az állam érdekérvényesítő képességének része” és hogy „A katonai erő jelentősége mindenekelőtt abban fogalmazható meg, hogy hiteles háttérrel teremt a politikai erőfeszítésekhez”. Ez így igaz; ez minden állam haderejének alfája és ómegája. (Az USA védelmi doktrínájában és a haderőnemek alapszabályzataiban mindez már rég le van írva.)

Viszont az is igaz, hogy egy olyan átmeneti, zűrzavaros helyzetben, ami Magyarországon már egy évtizede van, a haderőt – átmenetileg – a lehető legtávolabb kell tartani a politikától, nehogy azt a rivalizáló (marakodó?) pártok közül bármelyik is saját befolyása alá vonhassa. Ezért marginalizálták a Magyar Honvédséget abba a siralmas helyzetbe, amiben jelenleg van, és amit a szerző érzékletesen felvázolt. Mindez most megváltozik: a NATO-tagsággal a rendszerváltás véglegesítődik, megindulhat az új Magyar Honvédség felépítése.

Ezzel a szerző végre helyére tette a fegyveres erők politikamentességéről nálunk folytatott agyalgatásokat. Tehát a kérdések kérdése mindig is az volt és az is marad: *milyen az állam; milyen érdekeket akar érvényesíteni és ennek elérésére milyen irányú és tartalmú erőfeszítéseket*

tesz. Egyébként ezt bizonyítja az amerikai, az angol és más példa is: a modern állam fegyveres ereje annyiban és olyan értelemben „politikamentes”, hogy nem csinálja, hanem végrehajtója, érvényesítője, fegyveres támasza a politikának. (Amikor pl. Londonban a falklandi győzelmet ünnepelték, nem a brit haderő, hanem Nagy-Britannia dicsőségét ünnepelték – vagy pl. az Öböl-háborúban az amerikai fegyveres erők nem a saját, hanem az USA érdekeit érvényesítették.)

Szerintem tehát a *hadsereg „társadalmi elismertsége és támogatottsága” olyan, mint annak az államhatalomnak, annak a politikának a társadalmi elismertsége és támogatottsága, amelyet szolgál.*

Van-e orosz veszély?

Az ország fenyegetettsége alcím alatt a szerző általában ismétli és összefoglalja a már sokak által sokszor elmondottakat (leírtakat), de két lényeges kérdésben túllép azokon, végre kimondja, amit eddig csak homályosan kerülgettek. Emlékezzünk csak: volt már nálunk „körkörös védelem... meg a közvetlen szomszéd államok irányából feltételezett (de nem konkrétizált) veszélyek” stb. A szerző itt végre kimondja: „...elfogadható, hogy Magyarországnak nincs »ellenésgképe« ...A katonai tervezés azonban nem lehetséges, ha nem mondjuk meg világosan, milyen fenyegetésekkel kell a haderőnek szembenéznie... és mekkora, milyen (és ki) lesz, lehet az ellenség...” Bizony, ennek megmondása nélkülül levegőben lóg az egyész kérdés!

A szerző nem írta ugyan le, de elemzéséből kiderül: a NATO-ba lépés után Magyarországnak az lesz az ellensége, aki a NATO-nak az ellensége. Ez így igaz még akkor is, ha a szerzőnek azon igénye, miszerint „a felkészítésnek... minden eshetőségre készen álló haderőt kell eredményeznie”, szerintem nem teljesíthető, arra egyedül csak az USA hadereje

képes. A szerző érdeme, hogy leírta, amit eddig is minden szerző hallgatólagosan figyelembe vett, de a rendszer-váltás óta még senki nem mert megfogalmazni – ami pedig a NATO keleti bővítésének célja, oka és értelme: – vagyis hogy *„álljunk készen annak a kihívásnak (veszélynek, fenyegetésnek) a kezelésére is, amelyet egy rivális (ne adj Isten, ellenséges) Oroszország megjelenése jelentene...”*

Hogy miben is testesül meg a NATO számára az orosz veszély, azt a szerző most sem mondja meg konkrétan (mint ahogy más szerző sem), de lehet következtetni alábbi soraiból: „... a NATO–orosz viszony s benne a magyar–orosz viszony is, s az, hogy lesz-e orosz fenyegetés, alapvetően Oroszországtól függ, az orosz helyzet alakulásától és az orosz politikától.” Ez világos beszéd! A diplomáciai nyelvről magyarra fordítva ez azt jelenti: ha Oroszország azt teszi, amit a NATO (elsősorban az USA) akar, ha Oroszországban az történik, amit a NATO elvár tőle, akkor minden oké, de ha nem, akkor Oroszország éppúgy a „gonosz birodalma” lesz, mint a Szovjetunió volt Reagan elnök megfogalmazásában. Ezen azonban cseppet sem lehet csodálkozni hiszen ez az *egypólusú imperialista világrend lényege.*

Az én álláspontom szerint Oroszország semmivel nem fenyegeti Magyarországot (mint ahogy a Szovjetunió sem fenyegette Magyarországot 1941 nyarán), az orosz veszély, netán fenyegetés Magyarország számára csak mint a NATO-tag számára jelentkezhet, esetleg. Ez a NATO-ba belépésünk legnagyobb veszélye. A szerző ezt így fogalmazza meg: „...a biztonság eszközrendszerének – s benne a katonai eszközöknek is – nem kizárólag az állam területének védelmét kell garantálniuk, hanem az állam (a szövetség) érdekeinek védelmét is. (Ez) olyan katonai képességeket követel, melyek a hadműveletek széles skálájában való részvételre alkalma-

sak... a klasszikus háborús műveletekig az ország határain kívül is." Ez világos beszéd, ebben van a szövetségi rendszerhez tartozás lényege!

Csak hát emlékszünk: volt már olyan, hogy a nagy német szövetséges oldalán honvédeink a Donnál „védték szent hazánk határait” (ezzel együtt arra is emlékezünk, hogy az akkori T. Ház csak akkor szerzett tudomást Magyarországra hadba lépéséről, amikor honvédeink már Ukrajna területén nyomultak előre). A Varsói Szerződés tagállamaként a magyar vezérkar és a hadseregparancsnokság évtizedekig gyakorolta (szerencsére csak térképen) a magyar csapatok előnyomulását Ausztria, sőt Olaszország területén, pusztán a „közös ügy”, a szövetséghez tartozás címén. A NATO-ba belépéssel most ugyanott vagyunk, csak az irány változott ellenkezőjére: fennáll annak a veszélye, hogy habár minket senki sem fenyeget és senki sem akar bántani, a „közös ér-

dek”, a szövetséghez tartozás viszi esetleg messze harctérre a Magyar Honvédséget (vagy használják fel Magyarország területét, repülőtereit, légterét), ahol a „közös érdek” nem Magyarország, hanem Nyugat-Európa és elsősorban az USA érdeke.

Ez NATO-tagságunk természetes velejárója.

* * *

Visszatérve a Gyarmati úr cikkének címére: könnyed felelőtlenség lenne azt mondanival, hogy mivel NATO-tagságunk immár tény, ne erőlködjünk: a NATO fogja megmondani, hogy milyen haderő legyen Magyarországon – nekünk csak annak kiállítása, felkészítése a dolgunk. Nem így van! Nagyon fontos lesz az, hogy a NATO-tag Magyarország mindenkor kormány milyen javaslatokat és ajánlásokat tesz, mibe „egyezik bele” és miket fogadtat el a NATO-val.

Pataky Iván

A mohi atomerőmű biztonsági kérdéseinek mérlegelése

Az 1997–98-as esztendő egyik legnagyobb vitákat kiváltó beruházása a szlovákiai mohi (Mochovce) nukleáris erőmű első reaktora építésének befejezése, üzembe helyezése és üzemeltetése volt. Nemcsak hogy ellentétes, hanem úgy tűnik: teljességgel kibékíthetetlen nézetek csaptak össze. A két pólus: Szlovákia, amelynek érdeke a teljes beruházás befejezése és a várható teljes elektromos energiaigényének maradéktalan, olcsó kielégítése hazai forrásokból, illetve, a másik oldal Ausztria, melynek lakossága 1978-ban népszavazással utasította el a már készre befejezett, Zwentendorf mellett felépített atomerőmű üzembe helyezését, ezzel kormánypolitika szintjére emelte az összes, az ország környezetében lévő nukleáris erőmű leállításának, újak építése megakadályozásának követelését.

A Nemzetközi Atomenergia Ügy-nökség (NAÜ) 1998 végi adatai szerint jelenleg a világon 429 atomreaktor – vagy más néven reaktorblokk – működik. Többségük a legfejlettebb országokban, így az Egyesült Államokban 104, Franciaországban 58, Japánban 52, Nagy-Britanniában 35, Németországban 19, s lehetne még hosszan folytatni a sort. Franciaországban például a teljes elektromos energia mennyiségének 80%-át az atomerőművek termelik és adják.

Napjainkban bizonyos területi átrendezés kezdődött el, mert a jelenleg építés alatt álló 28 erőműblokk többségét Ázsiában, nevezetesen Kínában, Indiában, Pakisztánban, Dél-Koreában stb. építik. Európában elsősorban Szlovákiában és a volt szovjet államokban. Az atomenergia felhasználása tehát valóság, és úgy tűnik: még hosszabb időn keresztül jelentős szerepet fog játszani az energiatermelésben. A nem környezet-szennyező erőmű – energiatermelő – források, lehetőségek kihasználása, mint pl. a szél-, a napenergia, a tengerár stb., még csak kísérleti állapotban vannak, nem valószínű, hogy gyors fejlődésük és elterjedésük ellenére rövid időn belül versenytársai lesznek az atomenergiának.

Azokban az országokban, ahol az általános gazdasági fejlődéshez nélkülözhetetlen az energiatermelés növelése, ambiciózus atomerőmű-építési programokkal képzelik el a felzárkózást, Ugyanakkor más országok – Csernobilt követően – vagy egyáltalán nem építenek, vagy a már megépített erőműveket (erőművet) nem helyezik üzembe (pl. Ausztria), vagy leállítják működésüket (pl. Olaszország). Nincs tehát egységes álláspont. Az is tény, hogy elsősorban Európában az atomerőművek egy sor ellenérzést váltanak ki a társadalom egyes csoportjaiból. Ezt azonban nem el-

sősorban a valóságos veszély okozza, hanem főleg a nukleáris fegyverek miatti érzelmi hatások, előítéletek és politikai indíttatású kampányok, valamint esetenként a média szenzációhajhászása.

Világunk jelenlegi környezeti veszélyeztetettsége – szén-dioxid-kibocsátás, üvegházhatás, kén-dioxid, pernye, por stb. –, a meglévő energiakészletek véges volta, a fenntartható fejlődés igénye figyelmeztet bennünket, hogy valamit sürgősen tenni kell az energiaigény kielégítése terén. Ennek egyik eszköze a nukleáris erőmű, amely „tisza”, nem szennyezi a környezetet és viszonylag olcsó energiát termel. Készletei pedig gyakorlatilag kimeríthetetlenek. A mérleg másik serpenyőjében ugyanakkor ott van, hogy vitathatalanul veszélyt jelent a biztonság számára. E veszély valószínűsége viszont megfelelő technológiai figyelem esetén csekély.

A nukleáris energiára tehát szükség van. Ezért nem lehet és nem szabad kategorikusan sem mellette, sem ellene, mindenkre kötelező érvennyel dönteni. Minden országnak önmagának kell, saját adottságaiból, lehetőségeiből kiindulva határozni, hogy milyen forrásokra építi fel elektromos energiaellátását. Ez szuverén joga. Ezzel együtt azonban a teljes felelősséget is vállalnia kell döntése összes várható és előre ki nem számítható következményéért. Ab ovo elutasítani minden kezdeményezést – mint ahogy az osztrák fél teszi (természetesen saját, egyedülállóan kedvező vízienergia-helyzetének a pozíciójából tekinti a kérdést) a mohi atomerőmű esetében – értelmetlen és nem szolgálja a fejlődést. Megismételjük: az adott országra kell bízni a döntést arról, hogy viszonylag kis, de folyamatos környezeti veszélyt, szennyezést okozó hagyományos erőműveket épít, vagy vállalja egy olyan „tisza” (környezetet nem szennyező), de jelentős potenciális veszélyforrás te-

lepítését az országába, mint amelyet egy atomerőmű jelent ma (nem számolva most a fejlesztés olyan lehetőségeivel, mint a folyamatosan üzemelő rendszerű új kanadai nukleáris erőművek). A „tisza” erőforrások felhasználásának lehetőségei, bármennyire is biztatóak, jelenleg még csak kísérleti (vagy kis szériás) stádiumban vannak, az ellátási kérdések viszont égetőek.

Az Európai Unió országainak többsége rendelkezik atomerőművel és hosszú távon üzemeltetni kívánja azokat. A magyar szerveknek és szervezeteknek ebből a helyzetből kiindulva, célszerű a környezetünkben épülő – így a mohi – erőművek kérdésében arra összpontosítaniuk erőfeszítéseiket, hogy környezetbiztonsági szempontból megfeleljenek a követelményeknek, és messzemenően érvényre jussanak a különböző nemzetközi, illetve kétoldali egyezményekben, szerződésekben megfogalmazott ajánlások, mind az építés, mind az üzemeltetés során. Ilyen egyezmények többek között a kölcsönös segítségnyújtásra, az atomerőmű-meghibásodásokról, balesetekről szóló gyors értesítésre, tájékoztatásra, a hulladékok biztonságos kezelésére, az atomkárok megtérítésére vonatkoznak. Megjegyezzük: Szlovákia mindet aláírta.

Minden erőművet fenntartó kormányzatnak saját országával, szomszédaival, a régiójával szembeni alapvető kötelessége véleményünk szerint, hogy részt vegyen ezekben az egyezményekben, hozzájáruljon azok folyamatos tökéletesítéséhez, az előírt és elfogadott ajánlások megvalósításának ellenőrzéséhez. Megnyugtató garanciákat csak az ellenőrzések szolgáltatnak. Az építendő országnak ugyanakkor ajánlatos szomszédai igényeit is – az esetleges atomerőmű-balesetek következményei, hatásai miatt – figyelembe venni. Ez többek között a jószomszédi viszony egy fontos kérdése is, a kölcsönös bizalom minimális alapja.

Az erőműről és környezetéről

A mohi atomerőmű – mind a már működő, mind a tervezett további blokkjai – úgynevezett nyomottvízes rendszerű. Hasonló a paksihoz. Közönséges „vízzel hűtött és moderált reaktorok. Hőtani okokból a vizet nagy nyomáson kell tartani, ezért lényeges alkotórészük a reaktortartály, amely nagy szilárdságú, rozsdamentes bevonatú acélból készült. A legsúlyosabb baleset okozója lehet a hűtővíz elvesztése, mert ekkor az uránt tartalmazó fűtőelemek megsérülhetnek és a hűtőközegbe radioaktív szennyezés kerülhet...” – írták a Magyar Hírlap 1998. június 30-i számában a Budapesti Műszaki Egyetem Nukleáris Technikai Intézetének munkatársai. Az osztrákok szerint pontosan a reaktortartály hegesztésének varratai problémásak. Ezt a független nyugati szakértők ellenőrzései megcáfolták. Megállapították, hogy a nagynyomású reaktortartályfal hegesztési varratainak szilárdsága a Siemens technológiával végrehajtott mérések szerint is a lehető legbiztonságosabb. Hasonló volt az orosz fővállalkozó szakvéleménye is. Így az osztrákok „csatát veszettek”. Azt is figyelembe kell venni, hogy a második és a többi – tervezett – reaktorblokk tartályfala már más összetételű acélból, és a varratokra vonatkozóan más eljárásokkal fog készülni.

A paksival összevetve ki lehet jeleníteni, hogy mivel a mohi később épült, a szlovákok mind az építés, mind az üzembe helyezés során korszerűbb technológiát is alkalmazhattak. Ezért legalább azonos értékű a világviszonylatban is biztonságos üzemelésűnek minősített paksi atomerőművel.

A mohi erőmű-beruházás első lépéseit 1978-ban tették meg. Felszólították a lakosságot a terület elhagyására és kisérték a földeket. Az erőművet a Garam közelében, a folyó vizét hasznosít-

va, Lévától (Levice) nyugatra mintegy 10 km-re építették fel. A magyar határhoz legközelebb az Ipoly melletti Vámosmikola–Bernecebaráti (mindkettő Pest megyében van), illetve Hont (Nógrád megye) körzetében van. A községeknek a légvonalbeli távolsága az erőműtől átlag 33–35 km. Így a nemzetközi gyakorlat szerint az akkor még Csehszlovákiának nem kellett Magyarország hozzájárulását kérnie a beruházáshoz. Kívül esett a 30 km-es zónán.

További jelentős települések távolságai: Esztergom mintegy 60 km, Komárom 65 km, Tatabánya 75 km és végül Budapest északnyugati közigazgatási határáé átlag 80–90 km. A magyar főváros esetében meg kell jegyezni, hogy az irányt két középhegység, a Pilis és a Börzsöny zárja le. Az összes helységnél az uralkodó szélirány É–Ény-i. Mohi ennek az iránynak a tengelyében helyezkedik el. Ez kedvezőtlen helyzetet teremthet.

Néhány olyan vélemény is elhangzott, hogy az erőmű mohi telepítési helyének kiválasztása nem volt baráti lépésnek minősíthető a csehszlovák fél részéről. Úgy vélem, ez nem fedi a valóságot. A korabeli csehszlovák iparfejlesztés – ne feledjük: Husák rendszeréről van szó, aki szlovák volt – határozott célja volt Szlovákia jelentős gazdasági elmaradottságának felszámolása, a két országrész közötti különbség kiegyenlítése. Ahogy ma divatos szóösszetétellel mondják: támogató megkülönböztetést alkalmaztak. És Csehország területén, Dukovány térségében már működött egy atomerőmű. Sőt a cseh területek hőerőművekkel is bőven ellátottak voltak. A legnagyobb vízhozamú Vág mellett Apátszentmihálynál (Bohunice, a volt Trencsén megyében) már 1978–84 között üzembe helyeztek négy, 440 MW-os reaktorblokkot. Közülük kettőt a szakértők nem tartanak igazán biztonságosnak. A következő, viszonylag nagy

vízhozamú folyó a Garam volt. Mohi tehát csehszlovák szempontból a gazdaságos megoldások közé tartozott.

De térjünk vissza az erőmű bemutatásához! A tervek szerint 4 darab 440/213-as típusú Škoda gyártmányú reaktor kerül beépítésre. Névleges teljesítményük egyenként 440 MW. Az 1. sz. blokk már elkészült. 1998-ban üzembe helyezték és ősz óta termel. A 2. reaktor pedig jelenleg áll előkészítés alatt. A beruházással nem állnak le. A „zöldek” sorozatos tiltakozásának igazát eddig egyetlen tény sem igazolta. Hosszú távon tervezik a 3. és 4. blokkok felépítését is.

Az osztrákok és a zöldek véleményét gyakorlatilag közömbösítették a mértékadó francia és német – köztük a már említett Siemens – szakértők értékelései, akik szerint az erőmű teljesen biztonságos.

Az ellenőrző és irányító rendszert a Siemens építette be a legkorszerűbb elvek szerint. Minden eshetőségre felkészülve beépítettek egy párhuzamos irányító rendszert is. Ez lehetővé teszi, hogy bármilyen meghibásodás esetén egy másik, teljesen biztonságos szisztéma szerint vezéreljék az erőművet. E jellemzők minősítik a biztonságot! Valóban a korszerűek közé tartozik! E kérdést Teller Edénék, az ismert magyar fizikushoz Marx professzorhoz intézett szavaival zárom „azért lehetünk nyugodtak, mert a Siemens nem engedheti meg magának, hogy belebukjon valamibe, és ne készítsen valóban biztonságos rendszert.” (Népszabadság 1998. ápr. 8.sz. 18. o.) Teller Edénél különbség szakértőt nehezen lehetne találni.

A magyar sajtó – mellette és ellene – részletesen beszámolt az erőmű körüli nemzetközi vitáról.

Biztonságpolitikai elképzelések

Szakértőink szerint a mohi erőművet úgy kell kezelnünk, mint a világszerte a legbiztonságosabbak közé (az első 20

közé) sorolt négy paksi blokkot. Az eddigi tárgyalások, viták, fölmerült ellentétek a Mečiar-kormány időszakában elsősorban a szlovákokkal való kapcsolat elmérgesedésére voltak visszavezethetők. Nem az erőmű biztonságával, hanem a politikai viszonyokkal volt a baj. Úgy tűnik, az új szlovák kormánnyal a kapcsolatok gyorsan javulni fognak. Mindkét fél érdeke a kölcsönös bizalom helyreállítása és fejlesztése. Ez az alapállás, amelyből kiindulva kísérletet teszek *néhány biztonságpolitikai elképzelés formába öntésére.*

A mohi atomerőmű építésének megkezdése előtt Magyarország – még Csehszlovákiával – egyezmény formájában rendezte a valószínű és lehetséges problémákat, valamint az együttműködést. A jogutód szlovák fél minden jelentős kérdésben a megállapodásnak megfelelően kooperál az illetékes magyar és természetesen a nemzetközi szervezetekkel is. A korábban tárgyalt egyezmények értelmében megadja a kívánt, nyilvánosságra hozható tájékoztatásokat, a védelemre vonatkozókat pedig teljes mértékben. 1997–98-ban egy-két esetben tapasztalt néhány nehézség (pl. az automata távmérő állomások adattovábbítása számítógépes összekapcsolás terén) nem a szlovák szakemberek együttműködési készségének hiányára, hanem az esetenként akkor valószínűleg rájuk ható politikai nyomás számlájára írhatók.

Azt tartjuk a jó megoldásnak, ha a magyar tárgyaló fel nem bonyolódik terméketlen politikai felhangú vitákba, hanem – a nemzetközi szervezetekre támaszkodva – a szakkérdések megoldására összpontosítja erőfeszítéseit.

Ugyanakkor véleményünk szerint a magyar kormányzatoknak van egy olyan felelőssége, hogy amíg saját maga (szakemberei) vagy a nemzetközi szervezetek révén meg nem győződnek ar-

ról, miszerint Mohi a nemzetközi ajánlásoknak megfelelően működik, addig a garanciák iránt tartózkodó magatartást tanúsít és messzemenő figyelemmel kíséri az üzembe helyezéssel kapcsolatos összes lépést. A magyar politikai vezetés semmiképp se szóljon bele a szorosan vett műszaki kérdésekbe. És arra is nagyon kell vigyáznia, hogy a garanciák figyelemmel kísérését, a fokozott ellenőrzés igényét ne emelje a politikai ellentétek szintjére. Az esetleges polémiák lehetőleg maradjanak a szakemberek közötti viták szintjén.

Az érintett nemzetközi szervezetek – mindenekelőtt az ENSZ és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) – által létrehozott szerződések, amelyekhez Magyarország, a Szlovák Köztársaság és az Osztrák Szövetségi Köztársaság is csatlakozott, felhatalmazták a NAÜ-t a tervezés alatt álló és működő atomerőművek rendszeres ellenőrzésére. Az ellenőrzések elsődleges célja a nukleáris harceszközök proliferációjának megelőzése, megakadályozása. A környezetbiztonság, a reaktorok üzemeltetésének biztonsága szempontjából nincs kötelező nemzetközi norma, előírás. Mohi kapcsán Ausztria föl is vetette, hogy az EU dolgozzon ki kötelező érvényű normákat. Ez eddig nem történt meg,

Jelenleg csak a NAÜ által megfogalmazott ajánlások élnek. Ezeket a szlovák fél elfogadta és nyilatkozatai szerint messzemenően figyelembe veszi. Mind a világon, mind az Európai Unióban az a meghatározó felfogás, hogy minden ország önmaga felel azért, amit épít. Nincs nemzetközi felelősségátvállalás. Szlovákia személyes felelőssége az, hogyan működik a mohi erőmű és ebbe jogilag nincs senkinek beleszólása. Azt viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kivitelezést, az indítást – amely az illetékes kivitelezők (Mohi esetében francia, német, szlovák, orosz) felelős-

sége – hogyan hajtják végre. Az eredmény az említettek technológiai, biztonsági kultúrájának fokmérője és ezért egyáltalán nem mindegy a minősége. Aki a piacon akar maradni és szeretne további megrendelést kapni, annak jól kell produkálnia.

A nemzetközi ellenőrzés sem kötelező jellegű. A NAÜ-nek végső soron „szolgáltatásai” vannak az üzemviteli, a műszaki biztonság, az üzemzavari események földolgozásának elemzése és még több más területen. Ezek igénybevétele bár ajánlott, de nem kötelező. Az eljárás során az érintett ország maga kéri az ellenőrzést. Ha piacot akar érdeke kéri! Az egykori szocialista országok közül még a nyolcvanas évek közepén Magyarország kérte elsőnek Paks NAÜ-ellenőrzését. A szlovákok pedig még 1994-ben, tehát jóval – négy évvel – az üzembe helyezés előtt kérték Mohi ellenőrzését. A NAÜ kiküldött szakemberei között magyar is volt. A felülvizsgálat során a bizottság 87 ajánlással élt a biztonság vonatkozásában. Ezek közül 43 a francia és német kivitelező cégeket érintett. 1998-ban a cégek, hátuk mögött tudva országaik világviszonylatban is elismert atomenergiái hatáságai ellenőrzéseinek megállapításait, jelentették a kifogásolt kérdések megszüntetését. Ez cáfolhatatlan tény.

A magyar hivatalos állásfoglalás szerint a külföldi atomerőművek biztonságának megítélésénél a NAÜ, mint az ENSZ illetékes kormányközi szervezete – amelynek Magyarország is tagja –, véleményét fogadjuk el. Az osztrák kormány kérésére a szlovákok külön hozzájárultak, hogy egy, Kromp professzor vezette bizottság ismételt vizsgálja meg Mohit. Krompék néhány kérdésben fenntartásukat hangoztatták, amelyet a szlovákok visszautasítottak. Megjegyzendő: eddig semmilyen olyan adat nem került nyilvánosságra, amely az

osztrák bizottság állításait alátámasztotta, igazolta volna. A magyar szakértők – bár ígéretet kaptak – 1998 késő őszeig a „Kromp-bizottság” megállapításait hivatalosan még nem kapták meg, csak a médiában nyilvánosságra jutottakat ismerik. Ezek pedig erősen vitathatók. A NAÜ eddig távol tartotta magát az osztrák–szlovák vitától, látva azonban a kérdés fontosságát, egyes hírek szerint az eredetileg 1998 novemberére tervezett újabb és a szlovák fél által kért ellenőrzést – melynek remélhetőleg ismétetlen lesz magyar tagja – a NAÜ előre hozta szeptemberre.

A magyar–szlovák kormányközi egyezmény alapján az elmúlt években hazánkban egy sor biztonságerősítő, a lakosság védelmének szintjét fokozó intézkedésre került sor. Ezek: – a magyar–szlovák folyamatos információcsere, adat-egyeztetés, (sugárvédelmi) tudományos kapcsolatok bővítése, közös védelmi gyakorlatok stb. Az érintett magyar határ menti körzetekben kétszer felmérték a sugárzási alapszinteket, hogy legyen viszonyítási alap a folyamatos további sugárszintmérésekhez. Részt vettünk NAÜ-vizsgálatokon, különböző gyakorlatokon. Rendszeresen megkapjuk a szlovák biztonsági jelentéseket. A mohi atomerőmű helyzetét többször magyar szakértők, sőt politikusok, újságírók stb. megtekinthették, illetve kérés esetén megtekinthetik.

A magyar Polgári Védelem felkészült, hogy a Paks körzete szintjének megfelelő színvonalon legyen képes biztosítani a lakosság védelmét. A szlovák határ érintett szakaszán az állítólagosnál jóval nagyobb számban telepítették az AMAR (automatikus mérő- és jelzőrendszer) állomásait. Ezek adatait a mérést követően azonnal számítógépes rendszerben értékeli (naponta a központban átlag 200 000 adatot dolgoznak fel). Az illetékes magyar szervezetek

(Polgári Védelem, nukleáris baleset-elhárítási kormánybizottság stb.) felkészültek a mohi erőmű üzembe helyezésére. E téren a további feladatokat célszerű még megoldani:

- fokozni az AMAR kapacitását egyrészt további mérőállomások telepítésével, bekapcsolásával, másrészt a műszerek folyamatos korszerűsítésével, fejlesztésével;
- a költségvetési támogatást folyamattossá és kiszámíthatóvá tenni;
- folyamatosan tájékoztatni a közvéleményt;
- célszerű megszervezni az elsősorban veszélyeztetett területek lakosságának a polgári védelmi felkészültségét (hasonlóan Paks környékéhez).

A magyar szakembergárda ismeri a mohi atomerőművel kapcsolatos biztonsági kérdéseket és rendszert, mert hasonló rendszerű mint a paksié. Felkészült az erőmű indításakor jelentkező új helyzetre. Gyakorlatilag semmi sem indokolja – sem a nemzetközi és magyar szakmai megállapítások, sem a magyar közvélemény hangulata –, hogy az előzőekben tárgyaltnál nagyobb erőfeszítéseket, lépéseket tegyen az ország a mohi atomerőmű kérdésében. Figyelembe véve továbbá, hogy semmilyen olyan jogi eszköz nincs a kezében, amellyel a szlovák felet esetleg rákényszeríthetné az erőmű leállítására. A leghatékonyabb védelmet a kölcsönös megértésre és barátságra alapozott nemzetközi kapcsolatok jelentik.

Világviszonylatban egyre több leállításhoz kerül az atomerőművel kell számolni. Mi a helyzet ezen a téren akkor, ha már a felújítás lehetőségeit is kimerítette a felhasználó, az üzemeltető állam? Megállapított tény, hogy egy erőmű lebontása rendkívül költséges. Sok szakértő szerint többszöröse a beruházásnak. A NAÜ három megoldást dolgozott ki és javasolt az erőműveket üzemeltető országoknak.

Az első: Az úgynevezett „zöldmezős” megoldás. Ennek lényege: az erőmű egykor működő részeit, illetve szennyezett elemeit vasbeton szarkofággal veszik körül és teljesen elszigetelik a külvilágtól. A többit lebontják, eltávolítják. A fűtőelemeket kiemelik és elszállítják – miként napjainkban is az elemek cseréjekor. „Működő rész” alatt tehát nem Csernobilhoz hasonló helyzetet, állapotot kell feltételezni, hanem olyan elemek szarkofágba helyezését, amelyek az üzemeltetés idején sugárzó, működő elemekkel érintkeztek.

A második: A lebontás történhet teljesen „zöldmezős” formában is. Az inaktív részek eltávolítása után az aktív

elemeket is eltávolítják és biztonságos helyre szállítják. Ott a teljes lebomlásig – ami esetleg 100 év is lehet – tárolják.

A harmadik: E megoldás látszik a legolcsóbbnak pillanatnyilag, viszont csak félmegoldást jelent. Ebben az esetben az üzemet leállítják, körülkerítik. Gondoskodnak megfelelő védelméről stb. Ezt a módszert abban az esetekben alkalmazzák, ha bíznak abban, hogy időközben kidolgoznak egy esetleg lényegesen olcsóbb lebontási eljárást.

Bármelyik módszert nézzük is, látható, hogy *ma még egyik sem nyújt tökéletes megoldást*. Ez ma a helyzet. Atomerőmű létesítésekor erre is kell gondolni!

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet. (Maximum 40 ezer karakter!)

Amennyiben a szerző számítógéppel dolgozik tanulmányát, cikkét bármilyen számítógépes lemezen is kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lacímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje – a cikk elfogadása esetén – 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Solymosi József, Vincze Árpád, Frigyesi Ferenc, Ormai Péter

Radioaktív hulladékok kezelése és végleges elhelyezése

A világban az elektromos energia mintegy 20%-át atomerőművek szolgáltatják. Hazánkban a paksi atomerőmű fedezi az országos szükségletnek több mint 40%-át. Környezetünk biztonsága érdekében az atomerőművekkel szemben két követelmény merül fel: a megbízható (biztonságos) üzemeltetés és a keletkező radioaktív hulladékok biztonságos végleges elhelyezése iránti igény. A cikk szerzői az adott témakörben több évtizedes eredményes szakértői együttműködésre tekinthetnek vissza. Jelen közleményükben rövid összefoglaló áttekintést adnak a hazai radioaktív hulladékok végleges elhelyezésére létrehozott nemzeti projekt keretében végzett tevékenységről; a munkálatokat országosan összefogó, a közelmúltban megalakult szervezet, a Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Társaság feladatairól, valamint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Vegyi és Környezetbiztonsági Tanszékének eddigi és a jövőben tervezett együttműködéséről a hulladéktároló hosszú távú biztonságát szolgáló tudományos kutatómunkában.

Környezetünk biztonsága – a globális biztonság szerves és elválaszthatatlan részeként – egyik kiemelten fontos területe a NATO tevékenységének, és mint ilyen, egyre nagyobb hangsúlyt kap a hazai katonai tevékenységben, így az oktatásban is. A kis, közepes és nagy aktivitású hulladékok potenciális veszélyforrások, ezért azok biztonságos kezelése több tárcát, így a honvédelmit is érintő összehangolt tevékenységet igénylő feladat.

A radioaktív hulladékok elhelyezése nemzeti ügy, méghozzá a mai nemzedék ügye, amely az energiatermelés e formájának előnyeit élvezzi. Nekünk kell a keletkezett hulladékok problémáját is megoldani, nem hagyhatjuk azt a jövő nemzedékekre. Ezért is született a hulladéktároló létesítésére a nemzeti projekt.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Vegyi és Környezetbiztonsági Tanszéké-

nek oktatói jó két évtizede dolgoznak együtt a Paksi Atomerőmű Rt. munkatársaival a radioaktív hulladéktároló hosszú távú biztonsági értékelését tudományosan megalapozó kutatási és fejlesztési munkálatokban.

Az együttműködés egyik jelentős eredménye volt egy nemzetközi kutatási COST program sikeres teljesítése: a hulladékok radioizotóp összetételének (ún. leltárának) meghatározása, amely elengedhetetlen a tároló hosszú távú környezeti hatásának reális értékeléséhez. Az együttműködő hazai intézmények: a Budapesti Műszaki Egyetem Nukleáris Technikai Intézete és a Fizikai Kémia Tanszéke, illetve az MTA Atommagkutató Intézete, Debrecen.

Jelen közleményünkben a radioaktív hulladékok végleges elhelyezésére alkalmas hazai tároló létesítésének legújabb fejleményeiről számolunk be. Re-

méljük, hogy írásunk felkelti az olvasó érdeklődését a hazai nukleáris környezetvédelem ezen aktuális kérdése iránt.

A nemzeti projekt fő céljai

Mivel Magyarországon az atomerőmű működése és leszerelése során keletkező radioaktív hulladékok kezelésére és elhelyezésére eddig még nem készült hosszú távú, a kérdéskör minden fontos vonatkozását elemző stratégia, a nemzeti projektben részt vevők fontosnak tartották, hogy a projekt keretében kerüljön kidolgozásra egy olyan komplex stratégia, amely áttekinti az atomerőmű teljes élettartama alatt keletkező kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékok, a fűtőelemciklus lezárásához kapcsolódó hulladékok (kiegészítő fűtőelemek, ill. a reprocesszálást követően keletkező, nagy aktivitású radioaktív hulladékok), valamint az erőmű leszereléséből eredő kis, közepes és nagy aktivitású radioaktív hulladékok kezelését és elhelyezési lehetőségeit. A célnak megfelelően a stratégiában foglalkozni kell a műszaki megvalósítás változataival (felszíni, felszín közeli és mélységi elhelyezés), a közgazdasági feltételrendszer kialakításával, a hatósági engedélyezéssel és szabályozással, valamint a lakossági elfogadtatás feladataival is.

A projekt fő célkitűzése a kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékok végleges tárolótelephelyének kijelölése és a tároló megépítése. E feladat megoldásához első lépésként a nemzetközi tapasztalatok alapján meg kell határozni a kis és a közepes aktivitású radioaktív hulladék lerakóhelyének kritériumrendszerét.

A nemzeti projekt a nagy aktivitású radioaktív hulladékok elhelyezésével kapcsolatosan kizárólag a nagy aktivitású hulladékok elhelyezésére vonatkozó kritériumrendszert megalapozó tanulmány és javaslat kidolgozásának előkészítését, az ország teljes területére kiterjedő szakirodalmi feltáró munkát, valamint egy

mélységi kutató laboratórium kialakítására vonatkozó koncepció, terv elkészítését irányozta elő.

A paksi atomerőmű üzemeltetése során keletkező kis és közepes aktivitású szilárd radioaktív hulladékok főbb forrásai: az aktív rendszerekből eltávolított szennyezett alkatrészek, csődarabok, aeroszol szűrők, szennyezett egyéni védőfelszerelések, műanyag fóliák, elszennyezett laboratóriumi eszközök stb. A folyékony radioaktív hulladékok főbb forrásai a víztisztítók maradékai, az elhasznált dekontamináló oldatok, a laboratóriumok hulladékvizei stb.

A paksi atomerőműben ez idáig keletkező radioaktív hulladékok mennyisége jóval a tervezési érték alatt, nemzetközi összehasonlításban is kedvezően alacsony szinten mozgott. Ennek ellenére a rendelkezésre álló tárolókapacitás figyelembevételével szükségessé vált olyan térfogatsökkentő technológiai megoldások kiválasztása, melyek jelentősen csökkenthetik az átmenetileg – a végleges elhelyezést megelőzően – tárolandó radioaktív hulladékok térfogatát. A paksi atomerőmű üzemeltetéséből és leszerelésből származó kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékok becsült mennyisége a műszaki terv alapján számolt adatokból kb. 80000 m³. Az első 52 reaktorév tényadatait, illetve a leszerelési terv első változatának becsléseit figyelembe véve, ennél jóval kisebb mennyiség prognosztizálható. Az elhelyezendő hulladékok mennyisége a következő oldalon látható táblázatban látható.

A radioaktív hulladékok hazai tárolásának gondjairól, lehetőségeiről

1976-ban nyitották meg Püspökszilágyban a Radioaktív Hulladékfeldolgozó és Tároló létesítményt (Budapesttől északra körülbelül 30 km-re), a különböző intézményekből származó radioaktív hulladékok fogadására. 1998-ig a tároló működtette az Állami Népegészségügyi és Tiszt-

főorvosi Szolgálat Fővárosi Intézete volt. A felszín közeli, betonmedencés tárolókban, illetve csőutakban a különböző típusú hulladékok tárolása egymástól elkülönítve történik. A tárolóterület úgy épült meg, hogy az eredeti kapacitásának kitöltését követően újabb medencék építése is lehetséges legyen. Ez a pótlólagos kapacitás évtizedekig biztosít tárolási lehetőséget az intézményi hulladékok számára.

Mivel a paksi atomerőműnek nincs végleges hulladék tárolója, az ott termelődött kis aktivitású radioaktív hulladékokat korábban a püspökszilágyi létesítmény fogadta és tárolta. A fokozódó társadalmi ellenállás miatt az atomerőmű hulladékainak elhelyezését 1989-ben leállították, 1992-ben azonban a hatóság engedélyezte – a lakossági beleegyezést követően – az atomerőműben keletkezett kis aktivitású, szilárd hulladékok elhelyezését. Ez a gyakorlat 1996 végéig folytatódott. 1996 decemberéig 4500 m³-nyi szilárd és szilárdított hulladékot helyeztek el a tárolóban, melyből 1580 m³ a paksi

atomerőműből származik. Jelenleg a telephely biztonsági alkalmasságának újraértékelése zajlik. Az elvégzendő feladatok meghatározására egy átfogó, hosszú távú stratégiai és műszaki terv kidolgozása szükséges.

1998. július 1-jétől kezdve az újonnan alakult Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Társaság felelős a tároló működtetéséért és védelméért csak úgy, mint a hulladék begyűjtéséért és elszállításáért. A stratégiai tervezés ugyan csak a társaság feladata.

A fenti célra indított nemzeti projekt keretén belül a Magyar Állami Földtani Intézet sok más intézménnyel együttműködve 1993 óta végez földtani kutatásokat a kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékok elhelyezésére szolgáló tároló felszín közeli és felszín alatti (maximum 300 m mélységig) elhelyezési lehetőségeit vizsgálva. A kutatásokat négy szakaszra bontották. Elsőként az egész Magyarországot, majd pedig a Mezőföld térségét vizsgálták s tanulmányozták a

Az elhelyezendő radioaktív hulladékok számított mennyisége

	200 l-es hordó		400 l-es hordó		Összesen	
	[db]	[m ³]	[db]	[m ³]	[db]	[m ³]
Szilárd hulladék	10 000	2 000	—	—	10 000	2 000
Bepárlási maradék (cementezett)	—	—	45 000	18 000	45 000	18 000
Ioncserélő gyanta (cementezett)	2 500	500	—	—	2 500	500
Üzemvitel összesen	12 500	2 500	45 000	18 000	57 500	20 500
Leszerelés összesen						20 000

MEGJEGYZÉS:

- Szilárd hulladékok esetében 100 m³/év (500 db hordó/év) hulladékképződést és további 20 éves üzemidőt feltételezve 2000 m³ feldolgozott hulladékmennyiség keletkezik (az 1997-ig képződött szilárd radioaktív hulladékot elszállították a püspökszilágyi Radioaktív Hulladékfeldolgozó- és Tárolóba). Feltételezzük, hogy a jelenlegi feldolgozási gyakorlat (tömörítés, válogatás, szilárdítás) nem változik.
- Radioaktív sűrítvény esetében 250 m³/év hulladékképződést és 30 éves üzemidőt feltételezve, nem számolva a technológiai fejlesztésekkel, 7500 m³ hulladékmennyiség adódik. Feltételezzük, hogy a hulladék kondicionálása cementezéssel történik, 0,4-es víz/cement tényezővel számolva.
- Az elhasznált ioncserélő gyanták képződő mennyiségére vonatkozóan lásd a fenti táblázat magyarázatát. Feltételezzük, hogy a hulladék kondicionálása cementezéssel történik, 0,3-es víz/cement tényezővel számolva.

szakirodalmi kutatásokat. A több száz geológiai objektum közül azonban csak néhány terület lakossága mutatott együttműködési készséget. Később négy, potenciálisan megfelelő területet, három felszín közeli és egy felszín alatti tárolásra szóba jöhető vizsgáltak részletesebben. Kutatófúrásokat két felszín közeli (lössz) és egy felszín alatti (gránit) elhelyezésre perspektivikus területen végeztek. A vizsgálatok alapján az üveghutai gránit kedvezőbbnek bizonyult a lösszel szemben.

A fent összegzett kutatások zárták a nemzeti projekt első szakaszát, és eredményei képezték a második szakaszra tervezett tanulmányok alapjait.

A projekt második szakasza három fázisból áll: a telephely kiválasztása a gránitos kőzeten belül, a kiválasztott terület földtani alkalmasságának értékelése és jellemzése.

A második szakasz első fázisa az eredeti üveghutai kutatófúrások szomszédságában lévő öt terület geológiai vizsgálatából állt. Ez a kiértékelés 1997 júliusára készült el, melynek alapján kijelölték a további kutatásokhoz megfelelőnek látszó telephelyet.

A következő, második fázisban a kijelölt területen négy fúrást mélyítettek. A fúrásokhoz teljes körű geológiai és geofizikai kiértékelés tartozott. Az értékelésekre támaszkodva elvégezhető lesznek azok a biztonsági elemzések, melyek alapján eldönthető lesz, hogy a kiszemelt terület alkalmas-e felszín alatti tároló kialakítására, vagyis érdemes-e elkezdni a részletes telephelykutatást, azaz a *harmadik szakaszt*.

Az atomtörvény 40. §-ában meghatározott feladatok teljesítéséhez számos résztevékenység végrehajtására lesz szükség. A radioaktív hulladékok tárolójának előkészítését és megépítését célzó tevékenység szerves folytatása lesz a Nemzeti Projektben elkezdett munkának. Ezen a ponton vette át a feladato-

kat a Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Társaság.

A projekt vizsgálataiban és kísérleteiben a továbbiakban is arra kell törekedni, hogy a fő paraméterek bizonytalanságait csökkentsük, megkíséreljük a kritikus események és folyamatok mennyiségi meghatározását, amelyek a radionuklidok kiszabadulásához és transzportjához vezethetnek.

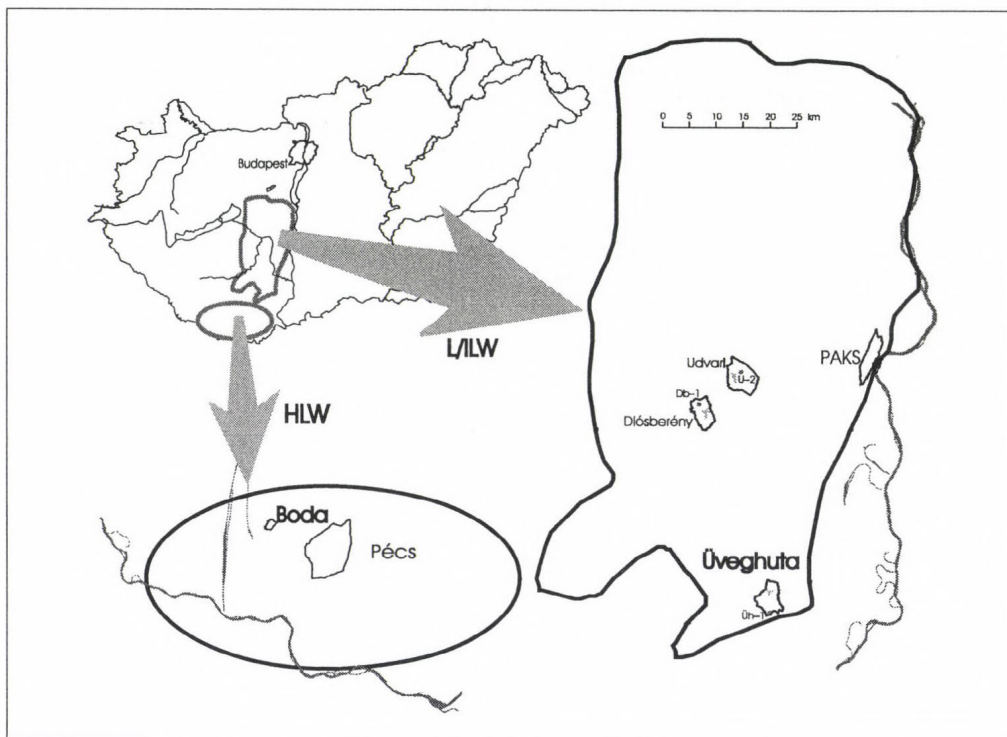
Az üzemanyagciklus lezárása: a kiégett üzemanyag újrafeldolgozása, vagy végső elhelyezése

Az üzemanyagciklus lezárására világszerte két lehetőséget ismernek: a kiégett üzemanyag újrafeldolgozása (reprocesszálása), vagy azok közvetlen, végső elhelyezése. A választás a fenti két opció között kis országok esetében kivárást után is elképzelhető. Egy ilyen döntés egy-egy országon belül a kiégett üzemanyagra vonatkozó stratégiai döntés következménye. Ez idáig Magyarországon ez a döntés még nem született meg, tehát elvileg bármelyik opció választható. Ugyanakkor a mai körülmények között a közvetlen elhelyezés alkalmazása tűnik célszerűbbnek. Az üzemanyagciklus zárásával kapcsolatos stratégia megalapozása és kidolgozása a Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Társaság feladata.

A paksi atomerőmű üzemanyagát csakúgy, mint az összes többi kelet-európai VVER típusú erőműét, Oroszország szállítja. A korábbiakban a Szovjetunió, később Oroszország egy magánjogi szerződés keretében újrafeldolgozásra visszafogadta a Magyarországon képződött elhasznált fűtőelemeket oly módon, hogy a folyamat során keletkező hulladékok náluk maradtak.

1993 elején a visszaszállítás megszűntének egyre erősödő veszélye új probléma elé állította az országot. Az 1995. évi átrakások végére az összes pi-

A hulladéktárolásra alkalmas területek áttekintése

hentes medence majdnem megtelt a Paksi Atomerőműben. Mivel kimerülőben volt a pihentes medencék tárolási kapacitása és bizonytalan volt, hogy a jövőben Oroszország átveszi-e a kiégett fűtőelemeket a régi feltételek mellett, a PA Rt. versenytárgyalást követően szerződést kötött egy moduláris rendszerű, száraz tároló megépítésére az atomerőmű telephelyén. Az Országos Atomenergia Bizottság 1995 februárjában adta ki a létesítményre az építési, majd 1997 februárjában az üzembe helyezési engedélyt. 1997. december végéig 450 db kiégett fűtőelem-kazettát helyeztek el az átmeneti tárolóban. Ugyanakkor megkezdődött a tároló bővítése, 1800 fűtőelemet befogadó kapacitással. Ennek építése várhatóan 1999 végére fejeződik be. Az átmeneti tároló teljes kapacitása

elegendő lesz az atomerőmű élettartama során keletkezett kiégett fűtőelem-kazetták tárolására ötven évig.

A nagy aktivitású és/vagy hosszú élettartamú radioaktív hulladékok végleges befogadására alkalmas tároló kialakítására több okból is szükség van. A nukleáris üzemanyagciklus lezárása bármelyik opció alkalmazása esetén nagy aktivitású és hosszú élettartamú radioizotópokat tartalmazó hulladékok elhelyezését teszi szükségessé (pl. üvegezett újrafeldolgozási hulladék, vagy tokozott kiégett üzemanyag). Az atomerőmű és egyéb nukleáris létesítmény lebontása hasonló problémákat vet fel.

A nukleáris energetika alkalmazásán túlmenően a hosszú felezési idejű izotópokat tartalmazó, zárt sugárforrások végső elhelyezése ugyancsak a nemzeti szabályozástól függően mély geológiai tárolást tesz szükség-

gessé. Az ország földtanilag egyik legjobban megkutatott geológiai képződménye a Bodai Agyagkő, amely a 42 éve művelt uránbánya fekvésében helyezkedik el.

A nagy aktivitású hulladékok végleges elhelyezésére szolgáló tároló befogadására alkalmas kőzet kutatása ezen formáció vizsgálatával kezdődött a Mecsek nyugati részén. A terület előzetes, országos szűrés nélküli kiválasztását az indokolta, hogy Magyarország geológiai felépítését ismerve, meglehetősen korlátozott számú olyan formáció van, amely potenciálisan szóba kerülhet a nagy aktivitású hulladékok végső elhelyezésére. Ezt az időközben elvégzett országos szakirodalmi felmérés is igazolta. Az uránbánya létesítményeinek és infrastruktúrájának felhasználásával jó lehetőség nyílt a külszíntől számított 1050 m mélységben történő kutatások elvégzésére. A szóba jöhető befogadó kőzetre és földtani környezetre nyert információ mennyisége messze meghalad minden más potenciális területre vonatkozó ismeretanyagot. Az uránbányából kihajtott kutatóvágat és a kutatófúrások lehetővé tették a kőzet in situ körülmények közötti vizsgálatát. Az uránbánya bezárása miatt pillanatnyilag bizonytalan a kutatások további sorsa. Elvileg a bányabezárás ellenére hosszú távon megvan a lehetőség a kutatás fenntartására, sőt a Bodai Agyagkő formáció tulajdonságai és a területkiválasztás kialakult gyakorlata alapján nemzetközi referencialabor kialakítására is mód nyílik. Az erre vonatkozó döntés azonban még további vizsgálatokat igényel.

A nemzeti projekt keretében a kilencvenes években megindult munka folytatásaként az alábbi tevékenységek körvonalazhatók:

- Ki kell dolgozni a hatósági irányelveket, meghatározva a feladatok időbeli ütemezését és az elfogadási kritériumokat.

- Hosszú távú programot kell összeállítani, amely az alábbi kulcsfontosságú témákat tartalmazza:

- = földtudományi vizsgálatok (szűrés, hidrogeológia, geofizika, kőzetmechanika),
- = a műszaki védelem (hulladékformák, a konténerek technológiája, puffer jellegű visszatömedékelés) tervezése,
- = környezeti tudományok (felszíni vizek mozgása, talaj, légkör, tápláléklánc),
- = rendszerintegráció (a lezárás előtti és utáni helyzet értékelése),
- = biztonsági elemzések,
- = föld alatti kutatólaboratórium,
- = társadalmi párbeszéd, nemzetközi együttműködés.

- Ki kell választani, és engedélyeztetni kell a nagy aktivitású hulladékok és a kiegészítő fűtőelemek végleges tárolójának helyét.

- Meg kell építeni, és üzemeltetni kell a tárolót.

- A munka legutolsó fázisaként le kell zárni a tárolót.

A Pakson működő atomerőmű négy blokkja szolgáltatja a magyar villamosenergia-termelés több mint 40%-át. A másik két jelentősebb nukleáris létesítmény a Budapesti Műszaki Egyetem oktatóreaktora és a KFKI AEKI kutatóreaktora. Ez idáig egyetlen nukleáris létesítmény leszerelése sem kezdődött el, mivel ezek nem érték el üzemi élettartamuk végét. Az erőmű leszerelésének kezdetét döntően befolyásolja, hogy sikerül-e az erőmű élettartamának meghosszabbítására engedélyt kapni.

A nukleáris létesítmények leszerelésének biztonsági engedélyei számos más témával együtt az Országos Atomenergia Hivatal hatáskörébe tartoznak. Pillanatnyilag nincsenek sem jogi, sem hatósági követelmények, amelyek meg szabnák a követendő leszerelési stratégiát.

át és a jövőbeli ütemezést. Ennek ellenére 1993 végén a PA Rt. a szlovák DECOM vállalattal szoros együttműködésben elkészítette a leszerelési tanulmány első változatát, melynek felülvizsgálatára és aktualizálására 1997-ben került sor. Az eddigi elemzések szerint *az alábbi három lehetőség kínálkozik a paksi atomerőmű leszerelésére:*

- az erőmű azonnali teljes lebontása,
- az ikerblokkok üzemén kívül helyezése, biztonságos lezárással,
- felügyelet melletti őrzés az ikerblokkok eredeti állapotában.

A biztonságos lezárási időszakára 70 év volt a megcélzott időtartam, de vizsgálták az 50 és a 100 éves időtartamot is. Az optimális változat kidolgozásához még számos további elemzésre lesz szükség. A Magyarországon jelenleg üzemelő nukleáris létesítmények felszámolását az atomtörvény 40. §-a a közhasznú társaságra bízta, azzal a megállapítással, hogy a nukleáris létesítmények leállítási utáni fenntartása, ellenőrzése és védelme egészen elbontásukig a társaság felelősége lesz. Ezen időszak után a nukleáris létesítmények lebontása és a terület rekultiválása szintén a társaságra hárul.

A legnagyobb feladat a paksi atomerőmű és az erőmű telephelyén létesített kiegészítő átmeneti tárolójának leszerelése, de a többi nukleáris létesítmény lebontása is a társaság tevékenységi körébe tartozik. Az atomerőmű leszerelési költségeire a központi nukleáris pénzügyi alapon felhalmozott pénz nyújt fedezetet, míg a másik két létesítmény esetén az igény felmerülésekor az állami költségvetésből átutalt pénz a finanszírozás alapja.

A társadalmi közmegegyezés és támogatás megszervezése

A korábban ismertetett törvényi kötelezettségekkel összhangban elengedhetetlen a rendszeres információ biztosítása a

radioaktív hulladékok kezelésével és elhelyezésével összefüggő tevékenységekről és a meghozott intézkedésekről. Ez nemcsak az információk közreadását jelenti, hanem az érdemi párbeszéd kialakítását is a hulladékok átmeneti, illetve végső tárolója számára kijelölt terület lakosságával. Különösen fontos feladat a széles körű társadalmi közmegegyezés és támogatás megszerzése a hulladékok biztonságos elhelyezésének megvalósításához. A szakemberek és a tudományos közösség számára az jelenti a legnagyobb kihívást, hogy megértessék a közvéleménnyel a tényleges környezeti kockázatokat.

A társadalommal folytatandó párbeszéd fontosságát érdemben először 1992-ben ismerték fel, amikor is a Paksi Atomerőmű Rt. kezdeményezésére létrehozták a Társadalmi Ellenőrző és Információs Társulást (TEIT) az atomerőmű 12 km-es sugarú körén belül található 13 önkormányzat részvételével, amely igyekezett bizalmat ébreszteni és lakossági elfogadást szerezni a kiegészítő átmeneti tárolójának létesítéséhez.

Hasonló módon a nemzeti projekt is kiemelt fontossággal kezeli a lakossági kapcsolattartás kérdéseit. A kommunikációs program megvalósítását három szintre tervezték: az általános közvéleményre, speciális csoportokra (a kormány, a média, a környezetvédők és az atomenergia-ellenes aktivisták), a tároló létesítésére alkalmasnak vélt területek önkormányzatára és lakosságára.

Ami az *általános közvéleményt* illeti, szembe kellett nézni az atomenergiával kapcsolatos, helyenként és időnként kedvezőtlen általános véleménnyel. Mivel a javasolt megoldás elutasítása főleg az ismeretek hiányán alapult, a lehető legkorábbi szakaszban az országos médiumokat kellett tájékoztatni a projektről. Az országos információs program célja a nukleáris energiával kapcsolatos tévhi-

tek eloszlása volt, különösen a radioaktív hulladéktárolás területén.

A speciális csoportok támogatásának megszerzése vagy legalábbis ellenállásuk csökkentése fontos elvárás a projekt sikere szempontjából. Alapkövetelményként fogalmazódott meg a politikusok és más döntéshozók támogatásának megnyerése egy teljesen nyílt információs politika következetes megvalósításával, hiszen ha ők nincsenek tisztában a téma jelentőségével, könnyen meghiúsulhat a projekt egy feszültebb politikai légkörben (pl. választási időszakban). A média nagyobb befolyást gyakorol a közvéleményre, ezért fontos a velük való jó kapcsolat ápolása.

A terület önkormányzatának és lakosságának megnyerése céljából az előzetes geológiai szűrés után érdeklődést felkeltő levelet küldtek. Ez az első levél csak bemutatkozó jellegű volt, a polgármestereket tájékoztatta a projekt állásáról, és nem tartalmazott semmilyen döntést igénylő kérést. Egyértelművé tették: tároló csak abban a községben épülhet meg, ahol a lakosság többsége azzal egyetért. Aki jelezték érdeklődésüket, bekerültek a projekt következő fázisába, és ezeknek a közösségeknek rendszeres tájékoztató fórumot tartottak.

A földtani alkalmasság figyelembevételével, a kutatási terület szűkítésével végül a befogadó települések közül 3 területen kezdődtek meg a helyszíni vizsgálatok. Ennek alapján választotta ki a nemzeti projekt irányító testülete az üveghutai helyszínt a részletesebb földtani kutatások céljaira.

A környező települések önkormányzatai a TEIT-hez hasonló céllal megalapították a Társadalmi Ellenőrző és Tájékoztató Társulást (TETT), amely testület megalakulása óta rendszeresen nyomon követi a kutatási munkákat és erről tájékoztatja a lakosságot. A nagy aktivitású radioaktív

hulladékok elhelyezésének előkészítése során a kutatási területhez tartozó önkormányzatok szintén társultak, és létrehozták a Nyugat-mecseki Társadalmi Információs Társulást. Így a lakossággal való közvetlen kapcsolat már most, a kutatások igen korai fázisában megteremtődött.

A már működő püspökszilágyi Radioaktív Hulladékfeldolgozó és Tároló környéki három önkormányzat 1998 közepén hozta létre az Izotóp Információs Társaságot, mely az előzőekhez hasonló céllal kezdte meg működését. A jövőben a Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Társaság veszi át a lakossági kapcsolattartással összefüggő feladatokat.

A társaság 100%-ban állami tulajdonú, nem nyereségorientált gazdálkodási egység, amelyet az Országos Atomenergia Hivatal főigazgatója alapított a kormány nevében eljárva 1998. július 1-jén. Feladata igen sokrétű: a tervezéstől, a kutatáson, a fejlesztésen és a beruházáson át a radioaktív hulladékok tárolói, szállítási stb. gondjainak kezeléséig, a nemzetközi kapcsolatok kiépítéséig és működtetéséig terjed.

A Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Társaság, illetve alvállalkozói által folytatott tevékenység élesen elválik mindenfajta hatósági feladattól. Tevékenységét az ügyvezető igazgató irányítja, akit az Országos Atomenergia Hivatal főigazgatója nevezett ki. A társaság vezető gárdája különböző szakterületeken korábban jelentős tapasztalatokat szerzett szakemberekből áll.

Megtisztelő kihívás számunkra, hogy tudományos együttműködés keretében részesei lehetünk eme történelmi jelentőségű feladat, a hazai radioaktív hulladéktároló kivitelezésére létrehozott nemzeti projekt megvalósításának. A ZMNE Vegyi és Környezetbiztonsági Tanszéke a jövőben is aktívan részt kíván venni a nemzeti projekt kutatási-fejlesztési tevékenységében.

Tudományos konferencia a vezérkarnál

A HVK Tudományszervező Osztálya (TSZO) 1999. március 30-án rendezte meg *A honvédelem szabályozása az ezredfordulón* című konferenciát.

A konferencia célja az volt, hogy a résztvevők értelmezzék a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveit és áttekintsék a honvédelem szabályozásának főbb kérdéseit, vagyis a magyar nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégia, valamint a katonai doktrínák kidolgozásának menetét. Ezen túlmenően a konferencia alkalmat adott a NATO megalakulása 50. évfordulójáról való ünnepi megemlékezésre, továbbá Magyarország teljes jogú NATO-tagsága elnyerésének méltatására.

A konferencia programjához kapcsolódva került sor a honvédségben működő Tudományos Kutató Műhelyek (TKM) kiadványának, a *Hadtudományi Tá-jékoztató Fórum* számának a bemutatására, amely a konferencia témájához kapcsolódva a NATO eddigi útjával és a Magyar Honvédségnek a szövetségi tagságra való felkészülésével foglalkozik. Ugyancsak ez a különszám adja közre a NATO és a békepartnerségi országok *Együtt Európában* címmel a Miniszterelnöki Hivatal, a minisztériumok, több országos szintű politikai és katonai vezetésről a NATO-alkotótábor Integrációs Fórumain elhangzott, valamint az integrációs feladatok fontosságát hangsúlyozó előadásokat. Érdekes színfoltja volt a konferenciának a *Fiatalok Színháza*

művészei által magas színvonalon előadott amerikai musicalrészlet, majd az Együtt Európában Nemzetközi Alkotótábor zárókiállítása.

A konferencia különlegességei közé tartozott, hogy a HVK TSZO bevonta a konferencia megszervezésébe, előkészítésébe és lebonyolításába a Tudományos Kutató Műhelyeket (TKM), amelyek a honvédségi szervezeteknél 1998 őszén, a magyar tudomány napján kerültek létrehozásra. Ily módon ezt a konferenciát a Magyar Honvédségben működő TKM-ek első, országos szintű fellépésének tekinthetjük.

A konferenciát mind a hazai, mind a külföldi szervezetek részéről élénk érdeklődés kísérte. Részt vettek a konferencián: a Miniszterelnöki Hivatal, a Külügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium képviselői, a Honvéd Vezérkar és a haderőnemi vezérkarok vezető munkatársai, a Magyar Hadtudományi Társaság tudósai és szakemberei. A Budapesten akkreditált katonai attasék közül is többen elfogadták a meghívást és aktívan bekapcsolódtak a konferencia munkájába.

A konferenciát Urbán Lajos altábornagy nyitotta meg. Méltatta a NATO megalakulásának 50. évfordulóját és hazánk szövetségi tagságának jelentőségét. Kiemelte, hogy a NATO-nak az elkövetkező évtizedekben is fontos szerepe lesz a szövetség – benne immár hazánk – biztonságának garantálásában. Rámutatott ugyanakkor arra, hogy Magyarország nemcsak ennek előnyeit óhajtja élvezni, hanem a közös védelmi erőfeszí-

tésekből is kiveszi részét, s mindent megtesz azért, hogy ne csak fogyasztója, hanem aktív hozzájárulója is legyen a biztonságoknak.

A konferencia levezető elnöki tisztét Lőrincz Kálmán nyugállományú vezérezredes – az MH hosszú időn át volt parancsnoka – látta el. Bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a konferencia témája a honvédelem és a honvédség fejlődésének hosszú távú problémáit érinti, ezért fontosságuk a NATO-tagság szempontjából is kiemelkedő. Felszólította a résztvevőket a nyílt és bátor vitára, véleményalkotásra. A konferencia menetében hozzászólásaival a legértékesebb, előremutató gondolatokra irányította a résztvevők figyelmét.

A konferencián színvonalas, igen tartalmas vitaindító előadások hangzottak el: Siklósi Péter (MEH) a biztonság- és védelempolitikai alapelvekről, valamint a nemzeti biztonsági stratégiáról, Pekó József (MHTT) a honvédelem szabályozá-

sáról; Martinusz Zoltán (HM) a nemzeti katonai stratégiáról; Turák János (MEH) a védelemgazdaságról; Németh Sándor (HVK) az összhaderőnemi doktrínáról; Györössy Ferenc a szárazföldi haderő doktrínájáról; Tordai László a légierő doktrínájáról fejtette ki nézeteit. Az előadásokat élénk vita követte.

A konferencia levezető elnöke záravában úgy értékelte, hogy a konferencia elérte a célját. Képet adott arról, hogy a honvédelem szabályozása milyen szinten valósul meg az ezredforduló idejére, ugyanakkor hozzájárult azoknak a feladatoknak a feltárásához, amelyeket a NATO-tagság következtében a védelmi szektorban, azon belül a honvédségnél a közeljövőben meg kell oldani. E feladatok végrehajtásában – hangsúlyozta Lőrincz vezérezredes – a Tudományos Kutató Műhelyeknek a jövőben is részt kell vállalniuk.

Nick Ferenc

A védelemgazdasági konferenciáról

A Védelemgazdasági Szakosztály éves munkatervének megfelelően 1999. május 19-én konferenciát tartott *Védelemgazdaság és biztonságpolitika* címmel.

A bevezető előadást Siklósi Péter kormány-főtanácsadó, a Miniszterelnöki Hivatal Biztonság- és Védelempolitikai Koordinációs Államtitkárság főosztályvezetője tartotta. Az előadó szólt a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiben megfogalmazott, gazdaságot érintő kérdésekről. Így arról, hogy a biztonságpolitikai célok a kül-, a gazdaság- és a védelempolitika útján érvényesíthetők. A stabil és fejlett piacgazdaság teremti meg a szükséges nemzetgazdasági alapokat az egyensúly és stabilitás között fejlődő társadalom számára. A biztonságpolitika fő célja a függetlenség az állami szuverenitás és a területi épség mellett a piacgazdaság zavartalan működése, a vagyon- és szociális biztonság megteremtése, a nemzeti vagyon megőrzése. Mindezeket a

szövetségi kötelezettségek teljesítésével, a közös védelemből az országra háruló feladatok teljesítésével kell megvalósítani.

A konferencia viszonylag kis létszámú, de igen aktív résztvevője élénk párbeszédet folytatott a témáról. Ennek során felhívták a figyelmet a nemzetgazdasági és védelemgazdasági potenciál felmérésének szükségességére, a fejlesztések múltbéli tapasztalatainak és a tovagyrűző hatásainak figyelembe vételére. Élénk eszmecsere folyt a globalizáció kihívására adandó válaszok kérdéseiben, a nemzeti szuverenitást is kifejező nemzeti ipar piacconform és a versenyszabályokat figyelembe vevő támogatásának szükségességéről és lehetőségeiről.

Nagy örömmel üdvözlöttük a szakosztály rendezvényén első alkalommal megjelenő biztonságpolitikai szakos egyetemi hallgatókat, akik sok hasznos információt kaptak aktuális tanulmányi munkájukhoz.

Mátyás Mihály

Szabó A. Ferenc

Világpolitika a hidegháború után*

Samuel P. Huntington aligha kell bemutatni az olvasóknak. „*A katonai és az állami*” c. monográfiája nagy példányszámban került magyarul kiadásra. (Zrínyi–Atlanti, 1994.) Mostani könyve még nagyobb visszhangra számíthat, hiszen még több diszciplína eredményeit foglalja magában, mint az előző. A katonai és a civil szféra viszonyát taglaló monográfia még elsősorban hadtörténeti és szociológiai módszerekkel elemezte tárgyát. Az új mű politológiai, közgazdasági, hadászati és demográfiai elemeket egyaránt tartalmaz, mégis könnyebben definiálható, mint elődje, egyértelműen biztonságpolitikai művel állunk ugyanis szemben. Huntington művének vonalvezetése egyértelmű. Nem tör egyetlen másik tudományág művelőinek babérjaira sem. Már műve elején tisztázza, mivel kíván foglalkozni, s a maga taposata ösvényről a könyv hatszázadik oldalán sem tér le.

A szerző a biztonságpolitika határain belül maradva, tipikus „középszintű” elméletet fejt ki. Olyan – időben és térben körülhatárolható – koncepciót, amely nem törekszik a világot mozgató alapvető törvényszerűségek feltárására, de nem is ragad bele a mindennapi élet közönséges feladatainak ellátását célzó, alkalma-

zott diszciplínák szigorúan célirányos, praktikus, ám szükségszerűen gyorsan avuló műfajába.

Kiindulópontja a nyolcvanas-kielencvenes évek fordulópontján bekövetkezett sorsdöntő változás a világ hatalmi viszonyaiban. Mivel mintegy fél évtizeddel a szovjet rendszer összeomlása után vetette papírra gondolatait, lehetősége nyílt az új világrend – igaz, még csak kezdeti, de a felkészült szakember számára máris sokatmondó – sajátosságainak az elemzésére. Röviden és egyértelműen intézi el Francis Fukuyamához való viszonyát, amennyiben a „történelem végét”, a demokratikus világrend hosszú távú diadalát hirdető elméletet biztonságpolitikai aspektusból irrelevánsnak tekinti. Mivel Huntington nem politológus, különösképpen nem a politikai filozófia művelője, nem is vállalkozhat az összecsapást a jövő harmonikus világrendjét hirdető, közvetlenül a szuperhatalmi szembenállás megszűnése nyomán keletkezett más műfajú könyvvel. Fukuyama különben is más dimenzióban gondolkodik. Őt nem elsősorban az egy-két generációnyi távolságra belátható biztonsági problémák foglalkoztatják, hanem az évezredek óta keresett, s – szerinte – végre megtalálni vélt kulcs

* Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. 651 old.

az emberi társadalom politikai viselkedésére vonatkozóan. Éppen ezért őt a globális tendenciák vizsgálata tartja fogva: azt keresi, ami azonos világunk különböző pontjain, s nem arra figyel, mint Huntington, hogy melyek azok az okok, tényezők, amelyek továbbra is nemzetközi konfliktusokat aggregálhatnak a jövőben. A biztonságpolitikus nem hisz a politológusnak, és nem csupán azért, mert pesszimistább vagy realistább nála, hanem azért sem, mert más érdekli. Meg van győződve arról, hogy a szuperhatalmi vetélkedés megszűnése csak átmeneti jelenség, mert már munkálnak a mélyben azok a gazdasági és szellemi folyamatok, amelyek előbb-utóbb újabb globális szembenálláshoz fognak vezetni. Ennyiben tulajdonképpen a középszintű és az általános elméleti megközelítés különbségén kívül a történelem egymástól különböző szemléletéről is szó van a két jeles amerikai gondolkodó között. Fukuyama inkább az emberiség egyenes vonalú fejlődését vallja, míg Huntington valamiféle spirálként képzei el a történelmet. Olyan mozgásformát lát benne dominánsnak, amely a technikai eszközök, az emberi fogyasztás és viselkedés változása ellenére is vissza-visszafordul örök és megváltoztathatatlan hatalmi konfliktusai felé.

A könyv első fejezetét a Foreign Affairs közölte 1993 nyarán. Felismerése – miszerint az emberi közösségek közötti szembenállás nem elsősorban osztályhelyzetükből következik, hanem lényegében a civilizációk közötti különbségekből eredeztethető – revelációszerűen hatott publikálásakor, s gyorsan bekeverült a köztudatba is, nem csak a biztonsági tudományok művelőinek arzenáljába. Evidencia, mi több: kötelező irodalom lett belőle rövidesen nálunk is. A részletesebb és okadatoltabb kifejtés azonban nem mindig előnyös a hirtelen támadt nagy felismerések számára, pe-

dig állítólag a lényeg mindig inkább a részletekben rejtekezik. S valóban, a civilizációk harcát felrajzoló teória, talán azért is, mert oly sokfelől gyűjtötte össze érveit a szerző, nagy bírálati felületet hagyott kritikusaiknak. Egy dolog például elfogadni a civilizációk konfliktusának rajzát, ám más dolog egyrészt meghatározni a civilizáció fogalmát, másrészt kijelölni azokat a határokat, amelyek elválasztják őket egymástól, s így a konfliktusok helyeit is kijelölik.

A civilizációk definíciójával a gondok körülbelül ott kezdődnek, mint általában a többi társadalomtudományi fogalommal. Mekkora az érvényességi köre? Mennyiben fed le egy-egy konkrét entitást? Huntington szerint a belátható jövőben az iszlám civilizáció jelenti a világ számára a legtöbb biztonsági kihívást. Az iszlám befolyása kétségtelenül növekszik a volt gyarmati területeken, ugyanakkor – jórészt bevándorlók révén – ütközik a nyugati civilizációval, és a Szovjetunió felbomlása óta szemben áll Oroszországgal a Kaukázus és Közép-Ázsia több pontján is. A legnagyobb konfliktusban azonban a Közel-Keleten, Izraellel van. Huntington azonban az iszlámmal szemben álló zsidó-keresztény civilizációt talán hogy koncepcióját, azaz az iszlám veszély nagyságát meggyőzőbben fejthesse ki – 3 külön civilizációra bontja, s közben nem foglal állást a zsidó civilizáció mibenlétéről, arról, hogy vajon önálló kultúrkör-e vagy csupán a nyugati oldalága-e. Vajon nem kellene-e az iszlámot is tovább tagolni síita és szunnita ágra? Ez a megosztottság legalább akkora és olyan konfliktusos, mint a nyugati és az ortodox kereszténység szembeállítása. Miközben Irak és Irán évekig háborúban állt egymással, az ortodox körbe sorolt szovjet birodalom békésen kiengedte a karmai közül a nyugati civilizációba sorolt közép-európai és balti nemzeteket.

Kétségtelen az is, hogy az Egyesült Államok számára komoly problémát jelent a mexikói bevándorlás, s általában nem kedvelik az amerikaiakat Latin-Amerikában, mégsem látszik megalapozottnak a keresztény-keresztény civilizáció egyoldalú feldarabolása. Túlzás az iszlám „véres határaitól írni” az elmúlt évtized konfliktusai kapcsán, hiszen egyelőre még a zsidó-keresztény civilizáció országainak hatalma terjed ki iszlám területekre, s nem fordítva. Oroszország kisebbségeinek jó része – legalább 15 millió ember – mohamedán. Az orosz befolyási zónába tartozó egykori kaukázusi és közép-ázsiai köztársaságok – Örményország és Grúzia kivételével – iszlám országok. A csecsen, a karabahi, a tadzsik konfliktusban mind ez idáig visszaszorították az iszlám érdekeket.

Közel 50 éve irritálja az iszlám világot Izrael állam, a nyugati civilizáció Közel-Keletig meghosszabbított karja. Anélkül, hogy bármilyen előjelű állásfoglalást tennék ezzel a konfliktussal összefüggésben, azt biztosan leszögezhetjük, ezt a – Huntington kedvenc kategóriájával élve – „törésvonalat” nem az arab országok hozták létre.

Érthető, hogy a szerző részletesen foglalkozik a boszniai konfliktussal, s általában véve Jugoszlávia felbomlásával. Törésvonal-elmélete itt tűnik a legmeggyőzőbbnek, mégis hiányérzetet kelt bennünk elemzése, mert iszlám térfoglalást lát ott, ahol valójában olyan nemzeti felszabadító háború folyt, amelyből a bosnyákok rendkívüli veszteségekkel, előnytelenül kerültek ki. Sokat hangsúlyozott demográfiai aránynövekedésükkel elmentésben alig rendelkeznek az állam területének negyedrésszel. Azon belül is enklávészerűen szét vannak tagolva. Huntington, aki legtöbbször finom és gondolatébresztő részelemzéseket folytat, Bosznia esetében iszlámmellenes elfogultságától vezérelve a hűvös pártatlan

szakértő pózába helyezkedik, s megpróbál egyensúlyt észleltetni a konfliktust kiprovokáló, állig felfegyverzett jugoszláv haderő, s a velük hosszú ideig szinte pusztán kézzel szembeszegülő mohamedánok között. Prekonceptiója oly erős, hogy még hazája, az Egyesült Államok iszlám oldalra állását sem tartja egészen megindokoltnak. Ugyanakkor a civilizációs törésvonalat keresve megfigyeljük arról, hogy a boszniai szerbket nemcsak az ortodox civilizációbeli társak, hanem a nyugati nagyhatalmak, Nagy-Britannia és Franciaország is sokáig támogatták. Számukra a lassan évszázados antantkötődés sokkal jelenebbnek bizonyult, mint a gyakran eltúlzott civilizációs törésvonal-elmélet. S akkor még a koszovói kérdést nem is említettük, ahol szintén nem az iszlám van pozícióban, még ha az idő és a demográfiai tendenciák neki dolgoznak is.

Huntington táblázatot közöl a civilizációk egymással összehasonlítható kapacitásairól, s ezek még akkor sem igazolják a nyugati civilizáció visszaszorulását, ha a latin-amerikai és az ortodox civilizációt külön csoportba helyezi. Márpedig a keresztény kultúrkör szétbomlása éppen egy a civilizációs gyökér meghatározónak tartó teóriában több mint problematikus. A keresztény gyökerű műveltség és szocializáció akadályozta meg az elmúlt évtizedben a szuperhatalmi szembenállás világháborúvá eszkalálódását. S a politikai kultúrában tapasztalható ortodox bizantinizmus vagy a sokszor afro-ázsiai remniszcenciákat keltő latin-amerikai politikai-társadalmi mozgások ellenére a keresztény világon belül nem keletkeztek igazi törésvonal-háborúk. A Jugoszlávia szétbomlásakor kirobbant konfliktusrozzatot más kategória-rendszer alkalmazásával is meg tudjuk magyarázni. A szlovén-szerb vagy a horvát-szerb összecsapás tulajdonképpen klasszikus

nemzeti felszabadító háborúként is definiálható.

Figyelemreméltóak a könyv azon részletei, ahol a *demográfiai eltolódások biztonságpolitikai következményei* kerülnek szóba. Ezen a téren valóban igen erős civilizációs determinizmus érvényesül. Ebben a megállapításban is sok azonban a felszínesség, hiszen a nagy demográfiai elméletek nem elsősorban a kultúra vagy a vallás különbözőségének tulajdonítják a népesedés üteme közötti különbségeket, hanem az általános gazdasági fejlettségnek. A nyugati kultúrkör országai éppen olyan mértékben szaporodtak korábban, egy-másfél évszázada, mint ma a nagyrészt iszlám vagy hindu civilizációba tartozó fejlődő országok. Nem általában a kereszténységhez való viszonya változott meg a nyugati világnak, hanem a demográfiai átmenet törvényszerűségének megfelelően eljutottak abba a fázisba, amelyben – a tudomány eredményeinek köszönhetően – népességük fenntartásához már nincs szükségük olyan sok gyermekre, mint korábban. Paradox módon ez a fejlődő országokban tapasztalható, bár az utóbbi évtizedben alaposan lefékeződött népességrobbanást éppen a nyugati civilizáció, azaz a tudományok eredményeinek elterjedése váltotta ki elsősorban, nem pedig saját kultúrkörük elvárásai. Vallásuk, világhoz való szellemi viszonyuk nem módosult, felhasználták viszont a járványok és a csecsemőhalandóság leküzdésére az orvos- és gyógyszerésztudomány új eredményeit.

A népesedési kérdésről szólván kell említést tennünk egy ellentmondásos világtendenciáról. Egyetértve Samuel P. Huntington Kína jövőbeli növekvő befolyását prognosztizáló jóslatával, emlékeztetünk arra, hogy éppen ez a hatalmas ország az, amelyik többé-kevésbé képes volt, nem utolsósorban antideмократikus intézkedéseinek köszönhe-

tően, nagymértékben lassítani népességfejlődésének ütemét. A jövő évtizedekben tehát nőni fog Kína hatalma, relatív népességi súlya viszont csökken. Ez a körülmény mindenképpen a nyugati civilizációéhoz hasonló utat jelent. *Félelmetesnek tűnhet az iszlám országok népességének háromszorosára növekedése századunkban.* Csökkentheti viszont aggodalmunkat, ha arra gondolunk, hogy ez a növekedés körülbelül egyenlő a világ népességének gyarapodásával. S az iszlám kultúrkörbe sorolt országok között olyan, nem agresszív, a nyugati világ peremén elhelyezkedő jelentős országok is vannak, mint Törökország vagy Egyiptom. Mivel a szerző agresszívra rajzolt iszlámképét az utóbbi ország csak részben fedi, nem sok szót ejt róla. Törökország leszakadásának felvetése a nyugatról pedig azért nem megrázó erejű felfedezés, mert valójában sohasem tartozott oda. Ausztrália elszakadásáról vagy külön útvjáról is értekezik a kötet. Úgy véljük, ebben az esetben inkább reálpolitikáról, kereskedelmi és diplomáciai stratégiáról van szó, mintsem a nyugati civilizációról való leválásról. Az ötödik kontinens mind ez idáig elzárkózott a délkelet-ázsiai túlnépesedett országokból lehetséges bevándorlásától. Kár, hogy a civilizációs törésvonalon elhelyezkedő Dél-Afrika, mint lehetséges optimista forgatókönyv, kevésbé foglalkoztatta a szerzőt. A világnak ezen a részén ugyanis – szemben a pesszimista jóslatokkal – viszonylag békésen sikerült az apartheid rendszert feloldani, s megindítani az átmenetet egy igazi demokrácia felé.

Izgalmasak Huntington professzor fejtegetései a civilizációk fejlődését meghatározó, ún. magállamokról, s ennek kapcsán arról, hogy az iszlám növekvő befolyásának érvényesítését miképpen lassítja egy ilyen magállam hiánya, pontosabban az erre a szerepre predesztinált államok erős versengése.

Amennyire könnyű ezt a monográfiát egy-két történelemfilozófiai demográfiai vagy világgazdasági területen megbírálni, annyira nehéz belekötni a biztonságpolitika – igazi szakterülete – terén kifejtett megállapításaiba. Bár megírásakor még nem sejthette, hogy India és Pakisztán milyen közel áll az atomhatalmi státushoz, az atomfegyverek elterjedésének feltartoztatatlanságát egyértelműen megfogalmazta. Ez kétségtelenül az előttünk álló 21. század egyik legsúlyosabb biztonságpolitikai kihívása. Ezzel összefüggésben a 20. század politikatörténete negatív és pozitív példákkal egyaránt szolgálhat. A mintegy évtizede megszűnt szuperhatalmi szembenállás legveszedelmesebb eleme az atomkihívás volt. Olyan körülmények között alakult ki a szembenállás az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, amikor tulajdonképpen nem volt közöttük valóságos szimmetria sem gazdasági, sem pénzügyi, sem egyéb téren, csak a fegyverkezés, s azon belül is főleg az interkontinentális hordozóeszközökkel felszerelt atomcsapásmérő eszközök terén.

Végül lényegében ez az aszimmetria vezetett el a hidegháború megszűnéséhez, mert egy idő után a nagyságrendileg kisebb szovjet nemzeti jövedelemből nem volt finanszírozható a fegyverkezési verseny. Az új atomhatalmak esetében még nagyobb egyenlőtlenségről van szó, legalábbis a világhatalmat illetően. Az atom- és hidrogénfegyver előállítása ma már nem technikai probléma. Egy antidemokratikus rendszer vagy egy mégoly szegény, de méreteiben nagy állam összpórolhatja rá a pénzt, még hordozórakétákat is telepíthet, de a jelenleg hadrendben álló nyugati kapacitást meg sem közelítheti. Za-

vart kelthet, de világháborút nem kezdeményezhet egyik újabb atomhatalom sem. Jogosan figyelmeztet azonban a könyv írója arra, hogy a termonukleáris fegyverek természetéből következően felhasználásuk ab ovo globális következményekkel jár. Ezért van a prevenciónak – ami az atomfegyverek további elterjedését kívánja megelőzni – olyan nagy jelentősége. A világhelyzet ezen a téren nagyon bonyolult.

Huntington jól látja, hogy az ilyen típusú biztonságpolitikai kihívások elkerülésére önmagában a demokratikus politikai szisztéma elterjesztése nem elegendő. Egész civilizációknak és kultúrköröknek kellene módosulnia ahhoz, hogy a formailag akár tökéletes választásokon kizárható legyen retrográd pártok hatalomra kerülése. Ha az iszlám általános fenyegetésével kapcsolatos nézeteit nem is osztjuk a szerzőnek, ezen a téren valóban a militáns iszlám fundamentalista tendenciák jelentik a legfőbb veszélyt a biztonságra.

Lehet vitatkozni vele vagy továbbfinomítani a civilizációk határainak fontosságáról szóló középszintű huntingtoni elméletet. Csak egyet nem lehet: figyelmen kívül hagyni. Megfelelő érvanyag birtokában ugyanis pontos és rugalmas elemzéseket végezhetünk el segítségével. Csak örülhetünk annak – éppen 1999 tavaszán, Magyarország és a másik két ország NATO-ba lépése idején –, hogy az atlanti védelmi szövetség leti kiterjesztésének ütemét és a kiválasztott országokat tekintve maga a szerző alkalmazzza a gyakorlatban teóriáját, rámutatva arra, hogy szükségszerű azoknak az államoknak a csatlakozása a nyugati biztonsági rendszerhez, amelyek évszázadok óta nyugati a kultúrkörbe tartoznak.

Deák Mihály

Közérzetünk időskori éveinkben

Gondolatok *Fritz Riemann: Az öregedés művészete* című könyvéről

Nemrégiben egy figyelemfelkeltő könyvecskét jelentett meg a Háttér Kiadó. A szerző Fritz Riemann pszichoanalitikus, aki számos mélylélektani vizsgálattal és közhasznú tanulmánnyal vált ismertté századunk második felében. Az öregedés művészete c. könyvben felvetett problémák hitelesek és életközeliak, ugyanakkor továbbgondolásra is érdemesek. Riemann könyvén átvonul a gondolat, hogy az öregkor életünknek igenis formálható-alakítható szakasza! És itt idézzük Riemannt, mert egyik következtetése akár mottója is lehetne írásunknak: „Abból, amit régen sorsnak neveztek, ma már sok függ tőlünk, magunktól. Csakhogy ezzel a felelősségünk is nagyobb. A tétlen sorselfogadás idegen a mai dinamikus kor számára, s ez hat arra is, hogy miként közelítsünk az öregedéshez, amelyet értelmes előkészítéssel és alakítással életünk még formálható szakaszává szeretnénk tenni.” Riemann a tárgyilagosság kedvéért azért hozzáteszi: „Marad abban persze még olyasmi (tudniillik az öregségben – D. M.), amibe bele kell törődnünk, mert mindig hozzá fog tartozni a korosodáshoz.”

Nekünk – a hadtudomány és hadügy szakszókincséhez szokott katonalovagoknak – üdítőleg és melengetőleg hat a riemann-i stílus. Persze sokkal inkább arról van szó, hogy a szerző gondolata-

ival lényegében mindvégig azonosulni tudunk, közülünk ki-kik magára ismerhet. Hiszen az elmúlt közel egy évtizedben nagy számban mentek, mentünk nyugállományba. Ám egy bizonyos: a nyugállományba vonult személynél és családjánál az anyagi, a szociális és az egzisztenciális helyzet érezhetően változott. Erről szerzőnk ugyancsak ír, szélesebb összefüggésekben is. Sokaknál még az aktív pályaszakaszban is volt elégedetlenség szép számmal – elsősorban a meg nem valósult elképzelések miatt. A nyugállományba vonultak másik felénél a holnapért való aggodalom munkál. Az öregkori borúlátásnak és kedélyvesztésnek több más okforrása is lehet, de valamennyi összefüggésben van a megbecsültség csökkentésével, nemkülönben a tisztelet és elismerés hiányával.

Korunk előrehaladtával a lelki élet zavarai jóval gyakoribbak lehetnek. A már említett nyugdíjazással a társadalomban korábban elfoglalt helyzet megváltozik. Megszűnik a régebben élvezett tisztelet és megbecsülés, a nyugdíjas – jobb kifejezés híján – „leíródik”. Már nincs munkahelyi siker, sem hatalom, sem dicsőség – státusszimbólum sincs! És itt jelenik meg valami újfajta boldogságkeresés. (Ezt a terminológiát a szerző igen gyakran használja a munkájában.) Az tudniillik, hogy harmóniára és belső békére vágyunk továbbra is, hogy ily

módon legyünk összhangban saját lényünkkel. Másfelől tudjunk szeretettel, tisztos alázattal és szelídséggel élni; erősödjön bennünk az „adni szeretnék” nemes gondolata. Adnivaló pedig akad mindannyiunknál, állítja Riemann. Fel is sorol jó néhány megszívlelendő tulajdonságot, mint például: kölcsönös vonzalmak, őszinte szeretet és megbecsülés, baráti kéznyújtás és együttérzés, a feltétel nélküli segítségnyújtás, a hála vagy éppen a mások iránti őszinte aggodalom.

Legyen részünk az alkotás örömében kései éveinkben is, olvashatjuk a továbbiakban. Merthogy az is igaz: pályaválasztásunk és érdeklődési körünk sok tekintetben korlátok közé van szorítva az aktív életszakaszban. Ám az időskor most lehetőséget adhat arra, hogy hódolhasunk régen „titkolt” szenvedélyeinknek. Az alkotás örömét illetően korántsem csak a szellemi termékekre kell gondolnunk! Az alkotni tudás élményében részesülhetünk, ha komolyan veszünk minden kínálkozó lehetőséget. Kinek-kinek a festés, a korongozás, a zene vagy a barkácsolás szerezhethet örömet. De bármilyen más hobbi – kertészkedéstől az asztrológiáig – pihentető kedvtelés lehet számunkra. Végso soron tehát azt tartuk szem előtt, hogy meg kell tanulnunk új módon élni, és elfogadható értelmet kell találni hétköznapijainkban. Egyszersmind tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy kikerüljünk az elszívárosodás buktatóit.

Hadd szóljunk itt az *embertársi kapcsolatokról* is, Fritz Riemann könyvének olvasása ürügyén! „Ez esélyt ad arra – írja Riemann –, hogy korrigáló új tapasztalatokat szerezzünk magunkról és másokról: megtanulhatjuk felszámolni életünk kirakatait és maszkjait, s azt is észrevehetjük, hogy másokra hasonló vagy súlyosabb problémák, sorsterhek nehezülnek, mint ránk.” Az egymás között kapcsolataink során merjünk szólni

esetlegesen jelentkező félelmeinkről, szenvedésünkről, de lelkiismeret-furdalásunkról is. Látnunk kell azt is, hogy társas együttléteink során az embertársi segítségnek számai is erősödnek. Gondoljunk csak a kisgyermek és öregek szíves gondozására! Egyszóval, nő a felelősségünk egymás iránt, ami a hálaérzet kialakulását is elősegíti.

Riemann határozottan állítja, hogy már életünk delén el kell gondolkoznunk azon, hogy gyermekeink előbb vagy utóbb elkerülnek otthonról, megszűnik a gyermek–szülő függőség; mi pedig már régen nem leszünk aktív dolgozók. „Nem kezdhetjük el elég korán elképzelni – írja –, hogy milyen bennünk rejlő lehetőségeket válthatunk valóra, amelyek kifejlődve tartalmat adnak életünknek, hogy ne legyünk másokra utalva, s ne tegyük függővé magunkat gyermekeink jelenlététől vagy törődésüktől.” És ne hadakozzunk minden jelenség ellen, ami újszerű és számunkra esetleg szokatlan is. Vegyük tudomásul: már nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az új fejleményekben és folyamatokban tevélegesen részt vegyünk. Következésképpen, ne essünk áldozatául a felgyülemelő ellenséges érzületeinknek! Ilyenkor összeütközésbe kerülhetünk a fiatalabb nemzedékkel, gátlóan hatunk rájuk, és útjukba állhatunk indokolatlanul. „Mennyire más dolog – írja Riemann –, ha korosodván valahogy így szól az ember: ebben még szívesen benne volnék, veletek tartanék – mintha ezt mondja: ehhez én már túl öreg vagyok; az ilyen rezignáltság megcsontosodottá tesz, és elősegíti a korai elmeszesedést.” Végül is kölcsönös megértésre és tapintatra van szükség a korosztályok között! Engedjük gyermekeinket a szabad kibontakozás útjára! Ez a sorsunk és nincs jogunk arra, hogy utódainkat hálára kötelezve magunkhoz láncoljuk. Ez egyben már első „előgyakorlata” is az öregkorra

történő felkészülésnek. De – hangsúlyozza a szerző – az elszakadást meg kell tanulni.

Riemann azt írja egy helyütt, hogy a korábbi emberöltőkben – úgymond – „könnyebb volt az öregség”, mint mai, zaklatottabb életünkben. Annak idején az idős embert – magától értetődően – kellő tisztelet övezte. A fiatalokkal szemben jól értelmezett fölénnyben voltak – felhalmozott tapasztalataik, tudásuk és bölcsességük révén. Ez indokolta eljogaikat: a nagycsaládban meghatározott funkciók és feladataik voltak. De a nagycsaládok fokozatosan széthullottak, növekvő méreteket öltött az iparosítás és fokozatosan változott a társadalmi helyzetkép. Az idős emberek – mondjuk ezt ki! – gyakran feleslegessé, sőt terhessé is váltak! Az öregek otthonába dugták őket – ott is haltak meg, esetleg a kórházban. De már nem a családban! Ez a tendencia lényegét tekintve mindmáig fennáll, és igen sajnálatos, hogy jelentős rétegek kerülnek a társadalom peremére. Riemann szerint a társadalom is kevés hajlandóságot mutat, hogy problémáikkal érdemlegesen foglalkozzon.

Hol van már a hajdani öregkori idill?

A kérdés a szerzőtől származik, aki így eleveníti fel a hajdani kort: „A pipázgató, jóságosan mosolygó nagypapa, a hol kötögető, hol bibliát olvasó nagymama, az őket körülvevő hálás gyerekek, s a rájuk áhítatosan föltekintő unokák...” Most a valóság más. Szemtanúi, illetve résztvevői vagyunk egy „kijózanító” jelennek – bizonyos fokú kiábrándultsággal és a fölöslegesség érzetével. Nemritkán a családokon belüli nemzedéki konfliktusokra is van példa.

Az előbbieken írottak azonban csak egy szempontból tünetjelenségek. Legyünk tárgyilagosak: más vonatkozásban kedvező korszak tanúi, illetve

részesei lehetünk. Vegyük alapul például a figyelemre méltó öregkori csúcsteljesítményeket, a betegségek feletti jó erőállapotot vagy a magas korban is megőrzött életkedvet! Ez utóbbiak mindenekelőtt azoknál „mérhetők”, akik idejekorán rálelnek az öregkor valós értékeire. Ehhez tegyük hozzá azokat a tényezőket, melyek össztársadalmi vonatkozásban is könnyítenek az öregedés folyamatán.

Mert korunk nemcsak nehézségeket, de bizonyos mérvű könnyebbségeket is tartogat az öregségre. A modern orvostudomány például mind eredményesebben csökkenti az öregedés biológiai terheit. Köztudott, hogy számos olyan kór létezett, melyet korábban gyógyíthatatlannak tartottak. Mára már megfelelő eredmények születtek; és ezek akkor is jelentősek, ha csak késleltetik vagy enyhítik az öregkori betegségek végkifejletét. Ebben érdemleges szerepet játszanak az új gyógyszerek és műtéti eljárások, továbbá az össztársadalmi méreteken javuló orvosi ellátás. A diagnosztikus eljárások fejlődése révén hamarabb ismerhetők fel és előzhető meg a kezdeti stádiumban lévő betegségek. A megelőző védekezés már gyermekkortól kezdve mind nagyobb jelentőségre tesz szert. Erről már csak azért is kell szólnunk, hogy az idősebb korosztályúaknál igenis kialakuljon egyfajta biztonságérzet, ami igen fontos az életnek ebben a szakaszában.

Bizonyos értelemben a fentiekben vázolt gondolatokkal függ össze az a következtetés is, hogy érezhetően megnőtt az emberi életkor. A szerző adatai szerint az USA-ban és Európa államainak többségében ez 67 élettévre becsülhető, míg száz évvel ezelőtt csupán 40 körül volt. Nincsenek prognózisok arra vonatkozóan, hogy az életkor határai meddig tolhatók ki.

Annyi azonban bizonyos, hogy az öregkor, mint jelenség, mára veszített

rémképeiből. Perspektivikusan számíthatunk arra, hogy később és lassabban öregszünk. (Itt kitérünk a közelmúlt egyik jelentős eseményére! Világszerte felfokozott érdeklődést váltott ki John Glenn 77 éves amerikai asztronauta csodálatos teljesítménye. Glenn – aki harminchat évvel ezelőtt, első amerikaiként megkerülte a Földet – a Discovery nevű űrkomp fedélzetén újból feladatra vállalkozott. John Glenn élete, pályafutása – jóllehet az eset egyedi! – egy lehetséges minta a mai és a holnapi öregek számára. Minden bizonnyal nemcsak rámenősségről van szó, hanem egy 77 esztendő ember csodálatraméltó akaraterejéről is. Arról már nem is szólva, hogy Glenn újbóli űrutazásával eloszlatott egy sor mítoszt az öregkorról, az öregedéssel kapcsolatban. (Lásd erről részletesebben: Merj százévesnek lenni!, Népszabadság, 1998. november 21-i sz.)

Az öregkor megkönnyítéséhez a technika fejlődése is érezhetően hozzájárulhat. Riemann itt mai utazásaink kényelmére, a szervezett társasutazások átfogó hálózatának kiépítettségére gondol. Ezeket a lehetőségeket ne becsüljük le, hiszen végső soron ez is szerepet játszik – játszhat – biztonságérzetünk fenntartásában.

Szerzőnkben – pro és kontra – kavarognak a gondolatok. Ha azt mondtuk, hogy az öregkor határa kitolódott, akkor ennek vetületei a közgondolkodásban és az emberek értékítéletében is kimutathatóak.

Vizsgáljuk meg először a női korosztályokat! Régen egy asszony már negyvenesztendő korában tisztos korszodó hölgynek számított – állapítja meg Riemann –, és ezt kifejezésre is juttatta mind gondolkodásmódjával, mind pedig életstílusával. A közgondolkodás, a társadalmi értékítélet és a természetes biológiai jelenségek rászorították őt arra, hogy negyven év táján már matróna le-

gyen. „Ma ennek inkább az ellenkezője áll: anyák és felnőtt lányaik versengenek egymással, s külsejük alapján néha nem könnyű megkülönböztetni az anyát a lányától.”

A férfiak igen vegyes érzelmekkel készülnek nyugdíjas éveikre. Némelyek óhajtják a nyugdíjazást, míg mások rettegnek tőle. Az előbbieket kényelmes öregkort remélnék, amikor majd nem nehezül rájuk a munkahelyi felelősség terhe és nyugodtan kedvteléseiknek élhetnek. Mások szorongással gondolnak a közeledő nyugdíjazásra; egyszerűen azért, mert nem akarnak elmenni. Az aktívabb természetűekben elhatalmasodhat a „feleslegessé váltam” tudata, jóllehet maguk is tisztában vannak azzal, hogy több útja-módja lehet a hasznos időtöltésnek ebben a korban. De egyik esetben sem szerencsés, ha azt érzik a nyugdíjasok, hogy ők a társadalom terhére vannak. A kései években az ilyen szemlélet, illetve az ilyen beállítódás meggyorsíthatja az öregedés folyamatát. Egyébként pedig, ha az öregek a társadalom terhére vannak – írja Riemann –, az nem csak az ő hibájuk, hanem a társadalomé is.

Minden tárgyilagosan gondolkodó embernek tisztában kell lennie az öregkor erényeivel. Riemann egyik kortársára hivatkozva azt mondja: az érett kor egyik legfontosabb erénye a higgadtság, amely türelmesebbé tesz másokkal és önmagunkkal szemben. De vigyázzunk! Ha türelmesebbek vagyunk, az a legkevesbé sem jelent valamiféle gyengeséget vagy határozatlanságot. Ellenkezőleg: éppen magasabb korunk, de nagyobb tapasztalatunk és bölcsességünk tehet bennünket élesebb látásúvá a dolgok megítélésében. Kevesebb indulattal viseljük a szokatlanabb jelenségek iránt, és persze nagyobb távolságtartással, több tárgyilagossággal ítélünk.

Riemann az időskori erények kö-

zött emlegeti az ún. szeretetképeséget is. Azt írja: ha már nem vagyunk magunk számára olyan „rendkívül fontosak”, s nem kell már annyira komolyan venni önmagunkat, akkor mi magunk fogjuk „újraértelmezni” a szeretetképesség fogalmát. Ez a képesség végső soron hálát fejez ki; hálát az életért, amelyben részünk lehetett. Ugyanakkor megnyugvást és elégedettséget azért, amit kaptunk a sorstól.

Figyelemre méltóak Riemann sorai az öregkor szellemi szabadságával kapcsolatosan is. Ez többek között azt jelenti, hogy előrehaladottabb éveinkben elfogulatlanabban szemléljük az életet. Talán azért is mondják például, hogy az idős emberek előadásai és különböző szellemi termékei értékesebbek, mert nem hálózza be azokat felesleges indulat. A lényegi kérdéseket képesek megfelelő távlatból szemlélni, oldottabban vizsgálódnak és kevésbé befolyásolja őket a jelen. De igaz lehet bizonyos értelemben ennek ellenkezője is: egyesek ugyanis vénségükre „megcsontosodnak”, múltjukba ragadnak. Ezeknek az embereknek meg kell mondani szemtől szembe, ha egy bizonyos feladatot már nem tudnak ellátni. „Éppen azzal az öregséggel gyűlik meg környezetének a baja, amely semmitől sem tud búcsút venni, és önfejlően azt hiszi, hogy rosszindulatúak vele szemben, vagy megakarnak szabadulni, ha értésére adják, hogy jobb volna fokozatosan visszavonulnia.” Egy igen sajátos példát is felhoz ennek bizonyítására a szerző. Nos, ha valakit valamilyen „tisztelőbeli” elnöknek tesznek meg, írja Riemann, abban nemegyszer a komoly tiszteleten és elismerésen túl egyfajta finom utalás is benne rejlik: most már ideje volna véglegesen leköszönnöd!

Az öregkori magánélet velejárója lehet a fokozatosan kialakuló válságérzet vagy szorongástudat is. Nem kétséges,

hogy sokaknál krízist okoznak – vagy okozhatnak – az öregség jelei, sőt már az elkezdődő korosodás folyamata is. Egyesek például a kopaszodást vagy az öszülést valamiféle sokkhatásként élik meg. Előfordulhat más összefüggésekben is, hogy bizonyos fokú nyugtalan-ság, szorongás vesz rajtunk erőt. Ez jelzi, hogy az életünkben valami nincs rendjén. Fel is tesszük a kérdést magunknak: Hát ennyi volt az egész? Ennyi volt az életem értelme, amit eddig megéltem? Az ilyen „mérlegkészítés” csalóka és krízist idézhet elő! Egyesek bódulatba menekülnek, míg másokat valamilyen káros szenvedély keríthet hatalmába. Kialakulhat pánik, de élet-untsághoz is vezethetnek a fejlemények; ilyenkor az öngyilkosság sem ritka, mint a legmélyebb rezignáció kifejezője.

Az öregkort elemezve Riemann a párkapcsolatok problémáira is kitér – már akinél itt problémáról lehet beszélni. Ám úgy tűnik – sajnos –, hogy lehet! Csak felsorolásszerűen az elemzésekből: „kapuzárasi” pánikok; őszintétlen partnerkapcsolatok; összetartó erő a gyermek; amikor már nincs mondanivaló egymásnak; új kapcsolatok – cseberből vederbe; illúziók nélkül; új életek az öregkor küszöbén – nos, valamennyi medítálásra érdemes gondolat!

Milyen az erotika és a szexualitás az élet második felében és az öregkorban? – teszi fel a kérdést Fritz Riemann egy önálló fejezet élén. Nyomban válaszol is – két szóban: nagyon különböző. Persze ez a válasz némi magyarázatra szorul. Minthogy az élet igen sokszínű, úgy itt sem lehet valami általánosítható szabályokat mondani. Vannak házaspárok, amelyek viszonylag magas koruk ellenére boldogító szerelmi életnek örvendenek. Másoknál a szexuális ösztön alábbhagy. Ez utóbbiak attól félnek, hogy a számukra leglényegesebbnek tartott örömforrást fogják hamarosan el-

veszíteni. Mellesleg nincsenek általános érvényű szabályok arra vonatkozólag sem, hogy milyen legyen az öregkori szexuális magatartás. De az fontos, hogy a párkapcsolatok értéke ne csökkenjen! „Ha a párt eddig első renden a szexus kötötte össze, az bizony idővel fogyatkozik, mert a lényeg immár a lelkiekben található.” Megnő a szerepe a gyöngédségnek, a bensőséges, mély meghittségnek; a kapcsolat új formája alakulhat ki és kaphat nagyobb jelentőséget. Mindezzel együtt Riemann fontosnak tartja, hogy a házastársi kapcsolatokban vonzók maradjunk egymás számára (ápoltsunk, meghitt gyöngédség és tapintat a partner iránt, kölcsönös kötődés lelkiekben stb.). A szerző e következtetésre jut: igenis felelősek vagyunk öregkorunk méltóságáért vagy méltatlanságáért! Egy kortárs-szerzőt idéz, aki azt mondja, hogy minden gyönyör örökké szeretne tartani. „Éppen ez szenvedésünk egyik forrása – írja Riemann –, mint-

hogy a gyönyörnek ez nem adatott meg. Több tartósságot ígér viszont, ha tudunk bánni a gyönyörrel, a szerelemmel és szeretettel.”

Akár zárógondolatok is lehetnének a fenti sorok. Am azt még el kell mondanunk, hogy Riemann a jóléti társadalom prizmáján keresztül vizsgálja az öregkor jelenségeit. De reményeink szerint mi is ilyen társadalom felé tartunk! És egyáltalán nem mindegy, hogy milyen a közérzetünk időskori éveinkben. Nos, azért számoltunk be a megjelent könyvről terjedelmesebben, mert az öregedés érzékeny pontja életünknek.

Mi, olvasók elismeréssel mondunk köszönetet a szerzőnek és a könyvet megjelentető kiadónak. Különösen most, amikor az 1999-es esztendőt az idősök évének nyilvánították. Riemann könyvét haszonnal forgathatja mind az idősebb korosztály, mind pedig a már kései éveire is gondoló jelenlegi derék-had. (Háttér Kiadó, Budapest, 1998.)

A 21. század európai biztonsági modellje felé

A cikk az EBESZ munkáját követi nyomon az új Európa megteremtésének folyamatában. A fordító előszavában röviden ismerteti az új európai biztonsági modell felvetésének előzményeit. Ezután némi rövidítéssel közli Niels Helveg Petersen, az EBESZ 1997-ben hivatalban lévő elnökének elképzeléseit egy 21. századi európai biztonsági charta létrehozásáról, amely a *Revue de l'OTAN* 1997/6. számában megjelent munka fordítása. Az utószóban a fordító röviden áttekinti az európai biztonsági charta – dokumentum elkészítésével kapcsolatos 1998-ban folyó munkálatokat.

A fordító előszava

Talán senki sem gondolta 1975-ben, amikor az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet résztvevői aláírták az enyhülési folyamat zenitjének nevezett *Helsinki záróokmányt*, hogy az eredetileg a megosztottság konzerválására létrehozott szervezet a hidegháború utáni európai fejlődés fő tartópillérévé válhat.

Az EBEÉ 1990. november 19–29-i párizsi csúcstalálkozóján megszerkesztett *Párizsi Charta az új Európáért* már jelezte az új idők. A dokumentumban a résztvevők kijelentik, hogy Európában véget ért a szembenállás és a megosztottság korszaka, és hogy a továbbiakban kapcsolataikat a kölcsönös tiszteletre és együttműködésre alapozzák.

Azóta folyamatosan jöttek létre az EBEÉ különböző szervei, intézményei és irodái, miközben maga is átalakult az európai biztonság legátfogóbb szervezetté (EBESZ).

Az új Európa megteremtésének folyamatában új veszélyekkel és kihívásokkal is meg kell küzdeni. Ez a felisme-

rés motiválta 1994-ben az EBESZ budapesti csúcstalálkozójának résztvevőit, amikor döntés született egy új Charta létrehozásáról. Elhatározták, hogy széles körű és mindenre kiterjedő tárgyalásokat kezdenek a biztonság minden aspektusáról abból a célból, hogy létrehozzanak egy közös és mindent átfogó biztonsági modellt a 21. századi Európa számára.

Ennek a biztonsági modellnek a körvonalait vázolja Niels Helveg Petersen.

*Niels Helveg Petersen,
Dánia külügyminisztere,
az EBESZ hivatalban lévő elnöke*

Az európai biztonságban bonyolult és különféle veszélyekkel és kihívásokkal kell szembenéznie. A létező szervezetek megfelelő szerepet játszanak, mint ahogy a központi helyet elfoglaló NATO is. De egyik sem képes a biztonság összes aspektusát kezelni, vagy ugyanolyan módon válaszolni valamennyi állami biztonsági aggodalmaira. Ezért szükség van egy kooperatív nemzetközi eljárásra. Ez a célja azoknak az európai biztonsági modellről szóló munkálatok-

nak, amelyet az EBESZ kebelén belül indítottunk el.

Az egykor kettéosztott Európát ma az integráció és az erősödő együttműködés jellemzi. A múlt antagonizmusai helyébe az egyre intenzívebbé váló együttműködés lép. Ez a folyamat ismeri a kudarcokat, és fellép a biztonság és stabilitás ellen ható új fenyegetésekkel szemben.

Szerencsére a katonai fenyegetettség elmúlt. Mégis léteznek új természetű veszélyek és kihívások, mint a történelmi eredetű gyanakvás, az etnikai, a valósi vagy a nemzetiségi súrlódások, az agresszív nacionalizmus, a társadalmi zavarok, az alapvető társadalmi reformokkal szembeni bizalmatlanság, a drogkereskedelem, a szervezett bűnözés, továbbá évek óta fenyegeti a jövőt a természeti kincsekkel való gazdálkodás és az ellenőrizetlen iparosítás.

Tudni kell, hogy ezek a veszélyek és kihívások áthatolnak a határokon. A biztonság oszthatatlan, most jobban, mint valaha. A biztonság elleni veszélyekből levonható konzekvenciák nem vonatkoztathatók csak egy országra, és egyetlen szervezet sincs abban a helyzetben, hogy egyedül vegye figyelembe a biztonság összes nézőpontját, vagy ugyanolyan szinten lépjen fel valamennyi állam biztonságpolitikai törekvéseivel szemben. Ezért elkerülhetetlen, hogy az együttműködés szellemében egységes frontot alkossunk a felmerülő problémákat illetően.

Más szavakkal: az átalakulóban lévő Európa megköveteli a mi fenntartás nélküli kötelezettségvállalásunkat annak érdekében, hogy a változás ne érjen véget, hanem javulást eredményezzen. És azért, hogy ez békésen történjen, elkerülhetetlen, hogy minden szinten együttműködjünk.

A közös erőfeszítés alapvető eszközei az új Európa biztonsági gondjainak megoldásában a NATO és az Európai

Unió. Ennek a két szervezetnek és az együttműködési hálózat bővülő folyamatában helyet foglalóknak elsődleges céljuk, hogy egész Európában elősegítsék a biztonságot. Az Amszterdami Szerződés elindította az Európai Unió kibővítésének folyamatát, a madridi csúcs ugyanezt tette a NATO vonatkozásában. Az Euro-atlanti Partnerségi Tanács, és az Oroszországgal és Ukrajnával megkötött egyezmények voltak a konkrét megnyilvánulási formái a szövetség által elfogadott kooperatív fellépésnek.

A biztonság megerősítésének egy másik, jelentős vállalkozása a helyi szintű együttműködés. Valóban, a pragmatikus együttműködés hozzájárul a nagyobb megértéshez és a jószomszédi viszony megteremtéséhez. Segíthet abban is, hogy elkerüljük azokat a viszályokat, amelyek az európai integráció kérdésében az irányokban és a jövőt illetően széthúzást okozhatnak.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ) a legszélesebb és legnyitottabb a belső felépítése az európai biztonság architektúráján belül. Segíthet elfogadni egy változó Európa kihívásait? Megkönnyítheti az elkerülhetetlen együttműködést?

Meg vagyok győződve, hogy ez lehetséges. Tekintetbe véve széles belső felépítését, amely átfedi az egész földrajzi régiót Vlagyivosztoktól Vancouverig, magában foglalja Európa, Közép-Ázsia és Észak-Amerika összes országát. Egyetlen másik regionális szervezetnek sincs ilyen kiterjedt összetétele. Másfelől az EBESZ volt az első, amelyik tagjai közé fogadta az ex-Szovjetuniókat azokat az új, független államait, amelyek nagy fejlődést mutattak a demokratikus országok családjába való integrálódás irányába.

Másodszor: a biztonság nem korlátozódik kizárólag a katonai aspektusra,

hanem felöleli a humanitárius és gazdasági dimenziókat is. Az EBESZ egy sokoldalú biztonsági koncepciót fogadott el.

Harmadszor: azok az alapelvek és kötelezettségek, amelyeket az EBESZ keretében elfogadtak a demokrácia, a jog primátusa, az emberi jogok tiszteletben tartása és a piactudatossághoz való csatlakozás tárgyában, valamint azok, amelyek a leszereléssel kapcsolatos biztonsági és bizalom erősítő szabályokra vonatkoznak, ugyancsak alapját képezik egy stabil és biztonságos európai kreációnak.

Negyedszer: az EBESZ olyan rugalmas és pragmatikus együttműködési koncepcióban állapodott meg, amely konszenzusos döntéssel alapszik. A konszenzus szabályát bizonyos tekintetben elég gyakran gyengességként festették le. Általában mégis ez az ismertető jele annak az együttműködési szellemnek, amely az emberi jogok, a bizalom és biztonsági szabályok, a fegyverkezési főként kérdésében politikailag kikényszerített megegyezésekhez vezetett. Ez jó alap arra is, hogy később megóvjuk az együttműködést.

Ötödször: az EBESZ páratlan tapasztalattal rendelkezik a megelőzés, és a konfliktusok szabályozása területén. A hidegháború vége óta olyan feladatokat teljesített, amelyek végrehajtását akkor egyetlen másik regionális szervezetnek sem állt módjában biztosítani: a régi szovjet blokk krízisgócainak és potenciális konfliktuszónáinak a felügyelete, a véleménykülönbségen lévő felek közötti közvetítés, és misszió küldése a helyszínrre. A cél érdekében körvonalazott mechanizmusok egyedülállóak. Az alapvető változás megmutatkozott az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEE) továbbfejlesztésében EBESZ-re, 1995-ben, és közvetítő szerepének átalakulásában, amely lehetővé tette a Kelet és Nyugat közötti dialógust és egészen mostanáig a békét garantálva

az összeomlásnak ebben a periódusában megkönnyítette a békét és a stabilitást.

Az elért eredmények hatásosak. Csak egyedül 1997-re az EBESZ számos országban és régióban vállalt kötelezettséget a misszióval és a speciális jelenlétével. Ennek a kötelezettségnek (prevenatív diplomácia) a természetéből következően az eredmény mértéke elég gyakran fordított arányban áll a látszattal, és a közvélemény vélekedésével. Pedig az ebben az évben elért eredmények – többek között a csecseni, az albániai és a boszniai választások, a megerősített beavatkozás Horvátországban, a Moldávia és Tadzsisztán közti megegyezésben való részvétel, a vezető erők keresése Felső-Karabah konfliktusában – tanúsítják azt a nagy szerepet, amelyet az EBESZ játszik az európai biztonságot érintő problémák megoldásában.

A hatodik, amelyet szeretnék kiemelni, az EBESZ azon képessége, hogy megkönnyítse a szorosabb együttműködést az európai biztonság érdekében létrehozott szervezetek és intézmények között.

A lisszaboni csúcs alkalmával, 1996 decemberében az EBESZ tagországainak állam- és kormányfői felismerték, hogy az európai biztonság kooperációt és koordinációt igényel a résztvevő államok, az európai és a tengerentúli szervezetek között. Egyöntetűen elfogadták, hogy ez a szervezet olyan fórumot alkot, amely különösen jól alkalmazható ennek az együttműködésnek és kiegészítő szerepnek a megerősítésére azért, hogy hatáson tudjanak válaszolni a fenyegetésekre és kihívásokra az EBESZ hatókörzetében.

Ez az elsődleges célja azoknak a megindított munkálatoknak, amelyek az EBESZ kebelén belül folynak a „21. század biztonsági modelljéről”. Ez a közlekedés azon az elhatározáson alapszik, hogy egyetértően és szolidárisan járjanak el az alapvető kötelezettségek be nem tartása vagy egy állam biztonsága

elleni fenyegetés esetében. Pontosabban: tervbe van véve egy olyan európai biztonsági charta előkészítése, amely együttesen prezentálná az Európában létrejött változásokat, és bemutatná azokat az alapelveket, amelyek a változásokra válaszul szolgálnának.

Evégből az állam- és kormányfők megbízták az EBESZ-t, hogy határozza meg a megerősített együttműködés módjait a szervezetek közötti „kooperatív biztonsági platform” keretében. A platformnak az lesz a célja, hogy növelje a kooperáció, a koordináció és egymás kiegészítésének fokát, ellensúlyozván ezáltal azt a rémületet, amely a hirtelen ijedtségtől a konfliktus utáni talpra állásig tart. Eközben oly módon folyik a részvétel a konfliktusok megelőzésében és a krízis kezelésében, hogy a béke és stabilitás érdekében mindenki erős pontjait lehessen kombinálni és a legteljesebben felhasználni.

Ezeknek a munkálatoknak azokon a tapasztalatokon kell alapulniuk, amelyekre a nemzetközi szervezeteket magába foglaló együttműködésen keresztül tettek szert többek között a Bosznia-Hercegovina-i és az albániai misszióban a NATO-tagok IFOR-, SFOR-alakulataival és a más országokkal való együttműködés során.

Egy ilyen kereten belül az olyan államok biztonsági gondjai, amelyek nem vesznek részt egyetlen biztonsági struktúrában sem, nagyobb figyelem tárgyát fogják képezni, mint jelenleg. Ezek legzetesebben magukban foglalják azokat a biztonság elleni fenyegetéseket, amelyek az EBESZ területén kívüli régiókból erednek. Ezeknek az államoknak javulni fog a biztonsága a platform keretében együttműködő szervezetek által elfogadott támogatás akcióinak köszönhetően.

Ennek a hálózatnak azokon az elveken és kötelezettségeken kell nyugodniuk, amelyeket már elfogadtak az EBESZ dokumentumaiban. Azonkívül vala-

mennyi résztvevő tagállamnak egyénileg alá kell írnia a következő, jelentős alapelveket: az EBESZ-ben részt vevő valamennyi állam szuverenitásának tiszteletben tartása függetlenül attól, hogy aláírták-e a biztonságra vonatkozó nemzetközi egyezményeket, illetve függetlenül attól, hogy részét képezik-e a két- vagy többoldalú államközi szerződéseknek; a résztvevő szervezetek átláthatósága a belső módosításait illetően; intézményeinkhez való csatlakozás, amely a mandátumot és az aktivitást illetően a nyílt és önkéntes kötelezettségen alapszik. Ezek az alapelvek együtt alkotnak egy közös fejlesztési és együttműködési koncepciót azok között az intézmények között, amelyek kölcsönösen megerősödnek a platform keretén belül.

A platformban való részvétel egyéni döntés eredménye lesz. Azoknak a szervezeteknek, mint a NATO, amelyek aláírták a fent említett alapelveket, spontán deklarációk útján kell csatlakozniuk a platformhoz. És a régiókon belüli fórumoknak is lehetővé kell tenni, hogy abban részt vehessenek.

Az európai biztonsági charta tervét illetően a platformmal kapcsolatos munkák fontos alapját képezhetik a mi vállalkásunknak. [...]

Nem az a cél, hogy egy hierarchiát alkossunk. Olyan együttműködési keret létrehozásáról van szó, amely közösen meghatározott elveken alapul, és amelyben minden szervezet vállalja azt a közös akarat által meghatározott szerepet, hogy megfelel az európai biztonság elleni kihívásoknak a 21. század közeledtével. És a NATO nélkülözhetetlen partner egy ilyen kereten belül.

A fordító utószava

Az EBESZ Európai Biztonsági Charta – dokumentum irányelveinek elkészítéséről döntés született 1997 decemberében, Kop-

penhágában az EBESZ miniszterek tanácsa ülésén. Az irányelvek alapján a résztvevő államok azóta is dolgoznak a dokumentumon. A munka nagy része Bécsben, egy *Biztonsági modellbizottságban* folyik.

1998. november 12-én Bécsben a megerősített Állandó Tanács ülésén az egyik fő téma az volt, hogy milyen előrelépés történt az Európai Biztonsági Charta – dokumentum ügyében. Az EBESZ soros elnöke, Bronislaw Geremek, lengyel külügyminiszter beszédében elmondta, hogy a chartának olyan képet kell Európáról alkotnia, amely az előzőekhez képest sokkal demokratikusabb alapon segíti elő a biztonság érzetét. A kulcskérdés az lesz, hogy „mi legyen a legproduktívabb kapcsolat a különböző nemzetközi szervezetek, intézmények és fórumok között egy tökéletesebb európai architektúrán belül”.

A lengyel külügyminiszter elmondta, hogy a jelenlegi történelmi fordulóban a nemzetek azt várják vezetőiktől, hogy működőképes európai biztonsági rendszert hozzanak létre. E folyamat megteremtésében a charta meghatározó szerepet játszhat.

A chartának nem a jelenlegi helyzetet kell megmerevítenie, hanem hajlékony, flexibilis elképzelés megtestesítőjévé, élő dokumentumává kell válnia. Ennek az elképzelésnek a valóságon kell alapulnia, és olyan alapvető kérdéseket kell tárgyalnia, mint a demokrácia és biztonság, valamint a gazdasági integráció és a biztonság közötti viszony. Ebben az összefüggésben fontos megvizsgálni a következőket: hogyan lehet összeegyeztetni az európai oszthatatlan biztonság elvét, a globalizációt, valamint a nemzeti, ill. regionális elkülönülést célzó törekvéseket; a biztonságnak milyen dimenzióira térjenek ki az új biztonsági elképzelések; mennyire lehet átfogó ez a biztonsági elképzelés anélkül, hogy összeomlana a saját súlya alatt?

Ezután Geremek úr költői kérdésekkel folytatta. Mi a jövője a nemzetállamnak, és a nemzetállam viszonyának a nagyobb hatalommal bírő és megújított nemzetközi szervezeteket és nemzetek közötti testületeket illetően? Mi lenne a leggyümölcsözőbb kapcsolat a különböző nemzetközi szervezetek és intézmények között kialakuló biztonsági architektúrában?

Geremek úr rámutatott arra is, hogy miközben a chartáról folynak a tárgyalások, aközben már hatásosan működik a más szervezetekkel való közös fellépés, illetve az együttműködés gyakorlati továbbfejlesztése azokon a helyeken, ahol az EBESZ-nek van missziója. Példaként hozta fel a koszovói EBESZ verifikációs missziót. Más szavakkal, „csak az elmélet és a gyakorlat jó összeházasítása vezethet az EBESZ-nek, mint a vezető európai biztonsági szervezetek egyikének a megszilárdulásához, mely szervezetek arra specializálódtak, hogy hatékonyan és átfogóan megelőzzék a konfliktusokat, építsék a demokráciát és elősegítsék a nemzetközileg is elismert normákat és elveket.”

Az EBESZ hivatalban lévő elnöke beszédében azt is hangsúlyozta, hogy fontos összehangolni az érdekeket a fegyverzetkorlátozásban, a bízalom- és biztonságerősítő intézkedésekben, és újra és újra felhozta az európai szolidaritás lengyel koncepcióját, amelyet szerinte arra terveztek, hogy megújítsa a kooperatív biztonsági koncepciót.

A chartával kapcsolatos munka novemberben intenzívebbé vált, mivel a dokumentumot az 1998. december 2–3-i, oslói minisztertanácsai ülés egyik napirendi pontjaként terjesztették elő. A cél az lesz, hogy a chartát a következő, 1999-ben tartandó csúcson elfogadtassák.

*Fordította és összeállította
Dr. Mészáros Margit*

A rendkívüli közgyűlésről

A Magyar Hadtudományi Társaság 1999. március 26-án rendkívüli közgyűlést tartott. Összehívását indokolta, hogy a korábbi tapasztalatok szerint a közgyűlés határozatképességének azon feltételét, miszerint a nyilvántartott tagságnak legalább az 50%-a jelen legyen, még egyszer sem sikerült elérni. Küldöttgyűlés esetén viszont a megválasztott küldöttek döntő többsége mindig jelen volt. Az elnökség javaslata szerint célszerű lenne, ha a jövőben a legfőbb döntéshozó testület szerepét a küldöttgyűlés látná el. Ehhez módosítani kellene az alapszabályt, ami jelenleg a közgyűlés hatáskörébe tartozik. A másik indok, hogy célszerű lenne társaságunkat közhasznú társasággá nyilvánítani, ezzel a hatályos törvény szerint minden akadálya elhárulna annak, hogy a tagjaink által felajánlott személyi jövedelemadó 1%-át ténylegesen megkapjuk.

□ A rendkívüli közgyűlés első napirendje az *alapszabály módosítása* volt. A módosítás lényege az alábbiakban foglalható össze.

1. A társaság céljának meghatározása új megfogalmazásban került elfogadásra. Az új 1. § szövege a következő: „A társaság oly – önkormányzattal rendelkező, állami szervektől, politikai pártoktól, mozgalmaktól és egyéb politikai csoportosulásoktól független – közhasznú társadalmi szervezet, amely pártoktól támogatást nem kap, azoknak anyagi támogatást nem nyújt, országgyűlési képviselői, megyei, fővárosi önkormányzati választáson jelöltet nem állított és ezt a továbbiakban is kizárja. Tudományos és kutatási közhasznú tevékenységét az 1997. évi CLVI. törvény alapján fejti ki és jelen alapszabály szerint működik. Rendeltetése a hadtudomány művelése és az ahhoz kapcsolódó társadalmi tevékenység összefoglalása. Nyilvántartott tagsággal rendelkezik és céljainak elérésére szervezi tagjainak tevékenységét. Közhasznú szolgáltatásaiból tagjain kívül mások is részesülhetnek.”

2. A közgyűlés fogalma és funkciója törésre került. A módosítás szerint a társaság legfőbb szerve a küldöttgyűlés. A küldöttgyűlés az elnökség, a Felügyelőbizottság és az Etikai Bizottság tagjainak, valamint a szakosztályok megválasztott küldötteinek összessége. A küldöttválasztás a nyilvántartott rendes tagok száma alapján történik, minden megkezdett 10 fő után egy küldött delegálható. A küldöttgyűlés nyilvános, azon a társaság bármelyik tagja tanácskozási joggal részt vehet. A küldöttgyűlést évente össze kell hívni. Hatásköre kiegészült a korábban a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó kérdésekkel.

3. A Felügyelőbizottság hatásköre kiegészült azzal, hogy jogosult az elnök, az alnök, az elnökhelyettesek, az Etikai Bizottság elnöke és tagjai, továbbá saját tagjai ellen fegyelmi eljárás kezdeményezésére.

4. Az elnökség hatásköre két kérdésben bővült: az egyik, hogy kapcsolatot tart más állami, társadalmi és magán-, illetve külföldi szervezetekkel és szervekkel, meghatározza a társaság ezekhez fűződő viszonyát; a másik, hogy első fokon elbírálja a társaság tagjai ellen kezdeményezett fegyelmi eljárásokat.

5. A gazdálkodás szabályait kiegészítette azzal, hogy a társaság vállalkozási tevékenységet csak közhasznú céljainak megvalósítása érdekében, azokat nem veszélyeztetve végezhet. A gazdálkodás során elért eredményt nem oszthatja fel, azt csak az alaptevékenysége finanszírozására fordíthatja.

6. A küldöttgyűlés határozatait az elnökség köteles a Határozatok Könyvébe bevezetni.

□ Az *elnökség beszámolójához* – amelyet minden tag írásban megkapott – dr. Szabó József elnök fűzött szóbeli kiegészítést.

Felsorolta az 1998. év fontosabb történéseit. Kiemelte: betartottuk az alapszabály azon előírását, hogy társaságunk az állami szervektől, pártoktól és más társadalmi szer-

vezetektől függetlenül működjön, ugyanakkor szakértői munkával, a lefolytatott vitákkal és publikációkkal igyekeztünk elősegíteni a HM, a BM és más országos hatáskörű szervek munkáját, tevékenységük elvi megalapozását. Így – többek között – a Miniszterelnöki Hivatal felkérésére részt vettünk a biztonság- és védelempolitikai alapelvek kidolgozásában. Folyamatban van a biztonsági stratégia és a védelmi stratégia kidolgozása. Az MTA IX. O. Hadtudományi Bizottságának felkérésére részesei voltunk *A hazai hadtudomány változásának, helyzetének és fejlődésének jellemzői* című, e számunkban megjelenő tanulmány összeállításának, amely egy országos, minden tudományra kiterjedő elemzés részét képezi.

Az elnök szóbeli kiegészítésében néhány negatív jelenségre is utalt. A társaság belső életét zavarják a szakosztályok működésében tapasztalható egyenlőtlenségek. Míg egyes szakosztályok igen aktívak, addig több szakosztálynál alapvető működési problémák halmozódtak fel. A belügyi szakosztály vezetését sikerült újjáválasztani és működését újra indítani. Továbbra sem működik a nemzetbiztonsági szakosztály. Felfüggesztette működését az egészségügyi szakosztály. Vannak más szakosztályok is, amelyek egész évben nem tartottak rendezvényt. Ezekről az írásos beszámolóban olvashatnak. Ezen jelenségek megszüntetése érdekében a társaság vezető szerveinek – mindenekelőtt az elnökségnek és az Intézőbizottságnak – nagyobb aktivitást kell kifejteni a szakosztályok szervezeti életének szinten tartására. Öröndetes, hogy megalakult a tűzérszakosztály.

Jövő év decemberében 10 éves lesz az MHTT. Ennek kapcsán szeretnénk legalább 1000 példányban megjelentetni a 10 éves múltunkat bemutató kiadványt. Az ehhez szükséges anyagi feltételeket még fel kell kutatni.

□ A *Felügyelőbizottság* jelentését dr. Turák János elnök ismertette. Felsorolta azokat a témákat, amelyekben vizsgálatot folytattak. A bizottság megállapítása szerint a társaság tevékenysége alapvetően a hadtudomány, illetve az ország védelméhez kapcsolódó tudomá-

mányágak fejlődésére irányul. Az egyes szakosztályok működésében tapasztalható zavarok felvetik annak szükségességét, hogy az elnökség ne csak a megszűnés körüli helyzetben foglalkozzék ezekkel a szakosztályokkal, hanem időben jelezze a problémákat. A korábbi évekhez viszonyítva javult a tagnyilvántartás és a tagdíj befizetésének helyzete, de ezekre a területekre a jövőben is megkülönböztetett figyelmet kell fordítani. A jövőben célszerű volna az anyagi lehetőségek függvényében a konferenciákról vagy egyes tanulmányokból kiadványokat készíteni és azok célzott szétosztásával elősegíteni a tudományos eredmények nyilvánosságra hozatalát.

A társaság pénzügyi helyzete szilárd, gazdálkodása szabályozott. Sajnálatos, hogy a Hadtudományi Lexikon sorsa még mindig nem zárult le, ennek ez évi rendezését a Felügyelőbizottság elvárja az elnökségtől.

□ Az *Etikai Bizottság* jelentését dr. Várhegyi István elnök ismertette. Az Etikai Bizottsághoz sem írásban, sem szóban nem érkezett bejelentés. Ennek ellenére a bizottság úgy tartja, hogy foglalkozni kell a társaság etikai helyzetével. A bizottság úgy döntött, hogy felkutatja azokat a „szürke zónákat”, amelyek alkalmasak arra, hogy etikai vétség keletkezzék belőlük. Ennek keretében dr. Pirityi Sándor, a bizottság tagja kidolgozza a szerzői joggal kapcsolatos legújabb szabályokat tartalmazó útmutatót és ezt a bizottság a szakosztályok és a társaság vezető szerveinek rendelkezésére bocsátja. A későbbiek folyamán az idézés és a plagizálás kérdésével kívánunk foglalkozni. Kérte a bizottság jelentésének elfogadását.

A közgyűlés a három beszámolót együtt vitatta meg. A hozzászólók az érdemi kérdésekben egyetértettek a beszámolókkal, egyes rész kérdésekben hangzottak el pontosítási javaslatok. Végül a közgyűlés a beszámolókat el-lenszavazat nélkül elfogadta. Ugyancsak egyhangúlag, a Felügyelőbizottság által javasolt két kiegészítéssel fogadta el a társaság 1999. évi munkatervét. A közgyűlés az elnök zárszavával ért véget.

Zimits Rezső

A doktoranduszok fóruma

A Magyar Hadtudományi Társaság kapcsolatainak szélesítése és a hadtudomány pályakezdő fiatal kutatóinak segítése céljából 1999. március 25-én a ZMNE-n fórumot rendezett.

A társaság elnöke a rendezvény előkészítése során arra kérte a fórumra meghívott doktoranduszokat, hogy a tanácskozáson mutassák be kutatási témáikat, a kutatás módszereit, a kutatóhely biztosította körülményeket, mondják el azokat a problémákat, amelyekkel kutatásaik során találkoztak, fogalmazzák meg kérdéseiket, kéréseiket, amelyek megoldásához a társaság segítségét várják.

□ A fórumon *dr. Szabó József*, az MHTT elnöke köszöntötte a résztvevőket, majd *dr. Héjja István*, az elnök tudományos helyettese szólt a hadtudomány általános feladatairól, a ZMNE-vel, mint a legfelső katonai oktatási intézménnyel, a legfontosabb kutatóbázissal, műhellyel kiépítendő szorosabb kapcsolat szükségességéről, majd hangsúlyozta, hogy a doktoranduszképzésben részt vevők számára a jövőben a társaság – a szakosztályok által nyújtott kereteken túl – az eddigieknél szervezettebb formában kíván segítséget nyújtani: a kutatott téma, a kutatói munka kérdéseiben nyújtott konzultációkkal, az információszolgáltatással, a publikációs igények kielégítésével és a pályázatok rendszerének kiterjesztésével.

Ezt követően 13 doktorandusz hallgató szólt hozzá. A hozzászólók sorát: *Farkasné Zádeczky Ibolya* őrnagy asszony nyitotta meg, majd őt követte: *Kohári István* alezredes, *Kósa László* r. alezredes, *Kassai Károly* őrnagy, *Murinkó Attila* százados, *Kiss Gyula* zászlós, *Fleschhacker Ferenc* őrnagy, *Ványa László* mk. alezredes, *Davola József* őrnagy, *Juhász László* mk. őrnagy, *Tatorján István* mk. őrnagy, *Minárik László* alezredes, *Smúth Béla* r. tiszti főiskolai hallgató.

A felszólalók ismertették kutatási témájukat, a kutatás során eddig elért eredményeiket, további törekvéseik, irányait és azokat a problémákat, amelyek megoldásához a társaságtól segítséget várnak.

A hozzászólások sorában *dr. Nagy Tibor* ezredes, a HM OTF Tudományszervező Osztályának osztályvezetője kért szót. Tájékoztatta a résztvevőket, az alábbi három kérdésről:

- a doktoranduszképzésében részt vevők jogállásáról szóló törvény, a HM-BM rendelet és a tanulmányi szerződés ügye napirenden van;
- a normatív finanszírozás kérdésében az Oktatási Minisztériummal körvonalazódik a megállapodás, amely bővülő anyagi lehetőségeket irányoz elő a kutatásokhoz;
- NATO-pályázatokba való bekapcsolódás révén is új lehetőségek nyílnak meg a kutatók előtt.

□ A fórumon több doktorandusz felvette, hogy nagyon korlátozottak a publikálás lehetőségei, hosszú a cikkek átfutási (beküldéstől a megjelenésig) ideje. A kérdésekre *Horváth István*, a Hadtudomány főszerkesztője válaszolt.

A főszerkesztő – az észrevételekre, kérdésekre adott válaszok előtt – üdvözölte a doktoranduszokat, biztatta őket, a jövőt képviselő generációt, akik ennek a szép „hivatásnak”, a tudománynak a szolgálatát vállalták fel. Üdvözölte a társaság elnökségének kezdeményezését a fórum megrendezésére, a doktoranduszok támogatására irányuló törekvéseit.

A megjelentek elnézését kérve megjegyezte: a résztvevők létszámát és összetételét figyelembe véve, úgy gondolom – még tanulnunk kell a szervezést. Nincsenek itt a doktoranduszok oktatói, tanárai – igaz, hogy itt van professzor Kőszegvári úr, a Doktori Iskola vezetője –, nincs itt az egyetem vezetése, tudományos osztálya és nincs itt (már nincs itt) a HM és a HVK képviselője. Az is mutat valamit, hogy az idő előrehaladtával a kezdeti csekély létszám is egyre fogyatkozik. Úgy néz ki, hogy a „külsősök” érdeklődése a téma iránt nem nagy. Jó lenne, ha ez a felfogás, gyakorlat változna, s hangzatos szavak helyett történné valami, nem sok, hiszen olykor a néma jelenlét is elfogadható.

A publikációval kapcsolatos felvetések, javaslatok, amit tudtunk, eddig is megtettük. 1998-ban tíz doktorandusz cikke jelent meg, ez a közölt cikkek 20–25%-a. Köztudott, hogy a Hadtudomány negyedéveként jelenik meg és ilyen tág intervallumokban, félév, háromnegyed év is eltelhet, amíg a cikk megjelenik. Könnyű a számvetés: március vége van, ha valaki most ad le egy cikket, akkor annak közlése csak a 3. (szeptemberi) vagy a 4. (de-

emberi) számban történhet. Ugyanis a soron levő szám, a 2-es (júniusi) anyagai már együtt vannak. Azzal is számolni kell, hogy esetleg az adott cikk(-ek) nem jó(k), terjedelmes, azonos témából több jön össze, sőt olykor „kiszorító” helyzetek is létrejönnek, valamint meg kell jelentetni a tervezett (hónapok-kal korábban leadott) cikk helyett.

Mi lehet a megoldás? A társaság szívesen kiadna több számot, ez egybe is esik érdekeivel, ehhez van kapacitása, az anyagiak kivételével. Javaslatunk az, hogy a *ŽMNE finanszírozzon meg egy olyan számot, amelyben csak a doktoranduszok írásai jelennek meg. Ezzel az egyetem nem hoz áldozatot, csupán amit kér, követel a doktroanduszoktól, annak a lehetőségét biztosítaná. Ha az egyetem ezzel egyetért és a támogatást megadja, akkor gyorsan, ez év őszén (legkésőbb az év végén) megjelenhetne egy, a doktoranduszok írásából összeállított kiadvány.*

A kivitelezésre vannak elképzelések, amelyek leírását és megszervezését igény

esetén a doktorandusziskola vezetésével és néhány hallgató bevonásával a főszerkesztő vállalja.

A főszerkesztő válasza végén hangsúlyozta:

A jelenlegi keretek arra adnak lehetőséget, hogy az eddigi gyakorlatnak megfelelően segítsük a doktoranduszokat. Ezt eddig is megtettük, és most, hogy a résztvevők problémáit jobban megismertük, a jövőben még inkább megteesszük.

A doktoranduszok fórumának eredményeit dr. Szabó József, a társaság elnöke összegezte. Megköszönte a doktoranduszok és a jelenlévő meghívottak részvételét, a hallgatóknak külön, hogy a kutatási eredményeikről számot adó tájékoztatóra jól felkészültek. A felvetett kérdéseket, javaslatokat a társaság elnöksége megvitatja, s az egyetemmel közösen keresi azok megoldását. A honvédség egészét érintő kérdésekről az érintetteket pedig tájékoztatja.

Horváth István

Országos elektronikai hadviselési konferencia a jövőről

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Elektronikai hadviselés tanszéke az MHTT elektronikai szakosztályával együttműködésben 1999. április 27-én országos konferenciát szervezett *Felderítés és elektronikai hadviselés a 21. századi hadszíntéren* címmel. Az elnöklő dr. Rajki Tibor mk. ezredes, HVK EH főnök köszöntötte a megjelenteket, majd felolvasta *Tánczos László dandártábornok, HVK vezetési főcsoportfőnök-helyettes* levelét, amelyet a konferenciához intézett.

Az első előadó dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy volt, aki *A 21. századi hadviselés prognózisai* címmel áttekintést adott az ezredvég történelmi léptékű folyamatairól és azok lehetséges hatásairól a következő évtizedek hadviselési módjaira.

Utána dr. Vasvári Vilmos nyá. mk. ezredes *A tűztámogatás és az elektronikai hadviselés a NATO-tagság tükrében* című előadásában elemmezte az elektronikai hadviselés helyét és szerepét az új támogatási elveknek megfelelően.

A vezetési hadviselés szervezeti elemei a NATO és az amerikai elvek szerint címmel dr. Várhegyi István nyá. ezredes vázolta fel a veze-

tési hadviselés szervezeteinek létrejöttét az amerikai haderőben és a NATO-ban, előrevelítve néhány hazai szervezeti változás gondolatát és indokait.

A konferencia második részében az Elektronikai hadviselés tanszék oktatói négy tematikus csoportba foglalva tekintették át a felderítés és az elektronikai hadviselés aktuális kérdéseit, fő kutatási irányait, eredményeit.

Elsőként dr. Makkay Imre mk. ezredes *a Felderítés és az elektronikai hadviselés fejlődésének tendenciái* címmel tömör áttekintést adott a világban tapasztalható folyamatokról, a legkorszerűbb eszközökről és kutatásokról, amelyek az információs technológia segítségével gyökeresen meg fogják változtatni a hadviselés mikéntjét a következő évtizedekben.

Ezután Ványa László mk. alezredes *az Új technikai kihívások az elektronikai ellentevékenységi rendszerekben* című előadásában ismertette azt a szemléletváltást, amely az ellentevékenységi rendszerekben zajló technikai korszerűsítésekkel együtt jár a világban, majd áttekintette azokat a technikai kihívásokat,

amelyekre a tudományos kutatás módszereivel keressük a megoldást, a frekvenciaugratásos rendszerek zavarásától sok-sok kérdésen át az impulzusbombáig bezárólag.

Az elektronikai ellentevékenységet szervesen kiegészítő elektronikai védelmi kérdésekkel foglalkozott *dr. Vass Sándor őrnagy az Elektronikai védelem a 21. századi hadviselés tükrében* című korreferátumában. Felvázolta azokat a lehetséges irányokat, amelyeket a saját csapatok elektronikai védelmének biztosítása érdekében tovább kell kutatni, hogy megfelelő biztonságot nyújthassanak ezen módszerek, eszközök az új ellentevékenységi kihívásokkal szemben.

A tanszéki előadók sorát *dr. Haig Zsolt alezredes* zárta, aki *Az elektronikai hadviselés NATO-elvek szerinti vezetésének néhány kérdése* című előadásában a harc tervezéséről, szervezéséről és vezetéséről szólva kiemelte azokat az eljárásokat, amelyek újként vagy némileg másképp jelentkeznek a törzs- és a parancsnoki munkákban.

Az előző előadásokban többször is elhangzott geoinformatikai alapú elektronikai hadviselési vezetési rendszerekhez szorosan csatlakozott *Bak Antal nyá. mk. ezredes, a Katonai vezetési rendszerek egységes geoinformatikai alapjai* című előadásával. Felvázolta azt a

munkát, amely jelenleg folyik az országos egységes geoinformatikai alrendszer megteremtéséért, a digitális térképművek létrehozásáért és ezek integrálásáért a különböző automatizált fegyvernemi alkalmazásokba, haderőnemi és összhaderőnemi vezetési rendszerekbe.

Ezután *Koller Nándor nyá. mk. alezredes* a világ egyik nagy haditechnikai cégét, a RACAL-t mutatta be, majd *dr. Gross Miklós* tartott látványos előadást *A légifényképezés katonai alkalmazása; az EUROSENSE cég termékei* címmel.

A hallgatóság rövid hozzászólásai után *dr. Rajki Tibor mk. ezredes* elnöki zárszavában kifejezte azt a reményét, hogy az elhangzott elvek, módszerek, kutatási irányok konkrét pályázatok, kutatási programok és eredmények formájában minél hamarabb épüljenek be a kiforrásban lévő információs hadviselési, vezetési hadviselési, elektronikai hadviselési koncepciókba, doktrinális okmányainkba, mindennapi munkánkba.

A szervezőbizottság kezdeményezésére az elhangzott előadások bővített anyaga a Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények különszámában – a ZMNE támogatásával – írásban is kiadásra kerül.

Ványa László

A tüzérszakosztály ülése

Az MHTT tüzérszakosztálya 1999. április 13-án szakosztályülést tartott, amelynek keretében a szakosztály tagsága elfogadta az újonnan alakult szakosztály működési és az éves kutatási tervét. A szakosztályülés napirendi pontjaként Dr. Szendy István alezredes *A tüzerfegyvernem fejlesztési lehetőségei a 21. század elején* címmel tartott nagy sikerű vitaindító előadást, melynek során megemlítette, hogy a tüzerfegyvernem jövőjének alapját a HADERŐ 2013 fejlesztési koncepcióban megfogalmazottak képezik.

Kiemelte, hogy a *tüzerfegyvernem alaprendeltetése a tüztámogatás*, amely mint fogalom és támogatási forma haderőnemi, sőt összhaderőnemi kategória. Egy komplex rendkívül összetett tervezési, szervezési, koordinálási és végrehajtási szakaszból álló, ak-

tív és passzív tüztámogatási eszközökre (eszközrendszerekre) támaszkodó, hadművelleti és harcászati szinten egyaránt megvalósuló folyamat, melyben a fő szerep a tüzésérgé.

Az előadásában egyértelműen megfogalmazódott, hogy a NATO tagjaként a Magyar Honvédség tüzésérgé a szárazföldi haderőnem egyik alapvető és meghatározó tüztámogató eleme. A 21. század magyar tüzésérgének célja kell legyen egy olyan közös, új gondolkodásmód kialakítása, megteremtése (filozófiaváltás), melynek segítségével képesek vagyunk (leszünk) megteremteni a kor követelményeinek megfelelő magyar haderő meghatározó részét képező, *képesség alapú tüzésérgét*.

Az előadást követően parázs vita alakult ki, amit hűen tükröz a szakosztályülés há-

romorás időtartama is. Az ülésen jelen volt Kálmán Ferenc dandártábornok, a SZFVK tü-zérfőnöke, a szakosztály elnöke, aki a fegy-vernem jövőjével kapcsolatos kérdéseket első kézből tudta megválaszolni. A vita *legfőbb ta-nulságaként* azt vonta le a szakosztály, hogy szükség van az ilyen szintű vitafórumok

megtartására, melyek során gyakorlati és el-méleti szakemberek részéről olyan kérdések megválaszolására van lehetőség, amelyek a fegyvernem jelenével és jövőjével kapcsola-tos tapasztalatokat és elképzeléseket vitatják, illetve fogalmazzák meg.

Felházi Sándor

Váltás a Hadtudományi Társaság titkárságának élén

Másodszor is nyugállományba vonult dr. Iván Dezső ezredes, kollégánk, akit a Hadtudományi Társaság minden tagja személye-sen ismert: 1999 elején megvált a titkárság-vezetői munkakörtől. Teendőit Balogh Csabá-né vette át.

A munkakör megnevezése sokat sejtet, a valóságban azonban egyszemélyes intéz-mény a társaság titkársága, s a vezető egy-ben beosztott mindenek is.

Ezt az egyszemélyes munkakört Iván Dezső 1990-től, a Hadtudományi Társaság megalakulásától töltötte be és töltötte meg tartalommal. Neki köszönhetjük, hogy a munkakör és a funkció valóban Intézménnyé vált. Hivatalból részt vett a köz- és küldött-gyűléseken, az elnökség és az Intézőbizott-ság ülésein, magától értetődően ő vezette a jegyzőkönyveket, gondoskodott a meghívók szétküldéséről és a napirend összeállításáról, a szükséges háttéranyagok előkészítéséről. Intézte a társaság levelezését, vezette a nyil-vántartásokat, tartotta a kapcsolatot a szak-osztályok elnökeivel és titkáraival. Sürgette a határidős anyagok, jelentések elkészítőit, összeszedte a félkész anyagokat és összeállí-totta évről évre a társaság tevékenységét tük-röző beszámolók pszichozati változatát.

Félek, hogy a felsorolásból néhány dol-

got kifejejtettem, hiszen felsorolni is sok, amit Iván Dezső nap nap után végzett. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy társaságunk élő lelkiismerete volt. A vezetőség tagjaként magam is sokat köszönhetek neki, de a tár-saság elnökei képtelenek lettek volna nélküle dolgozni.

1928-ban született, tavaly betöltötte 70. életévét. Repülő volt (kiképzése 1948-ban kezdődött), a repülés hivatása volt, és egy-ben hobbija is. Korán elkezdett foglalkozni a repülés elméleti és harci alkalmazási kérdé-seivel, kandidátusi disszertációját is ebben a tárgykörben írta és védte meg 1988-ban. A Hadtudományi Társaság megalakulásától tagja a légierő-szakosztálynak.

1981-ben egészségügyi okokból került nyugállományba. Éppen csak a nyugalmat nem ismerte, mindig talált magának munkát, hasznos elfoglaltságot. Ahogy én ismerem, így lesz ez ezután is. A titkárságvezetői nyüzsgés már meghaladta erejét, de a Ma-gyar Szárnyak baráti körében (és még né-hány társadalmi szervezetben) továbbra is aktív.

Ehhez kívánunk Iván Dezső barátunk-nak erőt, egészséget.

Az Intézőbizottság nevében:

Nagy László

KEGYELETTEL ADÓZUNK

Dr. Gyuricza Béla
nyugalmazott vezérezredes

hosszan tartó betegség után életének 61. évében elhunyt.

Dr. Gyuricza Béla több mint három évtizedes katonai pályafutása alatt – felderítőként kezdve – különböző csapatparancsnoki beosztásokban szolgálta a honvédelem ügyét. A kiváló katona, jó parancsnok, a tudományos munka ösztönzője 1994-ben pályája koronájaként tudományos fokozatot szerez, majd nyugállományba vonul. A pihe-nés helyett pályát vált, politikus lesz. Országgyűlési képviselő, a Honvédelmi Bizottság alelnöke, majd 1998-ban a Miniszterelnö-

ki Hivatal nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozó politikai államtitkára.

1991-ben a Magyar Hadtudományi Társaság alapító tagja, a társaság elnökének tudományos helyettese, az elnökség tiszteletbeli tagja. „Közszereplő funkciót” gyakorol: aktív közreműködő, szakíró, a kollektív munka támogatója, a közös gondolkodás híve. Képviselőként, parlamenti megbízása és állami funkciója ellátásához a biztonság és a védelem átfogó stratégiai kérdéseinek kimunkálásában igényelte a társaság segítségét, a kollégák, a kortársak szellemi kapacitását.

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai búcsút vesznek a katonától, a katonapolitikustól, a honvédelem ügyét fáradhatatlanul szolgáló embertől.

Dr. Fülöp Imre

alezredes,
a Hadtudomány
Szerkesztőbizottságának tagja,

hosszan tartó betegség után 1999. április 2-án, életének 57. évében elhunyt.

Fiatalon, 19 évesen a hadsereg tagja, 1965-ben hadnagyként avatják. Tízéves csapatszolgálat után elvégzi a Frunze Akadémiát, majd a szárazföldi hadsereg hadművelleti osztályán folytatja szolgálatát.

A gondolkodó, az újíteni akaró, az új iránt fogékony katona a tudomány felé fordul. Aspiráns, a ZMKA-n tanul tovább, majd tudását továbbadja mint tanár, főtanár, tanszékvezető-helyettes, a hadművelleti

tanfolyam vezetője. 1987-ben megvédi kandidátusi disszertációját.

Az éles szemű és kritikus embert a megalapozott tudás, a módszeresség, a precizitás, az örök kételkedés, bizonyosság-keresés a biztonságpolitika legjobb katonakutatóinak sorába emelte. Hadtudományi ismereteit, habitusát leginkább a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézetben kamatoztatta, mint vezető kutató.

A Magyar Hadtudományi Társaság biztonságpolitikai szakosztály képviselőjeként 1991-től a Hadtudomány Szerkesztőbizottságának aktív tagja, a folyóirat rendszeres szerzője, szakbírálója.

A társaság tagjai búcsúznak az élete utolsó napjáig dolgozó, olvasó és gondolkodó embertől, emlékéit kegyelettel megőrizzük.

Dr. Gosztonyi Péter,

a Svájcban élő magyar történész, publicista életének 68. évében elhunyt.

Bernben a kelet-európai könyvtár munkatársa, majd igazgatója. Itt kezdte meg és folytatta haláláig történeti mun-

kasságát. Külföldön élt és dolgozott, de mindig „ittthon” volt, szülőföldjétől távol kutatta és világszerte publikálta Magyarországon (az „otthon”) történetét.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége búcsúzik a társaság alapító tagjától, aktív segítőjétől, a Hadtudomány szerzőjétől, olvasójától és külföldi „terjesztőjétől”.

Aus dem Inhalt

Der erste Artikel der Nummer macht die internationale Beurteilung der NATO-Aktion in Jugoslawien bekannt und erwägt die Berechtigung der „out of area“ Operationen ohne Mandat des Sicherheitsrates der UNO. Dem Artikel folgt eine Zusammenfassung unter dem Titel „Merkmale der Veränderungen, der Lage und der Entwicklung der inländischen Militärgeschichte“.

Andere bemerkenswerte Publikationen der Nummer beschäftigen sich mit Themen wie:

- Merkmale der Revolution des Militärwesens
- Forschung der Krisen und Krisenregionen
- Untersuchungsgebiete der Militärgeographie als Wissenschaft
- Effektivitätsfaktoren der Rüstungsentwicklung
- Ausbildung zur modernen Vorbereitung der taktischen Flugzeuge (NATO-Kompatibilität)

Weitere Artikel informieren über Ergebnisse der militärwissenschaftlichen Forschungsarbeit im Jahre 1998, sowie über das sichere Betreiben der Kernkraftwerke, das „Schicksal“ der radioaktiven Abfälle und einige sicherheitspolitische Bemerkungen, und schließlich einige wichtige Ereignisse im Leben der Gesellschaft.

From the contents

The starting article describes the international opinions about NATO's actions in Yugoslavia and decides the rightness of the UN „out of area“ manoeuvres. It is followed by an article dealing with characteristics of the changes and development of domestic military science.

Other articles deal with the characteristics of crises revolution in military science, with areas of military geography, with effectiveness of weapon development, with training of military aircraft, which is NATO compatible. The informative articles describe 1998 results in military science research, the secure work of power stations, the „destiny“ of radioactive waste, some remarks about security policy and about social life events.

Содержание номера

Передовая статья номера освещает международную оценку военных действий НАТО против Югославии „в открытом пространстве“, не санкционированных ООН.

Последующие статьи номера дают обозрение состояния, изменений и развития отечественной военной науки.

В остальных статьях сообщается об изменениях революционного значения в военном деле, об изучении кризисов и кризисных зон, о военной географии, как науке и сферах её изучения, о вопросах развития вооружения и его эффективности, о соответствии требованиям НАТО современных тактических самолётов и обеспечении подготовки управления ими.

Кроме этого в номере помещены статьи, дающие краткое обозрение научной работы 1998 года, статьи о безопасности работы атомных электростанций и об атомных отходах. Там же помещены статьи о политике безопасности, а также информация об общественной жизни.

Az INTERNET-en is olvashatja a Hadtudományt

Tisztelt Olvasó!

Örömmel adjuk minden olvasónk,
a Magyar Hadtudományi Társaság minden tagja és minden
olyan szakember tudtára, aki a hadtudományi kérdések
iránt érdeklődik, hogy folyóiratunk – pontosabban
a Magyar Hadtudományi Társaság – mostantól megjelent
az INTERNET-en is.

Honlapunk megtalálható a következő címen:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/index.html>

Bemutakozásként teljes terjedelmében leközzöltük
az 1998/3., az 1998/4. és az 1999/1. számot.

Elképzeléseink szerint a jövőben a nyomdai megjelenést
követő negyedév során közreadjuk az aktuális számot
az INTERNET-en. További terveink között szerepel,
hogy visszamenőleg megjelentetjük korábbi számainkat is.
A folyóirat mellett a társasággal kapcsolatos legfontosabb
információk is helyet kapnak majd
az elektronikus oldalainkon: az alapszabály,
a vezetők névsora, a küldöttgyűlések jegyzőkönyve,
a várható események, hírek a szakosztályokról
és még sok más információ.
Ezúton is üdvözöljük honlapunk „látogatóit”, olvasóit.

Az MHTT Intézőbizottsága